

รูปแบบและการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมของหนังสือ
ต่อสังคมในเขตพื้นที่ชนบทอีสานตอนล่าง : อุบลราชธานี
ศรีสะเกษ ยโสธร และอำนาจเจริญ

โดย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชื่น ศรีสวัสดิ์

โครงการวิจัยภายใต้การสนับสนุนงบประมาณจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ งบประมาณประจำปี 2550

บทคัดย่อ

ชื่อโครงการ : รูปแบบและการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมของหนังปักด้ายต่อสังคมในเขตพื้นที่ชนบทอีสานตอนล่าง : อุบลราชธานี ศรีสะเกษ ยโสธร และอำนาจเจริญ

ชื่อนักวิจัย : ชื่น ศรีสวัสดิ์
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

ระยะเวลาในการวิจัย : ปี 2550

การวิจัยเรื่องราวของหนังปักด้ายในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาการสื่อความหมายของหนังปักด้ายที่มีต่อสังคมในปัจจุบัน 2) เพื่อศึกษาผลสะท้อนทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของหนังปักด้ายต่อสังคมปัจจุบัน 3) เพื่อศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของหนังปักด้ายในกระแสสังคมปัจจุบัน ส่วนวิธีการวิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งจากห้องสมุดและจากอินเทอร์เน็ต จากนั้นได้มีการสืบค้นหาคณะหนังปักด้ายทั้งที่เคยมีมาในอดีตและที่ยังแสดงอยู่โดยวิธีการสอบถามแบบปากต่อปากตามเทคนิคสโนว์บอล (Snow Ball) ซึ่งได้สัมภาษณ์พูดคุยกับหัวหน้าคณะและผู้ที่เคยมีบทบาทอยู่ในคณะหนังปักด้ายในพื้นที่ 4 จังหวัดในเขตอีสานตอนล่างมาจำนวน 21 คน และสุดท้ายได้ไปสังเกตการแสดงของคณะหนังปักด้ายรวมทั้งหมด 6 คณะ จำนวน 8 ครั้ง ผลการวิจัยพบว่า

1. หนังปักด้ายได้สื่อความหมายต่อสังคมปัจจุบันหลายด้าน ทั้งในด้านความบันเทิง ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม คติสอนใจ คุณธรรมจริยธรรม สถานะทางสังคมของคนอีสาน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ประกอบการกับผู้ได้ปกครองและราษฎร ลักษณะการใช้ภาษา คุณค่าของการมีวิชาความรู้ของคนในสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและลักษณะนิสัยของคนอีสาน

2. หนังปักด้ายได้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมต่อสังคม เนื่องจากมีอัตราค่าจ้างที่ต่ำและต้นทุนน้อยแม้จะได้ค่าจ้างต่ำแต่เมื่อต้นทุนน้อยรายได้ที่รับมาก็จะเป็นรายได้สุทธิ ซึ่งพอมีเหลือไว้ใช้จ่ายในครอบครัวบ้าง นอกจากนี้ยังช่วยให้การจัดงานในครั้งนั้นมีความสงบเป็นระเบียบไม่มีการทะเลาะวิวาทของกลุ่มวัยรุ่นอีกด้วย เพราะผู้ที่มาชมหนังปักด้ายส่วนใหญ่จะเป็นเด็กและผู้ใหญ่กัน ส่วนวัยรุ่นจะมาชมน้อยมากในขณะที่เดียวกันหนังปักด้ายก็จะให้คติสอนใจและทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม โดยผ่านตัวเอกของเรื่องในการแสดงแต่ละครั้งด้วย

3. การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการล่มสลายของนั้งบักดีมีผลมาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ เป็นสำคัญและมีปัจจัยทางสังคมอื่น ๆ เช่น ความรู้ ความศรัทธาของคณะผู้แสดงที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมอันทรงคุณค่านี้ไว้คู่กับสังคมอีสานต่อไป และการหนุนเสริมจากองค์กรหรือหน่วยงานภายนอกในด้านการหาเวทีให้แสดงหรือการหนุนเสริมด้านงบประมาณในการปรับปรุงคณะให้มีความพร้อมในการแสดงมากขึ้น

ABSTRACT

Thesis Title : Form and Cultural Meanings of the I-san Style Shadow Show on Society in Lower Region of I-san Ubon Ratchathani, Srisaket, Yasothon and Amnatcharoen.

Author : Mr. Chuen Srisawat
Ubon Ratchathani Rajabhat University.

Time : 2007

The research was aimed to 1) Study significance of the shadow show (Known as “Nang Bak tue in I-san dialect) to the modern society 2) Know the impact of the shadow show on economy, society and culture 3) explore the economic factors contributing to the continuity of the shadow show

The research methodology was based on the relevant documents and research form the library and the internet. The Shadow show troupes were interviewed. The interview was conducted with Snow Ball’s technique It in valued twenty-one informants and six shadow show troupes.

The research findings were as follows :

1. The shadow show conveyed the meanings in the following aspects : entertainment, economy, society, cultural, moral, virtue, social status, relationship, language style, local wisdom and values.

2. As regards the economic, social and cultural values of the shadow show, this type of folk performance was less costly. There who were to engaged in the shadow show could earn somewhat adequate income to earn their living. The spectators of the show were mainly children and senior people. The show taught moral through the characters.

3. Contributing to the survival of the I-san style shadow show were mainly economic factors and other social ones such or knowledge and determination of the troupe to preserve the highly valuable performance.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยรูปแบบและการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมของหนังสือต่อสังคมในเขตพื้นที่ชนบทอีสานตอนล่าง : อุบลราชธานี ศรีสะเกษ ยโสธร และอำนาจเจริญในครั้งนี้ เป็นความพยายามของผู้วิจัยที่จะหาคำตอบที่สงสัยเกี่ยวกับความเป็นมาของหนังสือที่ว่าเริ่มเกิดขึ้นเมื่อใด มีรูปแบบในการแสดงทั้งในอดีตและในปัจจุบันอย่างไรมีผลสะท้อนทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของหนังสือต่อสังคมปัจจุบันอย่างไร ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของคณะหนังสือที่มีปัจจัยใดบ้าง ผลการวิจัยก็ได้คำตอบที่ชัดเจน พร้อมทั้งเห็นแนวทางในการส่งเสริมพัฒนาและอนุรักษ์หนังสือทั้งในส่วนหน่วยงานภาครัฐและเอกชนหรือในส่วนของคุณะที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมพัฒนาหนังสือให้คงอยู่เพื่อสืบสานวัฒนธรรมต่อไป จึงขอขอบพระคุณทุกฝ่ายที่มีส่วนในการสนับสนุนให้เกิดการวิจัยและสามารถทำการวิจัยจนสำเร็จได้ด้วยดี โดยได้รับเงินอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ หัวหน้าคณะหนังสือทุกคณะ รวมถึงสมาชิกในคณะและผู้ที่เกี่ยวข้องในการให้ข้อมูลจัดทำงานวิจัยครบถ้วนสมบูรณ์และที่ขาดไม่ได้ คือผู้ช่วยคนสำคัญ คือ คุณราตรี สิงาม คุณเกศริน ลือนาม และคุณสุภารัตน์ บุญชะโด ที่ช่วยจัดระบบเอกสารให้เป็นรูปร่างขึ้นมาได้อย่างสมบูรณ์ในภาวะที่มีข้อจำกัดด้วยเวลาเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ยังต้องขอขอบคุณทุกท่านที่ไม่ได้กล่าวนามไว้ ณ ที่นี้เป็นอย่างสูง รวมทั้งสมาชิกในครอบครัวทุกคนที่ให้กำลังใจในการทำงานเป็นอย่างดีเสมอมา

ฉันทน์ ศรีสวัสดิ์

18 กุมภาพันธ์ 2551

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาของการวิจัย	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
ขอบเขตของการวิจัย	2
ขั้นตอนและวิธีการดำเนินงาน	2
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	3
งบประมาณในการวิจัย	3
แผนภูมิการดำเนินงาน	4
นิยามศัพท์	4
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	6
บทนำ	6
แนวคิดทฤษฎีทางสังคมที่เกี่ยวข้อง	6
การแพร่กระจายของหนังสือในภาคอีสาน	22
องค์ประกอบสำคัญของหนังสือคือ	28
บทที่ 3 สภาพสังคมและวัฒนธรรมในเขตอีสานตอนล่าง	38
บทนำ	38
สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม	38
สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดอุบลราชธานี	38
สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดศรีสะเกษ	40
สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดยโสธร	41
สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดอำนาจเจริญ	42
สภาพทั่วไปของหนังสือที่เคยมีในอดีตและที่มีอยู่ในปัจจุบัน	44
สภาพทั่วไปของหนังสือในจังหวัดอุบลราชธานี	44

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 3 สภาพสังคมและวัฒนธรรมในเขตอีสานตอนล่าง (ต่อ)	
สภาพทั่วไปของหนังสือในจังหวัดศรีสะเกษ	55
สภาพทั่วไปของหนังสือในจังหวัดยโสธร	60
สภาพทั่วไปของหนังสือในจังหวัดอำนาจเจริญ	65
บทที่ 4 ผลการวิจัย	74
บทนำ	74
การตีความหมายของหนังสือต่อสังคมปัจจุบัน	74
ผลสะท้อนทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของหนังสือต่อสังคมปัจจุบัน	77
ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของหนังสือในกระแสสังคมปัจจุบัน	80
บทที่ 5 สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ	84
สรุป	84
อภิปราย	86
ข้อเสนอแนะ	88
บรรณานุกรม	90
บุคลากร	91
ภาคผนวก	94
แนวในการเก็บข้อมูลหนังสือในเขตพื้นที่ 4 จังหวัดอีสานตอนล่าง	94
บุคคลสำคัญในวงการหนังสือในเขตพื้นที่ 4 จังหวัดอีสานตอนล่าง	98
เอกสารเชิญชวนให้การสนับสนุนหนังสือ	113

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาของการวิจัย

สังคมชนบทอีสานในอดีตซึ่งอยู่ห่างไกลจากเมืองหลวงเป็นสังคมที่แทบจะถูกตัดขาดจากเมืองหลวงในแง่ของการพัฒนาแต่ทางเมืองหลวงจะเข้ามาเกี่ยวข้องเพียงในแง่ของการปกครองเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยและจัดเก็บรายได้ในรูปแบบของ “ ส่วย ” เท่านั้น ด้วยเหตุนี้สังคมชนบทอีสานจึงอยู่กันแบบสังคมท้องถิ่นที่รับการสืบทอดมาจากฝั่งลาว เช่น การร้องหมอลำ การเล่นนิทาน ซึ่งต่อมาได้มีการประสมประสานกับวัฒนธรรมอินเดียซึ่งผ่านมาในรูปแบบของหนังตะลุงจากภาคใต้และได้แปรรูปมาเป็นหนังประโมทัยหรือหนังบักต้อในอีสานแต่รูปแบบการแสดงและชื่อตัวละครได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมของสังคมเพื่อการสื่อสารต่อกัน ซึ่งได้รับความนิยมจากชุมชนในท้องถิ่นเป็นอย่างมากโดยเฉพาะในช่วงก่อนปี พ.ศ.2500 ซึ่งเป็นช่วงที่หมอลำยังไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนและหนังกลางแปลงยังไม่ได้เข้ามาสู่สังคมชนบทอีสาน แต่ในปัจจุบันสังคมอีสานเป็นสังคมเปิดที่มีความใกล้ชิดกับสังคมเมืองและสังคมเมืองหลวงซึ่งสามารถสื่อสารและแลกเปลี่ยนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และเทคโนโลยีได้อย่างรวดเร็วศิลปะการแสดงแบบใหม่ เช่น หนังกลางแปลง ดนตรีลูกทุ่ง หรือการร้องเพลงผสมกับการแสดงหมอลำจึงเกิดขึ้นและพัฒนาเป็นหมอลำซึ่ง วงอิเล็กทรอนิกส์ประกอบทางเครื่องซึ่งเข้ามาแทนที่ศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมเกือบสิ้นเชิงเพื่อความอยู่รอดในทางเศรษฐกิจและการคงอยู่ของภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมายาวนาน พ่อครู แม่ครูของศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมที่เคยมีอยู่จึงได้ยอมปรับรูปแบบการแสดงและเนื้อหาของเรื่องเน้นการสื่อสารกับผู้ชมเพื่อให้เป็นที่ยอมรับมากขึ้น เช่น เปลี่ยนจากลำกลอนมาเป็นลำซึ่งเปลี่ยนจากหมอลำหมู่มาเป็นดนตรีหมอลำและเป็นวงอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

มีการพูดกันในอดีตว่าอาชญากรรมในชุมชนอีสานมีน้อยมากเมื่อเทียบกับภาคอื่นๆ ทั้งนี้เนื่องจากคนอีสานไม่นิยมความรุนแรงแต่จะนิยมความดี ความเสียสละ ซึ่งค่านิยมดังกล่าวได้รับการหล่อหลอมมาจากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานที่มีต้นเรื่องมาจากความเชื่อในทางศาสนา เช่น นิทานชาดกและเรื่องราวในรามเกียรติ์โดยผ่านการสื่อสารมาในรูปแบบของหมอลำหมู่และหนังบักต้อ ซึ่งถ้าคำพูดดังกล่าวเป็นจริงก็แสดงให้เห็นว่าเนื้อหาของการแสดงหมอลำหมู่และหนังบักต้อมีการสื่อสารในเชิงคุณธรรมจริยธรรมไปสู่ผู้ฟังและมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้ชมด้วย เพราะเนื้อหาส่วนใหญ่ของเรื่องที่แสดงจะเป็นในเรื่องของการทำดีที่สำคัญพระเอกของเรื่องจะเป็นคนดีมีบุญวาสนา แม้ในช่วงแรกของชีวิตจะตกกระท้ำลำบากถูกรังแกข่มเหงต่าง ๆ นานาแต่ตอนจบจะเป็นผู้ชนะและมีความสำเร็จในชีวิตเพราะอานิสงส์แห่งความดีที่ตนได้ทำไว้ ซึ่งต่างกับหนังหรือละครปัจจุบันพระเอก

ของเรื่องจะเป็นคนเก่ง บางครั้งก็เป็นคน โกงจึงมีส่วนหล่อหลอมให้คนในสังคมมีแนวคิดและพฤติกรรมเปลี่ยนไปในทางที่จะเอาชนะคนอื่นและนำตัวเองไปสู่ความสำเร็จโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องชอบธรรมใด ๆ

หนังสือหรือหนังประโมทัยเป็นศิลปะการแสดงอีกแขนงหนึ่งที่มีมาในสังคมชนบทอีสานอย่างยาวนานซึ่งสามารถให้ทั้งความบันเทิงและเนื้อหาที่มีคติธรรมอยู่ในตัวที่ผู้ชมชื่นชอบแม้ปัจจุบันสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงโดยมีศิลปะการแสดงใหม่ ๆ ที่ให้ความบันเทิงเข้ามาแทนที่เป็นจำนวนมาก แต่หนังสือยังคงดำรงอยู่ได้ภายใต้กระแสสังคมสมัยใหม่อยู่หลายคณะ โดยเฉพาะในเขตอีสานตอนล่างในเขตจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดยโสธรและจังหวัดอำนาจเจริญ จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นไปได้อย่างไร อะไรทำให้หนังสือยังคงดำรงอยู่ได้ หนังสือก็ได้รับการปรับเปลี่ยนรูปแบบและการสื่อความหมายอะไรให้กับผู้ชมบ้าง

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาการสื่อความหมายของหนังสือที่มีต่อสังคมในปัจจุบัน
- 2.2 เพื่อศึกษาผลสะท้อนทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของหนังสือต่อสังคมปัจจุบัน
- 2.3 เพื่อศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของหนังสือในกระแสสังคมปัจจุบัน

3. ขอบเขตของการวิจัย

- 3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ เขตพื้นที่จังหวัดอีสานตอนล่าง 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดยโสธร และจังหวัดอำนาจเจริญ
- 3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้ให้ความสนใจศึกษาเนื้อหาใน 3 ด้าน คือ การสื่อความหมายต่อสังคม ผลสะท้อนทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีผลการดำรงอยู่ของหนังสือในกระแสสังคมปัจจุบัน
- 3.3 ขอบเขตด้านเวลา ตั้งแต่ปี พ.ศ.2469 ซึ่งเป็นปีที่เชื่อกันว่ามีหนังสือเข้ามาสู่อีสาน

4. ขั้นตอนและวิธีการดำเนินงาน

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งใช้ข้อมูลที่ได้มาจากการสำรวจ สัมภาษณ์เจาะลึก และสังเกตการณ์แสดงของคณะหนังสือแล้วนำมาสรุปวิเคราะห์รายงานผลอย่างเป็นขั้นตอนดังนี้

- 4.1 ศึกษาสำรวจหาคณะหนังสือที่มีการแสดงอยู่ในปัจจุบันและปิดตัวไปแล้วในพื้นที่ 4 จังหวัดดังกล่าว โดยใช้เทคนิคสโนว์บอล (Snow Ball)

4.2 ศึกษาเจาะลึกโดยการสัมภาษณ์หัวหน้าคณะและผู้แสดงหลักในคณะทุกคณะที่สืบทราบได้

4.3 สังเกตรูปแบบ วิธีการแสดง และบรรยากาศในการแสดงของทุกคณะที่มีการแสดงอยู่อย่างน้อยคณะละ 1 ครั้ง

4.4 วิเคราะห์ในเชิงพรรณนาตามกรอบทฤษฎีที่กำหนด

5. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

5.1 ได้ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและเนื้อหาของนันทศิลป์ตั้งแต่อดีตมาถึงปัจจุบัน

5.2 ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการสื่อความหมายในแง่คุณค่าที่คณะนันทศิลป์ประสงค์ที่จะสื่อกับผู้ชมและการรับรู้ของผู้ชมต่อการสื่อความหมายดังกล่าว ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

5.3 ได้ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของนันทศิลป์ในสังคมปัจจุบัน

5.4 ได้แนวทางในการส่งเสริม การสื่อความหมายทางด้านคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่เหมาะสมของสังคมโดยผ่านการแสดงนันทศิลป์

6. งบประมาณในการวิจัย

ได้รับงบประมาณอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ปีงบประมาณ 2550 เป็นจำนวน 120,000 บาท (หนึ่งแสนสองหมื่นบาทถ้วน)

7. แผนภูมิการดำเนินงาน

ระยะเวลา (เดือน) กิจกรรม	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	1. ศึกษาสำรวจเอกสารและข้อมูลเบื้องต้นของคณะหนังบักตื้อทั้งที่มีอยู่ในปัจจุบันและที่ปิดตัวไปแล้ว											
2. ศึกษาเจาะลึกโดยการสัมภาษณ์และสังเกตในสถานการณ์จริง												
3. วิเคราะห์สรุปและรายงานผล												

8. นิยามศัพท์

การดำรงอยู่ของหนังบักตื้อ หมายถึง การที่หนังบักตื้อยังคงอยู่และมีการสืบทอดมาถึงปัจจุบันทั้งที่คงอยู่ในรูปแบบเดิมและการประยุกต์ให้เข้ากับสภาพสังคมในปัจจุบันด้วย

การสื่อความหมายของหนังบักตื้อ หมายถึง สิ่งที่ผู้แสดงหนังบักตื้อได้สื่อสารกับผู้ชมเพื่อที่จะก่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งในตัวของผู้ชม เช่น ความสนุกสนาน ความเพลิดเพลิน ความสำนึกในความดี ความรับผิดชอบต่อหน้าที่หรือความซื่อสัตย์สุจริตและความเอื้ออาทรต่อกันของคนในสังคม เป็นต้น

ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ หมายถึง สิ่งที่เป็นเหตุเป็นผลต่อการดำรงอยู่ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในที่นี้ได้แก่ การดำรงอยู่ของหนังบักตื้อในกระแสสังคมปัจจุบัน

ผลสะท้อน หมายถึง ผลกระทบหรือผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งในที่นี้หมายถึงผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการแสดงหนังบักตื้อ ทั้งทางเศรษฐกิจ คือ รายได้ สังคมและวัฒนธรรม คือ ความเชื่อ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมที่เกิดขึ้นกับผู้ชม

รูปแบบของหนังบักตื้อ หมายถึง รูปแบบการแสดงของหนังบักตื้อที่แต่ละคณะใช้แสดงซึ่งมีอยู่ 4 รูปแบบหลัก ๆ คือ รูปแบบการแสดงที่ใช้วิธีการพากย์หรือเจรจาและขับร้องทำนองเสนาะ ตามบทประพันธ์ของเรื่องรามเกียรติ์ รูปแบบการพากย์หรือเจรจาและหมอลำในทำนองลำเต้ยหรือลำเพลินหรือลำอื่น ๆ ตามบทประพันธ์ของเรื่องที่ใช้แสดงซึ่งส่วนใหญ่จะเป็น เรื่องจำปาสัดัน เรื่อง ชูฉุนางอ้าวหรือเรื่องที่คณะประพันธ์ขึ้นเอง เช่น เรื่องปราบเสียดงพยาเียน ของคณะรุ่งสุริยาบันเทิงศิลป์และเรื่องขุนศึกสุริยา จอมทัพมหाराช และราชินีใจเพชร ของคณะเหรียญชัยพัฒนา เป็นต้น รูปแบบผสม

คือมีทั้งพากย์ ขับร้องและหมอลำ ผสมผสานกันตามแต่จังหวะและโอกาสแต่ยังคงความเป็นหนังบัก
คือไว้อย่างชัดเจน และรูปแบบประยุกต์ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้ดนตรีสากลและทางเครื่องเข้ามาประกอบ
และมีการพากย์ การขับร้องและการลำผสมผสานกันเพื่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินและได้
สาระไปในตัว

หนังบักคือ เป็นศิลปะการแสดงหนังเงาประเภทหนึ่งที่ได้รับการเผยแพร่มาจากภาคใต้ โดย
เข้ามาทางกรุงเทพฯและเข้ามาสู่พื้นที่ภาคอีสานแล้วได้มีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาและรูปแบบการแสดง
ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งคนในท้องถิ่นได้เรียกศิลปะการแสดงแบบนี้ว่า หนังประมอทัย
บ้าง และเรียกชื่อตามชื่อตัวละครสำคัญในเรื่องว่า หนังบักคือ บ้าง

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. บทนำ

เพื่อให้งานวิจัยสามารถนำไปอภิปรายปรากฏการณ์ทางสังคมของหนังสือในบริบทของสังคมอีสานทั้งในอดีตและปัจจุบันได้อย่างเป็นรูปธรรมและน่าเชื่อถือจึงขอนำเสนอแนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องที่สำคัญได้แก่ แนวคิดทฤษฎีการแพร่กระจายทางสังคมและวัฒนธรรม แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารทางสังคม แนวคิดเกี่ยวกับสื่อมวลชนกับสื่อพื้นบ้าน แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีหน้าที่นิยม และเรื่องราวและความเป็นมาของหนังสือในสังคมอีสานไว้เป็นแนวทางในการศึกษาดังนี้

2. แนวคิดทฤษฎีทางสังคมที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดทฤษฎีการแพร่กระจายทางสังคมและวัฒนธรรม

การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม หมายถึง การกระจายหรือการสื่อสารข้ามพื้นที่ขององค์ประกอบหรือลักษณะทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ ซึ่งเกิดขึ้นโดยการเคลื่อนย้ายของสื่อกลางเข้าสู่ขอบเขตของสังคมใหม่ หรือโดยผ่านการติดต่อทางวัฒนธรรม โดยทั่วไปเชื่อว่าวัฒนธรรมที่สำคัญของโลกมีจุดกำเนิดอยู่เพียงไม่กี่แห่งแล้วค่อย ๆ แพร่กระจายออกไปยังส่วนอื่น ๆ ของโลก ซึ่งการแพร่กระจายดังกล่าวจะแพร่ออกไปจากแหล่งที่เริ่มต้นสร้างขึ้นไปยังผู้ใช้หรือผู้ที่ยอมรับวัฒนธรรมนั้น หัวใจสำคัญของกระบวนการแพร่กระจาย คือ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของมนุษย์ โดยเริ่มจากบุคคลหนึ่งสื่อสารความคิดใหม่ ๆ ไปยังคนอื่นโดยมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ส่วน คือ ตัวนวัตกรรม การสื่อสาร ระบบสังคม และช่วงเวลา และในขณะเดียวกันการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นควบคู่กับการยอมรับของบุคคลอื่น โดยผ่านกระบวนการยอมรับเป็นขั้น ๆ ดังนี้ (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2535 : 8-10)

2.1.1 ขั้นการรับรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมหรือความคิดใหม่ชุดหนึ่งแต่ยังไม่มีข้อมูลเพียงพอ

2.1.2 ขั้นสนใจ ในขั้นนี้บุคคลจะพยายามหาข้อมูลเกี่ยวกับนวัตกรรมชุดนั้นมากขึ้น

2.1.3 ขั้นประเมินสถานการณ์ บุคคลจะประเมินเกี่ยวกับความคิดใหม่หรือ นวัตกรรมเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบัน แล้วพยายามโยงถึงอนาคตของตัวเราเองก่อนที่จะตัดสินใจว่าจะทดลองดีหรือไม่

2.1.4 ขั้นทดลองในขั้นนี้บุคคลจะทดลองใช้นวัตกรรมโดยเริ่มต้นจากปริมาณ น้อยก่อน เพื่อจะตรวจสอบดูประโยชน์ที่จะได้รับ

2.1.5 ขั้นยอมรับ ขั้นนี้บุคคลจะยอมรับนวัตกรรมนั้นมาใช้

2.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงและการปรับเปลี่ยนทางสังคม

โดยปกติแล้วสังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่จะเป็นการเปลี่ยนแปลงระดับ ย่อยหรือระดับจุลภาค หรือการเปลี่ยนแปลงทั้งสังคมหรือในระดับมหภาค โดยการเปลี่ยนแปลงทาง สังคมดังกล่าวจะเกี่ยวข้องเชื่อมโยงไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทาง วัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ หรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วก็ได้ เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านภาษา การแต่งกาย ความคิด ค่านิยม ศิลธรรม สถาปัตยกรรม รูปแบบการละเล่น ความเชื่อและกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานทางสังคม เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวขึ้นอยู่กับทางเลือกปฏิบัติของคนในสังคม ความแตกต่างระหว่างพฤติกรรม ในอุดมคติและที่ปฏิบัติกันจริง ๆ ย่อมปรากฏให้เห็นได้ชัดเจนในการเลือกปฏิบัติของคนในสังคม แต่ โดยที่การปฏิบัติจริง ๆ นั้นกลับมีแนวโน้มที่จะรับเอาวัตถุนิยมมากกว่า เมื่อใดก็ตามที่ความคิดของคน ในสังคมเปลี่ยนไป เมื่อนั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลงในด้านพฤติกรรม ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่ง ของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมแท้จริงนั้นเป็นการเลือกปฏิบัติของคนใน สังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับกระบวนการ ความคิดของมนุษย์ ซึ่งมี กระบวนการเปลี่ยนแปลงดังนี้ (คำรง ฐานดี, 2522 : 146)

2.2.1 การขอขม เป็นการรับเอาเทคนิค แนวความคิดหรือวัตถุต่าง ๆ ของสังคม อื่น ๆ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมของสิ่งที่จะรับเอามาว่าใช้ได้หรือเป็นที่ยอมรับในสังคมหรือไม่

2.2.2 นวัตกรรมหรือการคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ หมายถึง ความคิด พฤติกรรม หรือ สิ่งของซึ่งเป็นของใหม่ ทั้งนี้เพราะว่ารูปแบบและปริมาณแตกต่างจากรูปแบบเดิมที่เคยคงอยู่

2.2.3 การค้นพบ เป็นการพบข้อเท็จจริง ซึ่งไม่เคยรู้มาก่อน แม้ว่าจะมีอยู่มานาน แล้วทำให้ได้ความรู้ใหม่

2.2.4 การประดิษฐ์ ได้แก่ สิ่งที่เกิดขึ้นจากการรวมเอาเทคนิค วิธีการ หรือ ความคิดที่มีอยู่ก่อนและความรู้ในวัฒนธรรมเป็นการใช้ความรู้ที่มีอยู่แล้ว เพื่อประดิษฐ์สิ่งอื่นขึ้นมา

การกระจายเป็นการกระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่สังคมอื่น โดยทั่วไปแล้วการเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่จะมาจากการแพร่กระจาย ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อสังคมมีการติดต่อกันเป็นกระบวนการที่มีทั้งการให้และการรับ เมื่อมีการปะทะสังสรรค์ระหว่างกันของวัฒนธรรมในแต่ละสังคม เช่น การรับเอาพุทธศาสนาจากอินเดียของคนไทย การผูกเน็คไทใส่เสื้อนอก การบริโภคอาหารแบบตะวันตก เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามการที่สังคมใดจะรับเอาวัฒนธรรมที่แพร่กระจายเข้ามาดังกล่าว จะต้องมีการปรับปรุง ผสมผสานให้เข้ากับวัฒนธรรมที่มีอยู่ก่อน ซึ่งลักษณะดังกล่าวถือว่าเป็น การปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรม อันเป็นผลมาจากกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรม โดยเมื่อมีวัฒนธรรมสองวัฒนธรรมปฏิสัมพันธ์กัน หรือแพร่กระจายเข้ามาของวัฒนธรรมหนึ่งในสังคมหนึ่ง ผู้คนที่รับเอาวัฒนธรรมใหม่นั้น ไม่ใช่จะรับเอามาทั้งหมด หรือหากแต่จะต้องมีการเลือกที่จะรับเอาแต่ในส่วนที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมนุษย์โดยทั่วไปไม่ว่าจะอยู่สังคมดั้งเดิมหรือสังคมใหม่ จะมีเหตุผลในการตัดสินใจเลือกที่จะรับหรือปฏิเสธหรือปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความคิดเห็นของตน (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ , 2535: 10-11)

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม

เครือข่ายเป็นแนวความคิดที่มีความสำคัญและนิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในการอธิบายภาพการเคลื่อนตัวจากกลุ่มสู่การรวมตัวเป็นเครือข่าย เพื่อสร้างพลังขับเคลื่อนในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ฐานคิดที่สำคัญของการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายทางสังคมมาจากฐานคิดที่หลากหลาย เช่น ฐานคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่รัฐต้องการให้มีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ฐานคิดเชิงวัฒนธรรมที่ชาวบ้านร่วมร้อยเรียงความสัมพันธ์บนรากฐานของวัฒนธรรม และการช่วยเหลือเกื้อกูล และการพึ่งพาอาศัยกัน ฐานคิดเชิงระบบที่สิ่งต่าง ๆ ล้วนพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เชื่อมโยงกันเป็นความหลากหลายที่ไม่สามารถแยกส่วนใดส่วนหนึ่งออกจากกันได้โดยเด็ดขาด ฐานคิดของการขยายโอกาสและกระบวนการทางอุดมการณ์ที่ต้องการขยายแนวความคิดที่เป็นที่ยอมรับไปสู่การขยายอุดมการณ์ เช่น เครือข่ายทางศาสนา ลัทธิ และระบบการปกครอง เป็นต้น (ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546 : 447)

ในปัจจุบันเมื่อพูดถึงเครือข่ายจึงมักจะเข้าใจและหมายถึง ขบวนการทางสังคม อันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มองค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์และความต้องการบางอย่างร่วมกัน มีการดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกันโดยสมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน นอกจากนี้ยังหมายถึงวัฒนธรรมองค์กรแบบใหม่ที่จัดให้มีการความสัมพันธ์ภายในองค์กรระหว่างคนในองค์กรและระหว่างองค์กรที่เกี่ยวข้องโดยการเปลี่ยน

จากการจัดการแบบลำดับขั้นมาเป็นการสร้างเครือข่าย โดยไม่เน้นการใช้อำนาจในการบริหารจัดการ แต่จะเน้นการจัดสัมพันธ์ใหม่ การสร้างบรรยากาศ การทำงานที่ดี สร้างแรงบันดาลใจให้ทุกคนอยากทำงาน และหลายกำแพงกั้นระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ในองค์กรให้เกิดเป็นความร่วมมือ เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีและทำงานแบบประสานพลัง ซึ่งเครือข่ายนี้จะมีตั้งแต่ระดับบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร และประเทศ หรืออาจเป็นเครือข่ายตามลักษณะประเด็น หรือปัญหาก็ได้ เช่น เครือข่ายการเมือง เครือข่ายศาสนา เครือข่ายทางความคิด และเครือข่ายทางกิจกรรม แต่อย่างไรก็ตาม กิจกรรมที่สำคัญที่สุดของเครือข่าย คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ แล้วพัฒนาไปสู่การวางแผนร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน ทำให้หลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อนและทำให้กิจกรรมนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะเป็นการประสานพลัง เป็นการใช้ทรัพยากร ใช้พลังงานอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ และเงื่อนไขสำคัญของเครือข่าย คือ ต้องมีการติดต่อสัมพันธ์และสื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างสมาชิก อาจมีผู้ประสานซึ่งเป็นบุคคลหรือกลุ่ม ซึ่งดำเนินกิจกรรมการประสานก็ได้ ในสังคมของมนุษย์ไม่ว่าในอดีตหรือปัจจุบัน ไม่มีใครอยู่โดดเดี่ยว เพราะในความเป็นจริงแล้วไม่สามารถอยู่โดดเดี่ยวได้ เนื่องจากมนุษย์ต้องเผชิญกับปัญหารอบด้านทั้งจากภัยธรรมชาติและจากมนุษย์ด้วยกันเอง เช่น ภัยแล้ง โรคภัยไข้เจ็บ และโจรผู้ร้าย เป็นต้น ในสภาวะเช่นนี้คนจึงต้องพึ่งพาอาศัยกันจึงจะสามารถมีชีวิตรอดมาได้อย่างปกติสุข โดยไม่เพียงแต่เป็นพี่น้องเครือญาติ หรือชุมชนหนึ่งเท่านั้น แต่หากมีความสัมพันธ์ไปยังชุมชนอื่น ซึ่งมีสายสัมพันธ์ทั้งทางเครือญาติและวัฒนธรรมโยงไปถึง เครือข่ายเป็นความสัมพันธ์ที่อยู่เบื้องลึกในชีวิตและจิตใจของผู้คน ทำให้เห็นอกเห็นใจและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เคยมีประสบการณ์มาก่อน เคยลำบากมาก่อน และมีพี่น้องช่วยเหลือจึงเข้าใจสถานการณ์ของผู้อื่น และรู้ว่าในอนาคตตนเองก็อาจประสบปัญหาเช่นเดียวกันและอาจต้องการให้คนอื่นช่วยเหลือเช่นเดียวกัน ด้วยความรู้สึกลึกหรือเหตุผลเช่นนี้ คนจึงได้มีความเอื้ออาทรต่อกัน แบ่งปันกัน โดยเฉพาะในยามที่ลำบากขาดแคลน ซึ่งความคิดดังกล่าวได้ถูกหล่อหลอมมาจากความเชื่อ ศรัทธาในศาสนาทุกศาสนา ซึ่งล้วนแต่สอนให้คนมีเมตตาต่อกัน ช่วยเหลือกัน และมีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อธรรมชาติรอบตัวด้วย รวมทั้งพืช สัตว์และสรรพสิ่งทั้งมวล (เสรี พงศ์พิศ, 2537 : 8-14)

จากสาระสำคัญของเครือข่ายดังกล่าว จึงนำไปสู่ความเข้าใจร่วมกันว่าเครือข่ายเป็นการเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน โดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนต่อไป โดยไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตน การเชื่อมโยงนี้อาจออกมาในรูปของการรวมตัวกันแบบหลวม ๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็นหรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์อย่างชัดเจน เครือข่ายความร่วมมือระดับปัจเจกบุคคล องค์กรและสถาบัน

อาจมีขอบข่ายและขนาดตั้งแต่ เล็ก ๆ ภายในชุมชนไม่ถึงระดับจังหวัด ภูมิภาค ประเทศและระหว่างประเทศ ดังนั้น เครื่องข่ายทางสังคม จึงหมายถึงสายใยแห่งความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ เครื่องข่ายทางสังคม จึงเป็นเสมือนกรอบแนวคิดที่ใช้ศึกษาความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม อันนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ องค์กรทางสังคม รวมทั้งลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวก็จะสามารถนำมาอธิบายถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลในสังคมได้ โดยความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันของบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในเครื่องข่ายสังคมนั้นเป็นความสัมพันธ์ในทุก ๆ ด้านที่บุคคลทั้งหมดในเครื่องข่าย สังคมที่ติดต่อกันทั้งในด้านระบบเศรษฐกิจ การแต่งงาน เครื่องญาติ การเมือง สุขภาพ อนามัย ศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งโดยรวมแล้วทุกเครื่องข่ายจะมีลักษณะร่วมกัน ดังนี้ (เสรี พงศ์พิศ, 2537 : 201-202)

2.3.1 เป็นกลุ่มองค์กรและ/หรือบุคคลที่มาร่วมกัน เพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์และความสนใจที่ตั้งขึ้นร่วมกัน

2.3.2 เป็นเวทีเพื่อกิจกรรมทางสังคมโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

2.3.3 ดำรงอยู่ได้ยาวนานด้วยการสื่อสารแบบใดแบบหนึ่งต่อเนื่อง

2.3.4 มีความรู้สึกผูกพันกับโครงสร้างที่พัฒนาขึ้นมาร่วมกันและร่วมกันรับผิดชอบ

2.3.5 มีฐานอยู่ที่ความเป็นเจ้าของร่วมกันและความมุ่งมั่นที่จะทำตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ร่วมกัน รวมทั้งเครื่องมือหรือวิธีการในการดำเนินการที่คิดได้ร่วมกัน

เครื่องข่ายเป็นเครื่องมือหรือวิธีการทำงานร่วมกันที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในพื้นที่ต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาใหญ่โต และสลบซับซ้อนเกินกว่าที่จะแก้ไขโดยลำพังคนเดียวได้ ดังนั้น เครื่องข่ายจึงมีประโยชน์ดังนี้

1. ก่อให้เกิดผลบางอย่างที่ใครคนเดียวทำไม่ได้
2. ทำการรณรงค์ได้กว้างขวางกว่าและมีประสิทธิภาพมากกว่า
3. ส่งอิทธิพลต่อคนอื่นในเครื่องข่ายและนอกเครื่องข่าย
4. ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องหรือประเด็นหนึ่งหรือการต่อสู้หนึ่งชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะมีแง่มุมหลายแง่มองจากหลายคนหลายองค์กร
5. ร่วมมือกันทำและแบ่งงานกันทำ
6. ลดงานที่ซ้ำซ้อนลงและลดการสิ้นเปลืองทรัพยากร
7. ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ แรงบันดาลใจ และทักษะต่าง ๆ

เครื่องข่ายทางสังคมที่ใช้เป็นกรอบในการวิจัยครั้งนี้ จึงได้แก่ เครื่องข่ายหนึ่งตระกูลหรือหนึ่งสังกัดที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในชุมชนอีสานทั้งเครื่องข่ายภายในคณะ เครื่องข่ายในพื้นที่ เครื่องข่ายภายในภาค และระหว่างภาค ว่าใครเชื่อมโยงกับใคร อะไรคือเนื้อหาที่ทำให้เกิดความเชื่อมโยง

แบบแผนของความเชื่อมโยงเป็นอย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนกับพฤติกรรมของสมาชิก และกับปัจจัยทางสังคมอื่น ๆ เป็นอย่างไร

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารทางสังคม

มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ความจำเป็นที่จะต้องมาอยู่ร่วมกัน ด้วยเหตุผลทางกายภาพและทางจิตใจ การที่มนุษย์จะมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้นั้น จะต้องเกี่ยวข้องกับความรู้สึกรู้สึกนึกคิดทั้งของตนเองหรือของผู้อื่น เป็นกระบวนการที่คนเราต้องพิจารณาสิ่งเร้า ความต้องการ ความรู้ เป้าหมาย วิธีการ ทั้งของตนเองหรือของผู้อื่น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวคือความสัมพันธ์แบบสัญลักษณ์ โดยการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกันของมนุษย์ต้องอาศัยภาษาเป็นสื่อ จากนั้นจึงพัฒนาเป็นความสัมพันธ์แบบสัญลักษณ์ในรูปแบบต่าง ๆ การสนทนากับผู้อื่นเป็นการเริ่มตระหนักถึงความเห็นและทัศนคติที่แตกต่างไปจากตน และด้วยการเรียนรู้จึงจะรู้ว่าตนควรจะแสดงพฤติกรรมอะไรออกไปจึงจะเป็นที่พอใจของผู้อื่น ทำให้ผู้รับร่วมมือกับตน เพื่อประสานประโยชน์เป็นการสื่อสาร จึงมีการใช้ภาษา และสัญลักษณ์เป็นการแสดงความรู้สึกรู้สึกนึกคิดที่มีความหมาย ซึ่งการสื่อสารดังกล่าวจะประกอบด้วยผู้ส่งข้อมูลข่าวสาร สื่อ และผู้รับ ทั้งผู้ส่งและผู้รับมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะมีพื้นฐานในทางสังคมใกล้เคียงกัน เพราะผู้ส่งสารจะต้องมีทักษะในการสื่อสาร มีเจตคติต่อตนเอง มีความรู้ในเนื้อหาที่จะส่ง และอยู่ในระดับสังคมเดียวกันกับผู้รับ หากผู้รับมีประสิทธิภาพในการรับรู้ มีเจตคติที่ดีต่อข้อมูลข่าวสารต่อผู้ส่งสาร และต่อตนเอง คือ มีพื้นฐานประสบการณ์ร่วม การสื่อสารจะเข้าใจกันได้ง่ายและดีด้วย ดังนั้น มนุษย์จึงมีความจำเป็นที่จะสร้างสัญลักษณ์ขึ้นมาเพื่อสร้าง บำรุงรักษา และพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม บำรุงรักษาและพัฒนาทางวัฒนธรรมและถ่ายทอดวัฒนธรรมสู่คนรุ่นหลัง

โดยนักทฤษฎีสัญลักษณ์บางสังคมได้นำเอาความรู้เหล่านี้มาใช้กับสังคมมนุษย์ โดยสร้างเป็นทฤษฎีขึ้นมาว่าตัวมนุษย์นั้นเป็นสัญลักษณ์ มีความหมายหลายอย่างในสายตาของผู้อื่น มนุษย์จึงได้พัฒนาตัวตนขึ้นมาจากความรูสึกหรือสายตาของผู้รับ ทำตัวให้ดิงตามสายตาหรือพยานทางสังคม คือเป็นพลเมืองของสังคม

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับสื่อมวลชนและสื่อพื้นบ้าน

เรื่องราวเกี่ยวกับสื่อมวลชนและสื่อพื้นบ้านได้รับการศึกษาวิเคราะห์อย่างลุ่มลึกและมีการถ่ายทอดโดยนักวิชาการด้านการสื่อสารที่สำคัญ คือ ดร.กาญจนา แก้วเทพ ซึ่งรายละเอียดที่เป็นสาระสำคัญของเรื่องราวดังกล่าวมีดังนี้

สื่อพื้นบ้าน หมายถึง สื่อทุกชนิดที่มีมาก่อนสื่อมวลชนและเป็นสื่อที่อยู่ในวิถีของชาวบ้าน(Folk) ซึ่งสามารถแบ่งได้ตามแนวคิดสัญวิทยา (Semiology) เป็น 4 ประเภทสื่อ (กาญจนา แก้วเทพ, 2549 :437)

1. รูปแบบสื่อที่เป็นวจนภาษา (Verbal Form) ได้แก่ คำคม ภาษิต บทกลอน เพลงพื้นบ้าน เพลงสอนเด็ก เรื่องเล่า ตำนาน เป็นต้น
2. รูปแบบสื่อที่เป็นพฤติกรรม(Behavior Form) ได้แก่ ความเชื่อพื้นบ้าน ประเพณี ธรรมเนียม วิธีการรักษาพยาบาล งานเฉลิมฉลอง การเล่นเกมและ การละเล่นต่าง ๆ เป็นต้น
3. รูปแบบสื่อที่เป็นวัตถุ (Material Form) ได้แก่ งานฝีมือ การผลิตข้าวของเครื่องใช้ เครื่องตกแต่งร่างกาย เสื้อผ้า วิธีการทำอาหาร เป็นต้น
4. รูปแบบการสื่อภาษาที่เป็นอวจนภาษา (Non Verbal Form) ได้แก่ การแสดง อากัปกิริยา การเต้นรำ การวาดภาพหรือการเขียนตัวอักษรบนฝาผนัง เหริษฏตรา เป็นต้น

สื่อทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นสื่อมวลชนหรือสื่อพื้นบ้านต่างก็มีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตวัฒนธรรม (Cultural production) ของสังคม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสถาบันอื่น ๆ ของสังคม สื่อพื้นบ้านจะมีการปรับตัว เพื่อตอบรับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การดำรงอยู่ของสื่อพื้นบ้านจะยังคงอยู่สืบไปตราบเท่าที่ผู้สืบสานยังต้องการอยู่ เพราะโดยปกติมนุษย์เราจะต้องการรูปแบบการสื่อสารหลาย ๆ รูปแบบรวมทั้งการสื่อสารแบบระหว่างบุคคลหรือภายในกลุ่ม ซึ่งสื่อมวลชนไม่สามารถตอบสนองให้ได้ แต่อย่างไรก็ตามทั้งสื่อมวลชนและสื่อพื้นบ้านต่างก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีการยืมรูปแบบและเนื้อหาของกันมาใช้ เพราะสื่อทั้งสองประเภทนี้ต่างก็มีจุดอ่อน จุดแข็งและเป็นระบบย่อยของระบบการสื่อสารของสังคม ซึ่งเป็นระบบใหม่ที่ประกอบด้วยระบบย่อยและในระบบย่อยนั้นจะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน หากมีการเปลี่ยนแปลงที่ระบบย่อยหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่ออีกระบบย่อยหนึ่งด้วย แต่จะมีข้อแตกต่างกันบ้างตรงที่สื่อมวลชนมีข้อจำกัดมากกว่า ส่วนสื่อพื้นบ้านจะมีความยืดหยุ่นและสามารถตอบสนองความต้องการอันหลากหลายของผู้ชมได้ดีกว่า เช่น สามารถปรับรูปแบบและเนื้อหาการแสดงให้เข้ากับผู้ชมได้ ส่วนผู้ชมก็ไม่ใหญ่โตกว่าเขาเกินไปและมีลักษณะเป็นส่วนรวมทำให้เกิดความรู้สึกแบบผู้ชมอย่างแท้จริง และทุกครั้งที่มีการแสดงเป็นการแสดงสดบนขอบเขตที่ไม่กล่าวของศิลปินจะมีอิสระในการแสดงจึงทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์อย่างมากในการสร้างผลงานของศิลปิน ไม่ว่าจะเป็นการเขียนบทหรือการปรับส่วนประกอบอื่น ๆ ของการแสดงในขณะเดียวกันผู้ชมจะรู้สึกได้ว่าตัวเองจะควบคุมสื่อหรือผู้แสดงได้ไม่ว่าจะเป็นการให้ร้อง เมื่อเห็นว่าผู้แสดงไม่ดีไม่ถูกใจหรือปรบมือให้รางวัลเมื่อเห็นว่าแสดงดีถูกใจถูกใจสามารถขอร้องให้แสดงซึ่งได้ และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ สื่อพื้นบ้านมักจะให้ทั้งสาระและความบันเทิงไปพร้อม ๆ กันแบบ “Two In One” โดยไม่แยกสวนเหมือนกับสื่อมวลชน ซึ่งผู้รับยังนิยม

รับแบบ Two In One อยู่ดั่งนั้นตราบใดที่ผู้รับสารหรือผู้ชมยังมีอยู่ เมื่อนั้นสื่อพื้นบ้านหรือการแสดงพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ ก็ยังสามารถดำรงอยู่ได้ต่อไป

2.5.1 คุณลักษณะสำคัญของพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้านเป็นสื่อที่เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการในวิถีชีวิตของพื้นบ้านอย่างแท้จริง มิได้ขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ในทางธุรกิจ แต่อย่างไรก็ตาม ดั่งนั้น จึงมีความแตกต่างไปตามสภาพของท้องถิ่น แต่ละแห่งซึ่งมีความหลากหลาย ไม่มีข้อจำกัดในห้วงเวลาและสถานที่ในการแสดงและยังสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงได้ตามสถานี่ต่าง ๆ อีกด้วย เป้าหมายการแสดงจะมองในแง่ของการเผยแพร่จะเน้นไปในการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีให้ยาวนานสืบไป โดยผู้ผลิตจะเป็นศูนย์กลางซึ่งเริ่มต้นที่ผู้ผลิตได้รับแรงบันดาลใจ ต้องการที่จะแสดงออก จึงหว่าหา รูปแบบจะเป็นอย่างไรให้ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ผลิต ในขณะที่เดียวกันผู้ผลิตก็มีจำนวนจำกัดในระบบการผลิตจะไม่ค่อยใช้ระบบการแบ่งงานกันทำ ซึ่งจะเป็นเนื้อหามากกว่ารูปแบบ ส่วนเนื้อหาที่จะมีทั้งทางโลกและทางธรรมอยู่ด้วยกันอีกประการหนึ่ง รัฐจะไม่เข้ามาควบคุมผู้ชมหรือผู้รับสื่อสามารถรับได้โดยตรงเป็นหมู่คณะ ซึ่งเป็นการควบคุมโดยผู้ชมอยู่แล้ว

2.5.2 หน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน

สื่อพื้นบ้านจะมีหน้าที่หลากหลายแทบจะครอบคลุมทุกเรื่องในวิถีพื้นบ้านของมนุษย์ที่สำคัญมีดังนี้

2.5.2.1 ให้ความบันเทิง เช่น ผ่อนคลายอารมณ์ หยอกล้อ สร้างอารมณ์ขัน รวมทั้งประเทืองอารมณ์ผสมกับบำรุงปัญญาไปพร้อม ๆ กัน

2.5.2.2 แจ้งข่าวสาร เช่น ล่ากลอน ล่าหมู่ ลิกเก หนังสืงตลวง หนังสืงประมอทยั ซึ่งมอชองว่างในรูปแบบสามารถเติมเนื้อหาที่เป็นข่าวสารปัจจุบันลงได้

2.5.2.3 ให้การศึกษา เป็นอีกเป้าหมายหนึ่งที่ถือว่าเป็นเป้าหมายสำคัญของสื่อพื้นบ้านที่เปิดตัวอยู่เสมอว่า ศิลปิน/ผู้แสดง จะต้องทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ผู้ชม ซึ่งผ่านมาทางเรื่องราวที่แสดงหรือการบอกเล่าหรือบทพากย์ของตัวละครเด่นในเรื่อง โดยเนื้อหาของการศึกษาอาจเป็นการอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับการทำมาหากิน การรักษาความปลอดภัยในชีวิต การปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม การใช้ชีวิตในการครองเรือน การประพฤติตนตามบทบาทหน้าที่ การอบรมด้านคุณธรรม จริยธรรมและศีลธรรม ซึ่งเป็นหัวใจหลักของการให้การศึกษาซึ่งสื่อมวลชนเหลืออยู่น้อยมาก

2.5.2.4 การวิพากษ์วิจารณ์สังคมหรือต่อต้านผู้มีอำนาจ ซึ่งถือว่าเป็นเสน่ห์สำคัญของสื่อพื้นบ้าน เพราะสื่อมวลชนจะทำได้น้อยมาก เนื่องจากถูกควบคุมโดยรัฐ การวิพากษ์วิจารณ์

สังคมจึงสามารถดึงดูดความนิยมชมชอบของผู้ชม ซึ่ง ไม่มีช่องทางอื่นในการระบายความไม่พอใจ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบันได้

2.5.2.5 การประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ เนื่องจากในแต่ละชุมชนหรือระหว่างชุมชนมักประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีความแตกต่างในเรื่อง อายุ วัย เพศ อาชีพ ศาสนา ฯลฯ ซึ่งสื่อพื้นบ้านจะมีลักษณะสำคัญ คือ เน้นความเป็นส่วนรวมจึงสามารถทำหน้าที่ประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีวัฒนธรรมย่อยแตกต่างกันได้ดี ซึ่งจะพบได้ในสื่อพื้นบ้านทุกประเภท เช่น เรื่องความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ความกตัญญู กตเวทิต่อผู้มีพระคุณ เป็นต้น

2.5.2.6 การสร้างอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน เพราะสื่อพื้นบ้านมีต้นกำเนิดมาจากเอกลักษณ์ร่วมของสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ

2.5.2.7 ทบทวนชีวิต เนื่องจากสื่อพื้นบ้านได้นำเสนอแง่คิดมุมมองต่าง ๆ ที่เป็นเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับวิถีของชุมชนและบางครั้งก็เป็นหลักธรรมคำสอนทางศาสนา จึงมีช่วงเวลาและมีจังหวะให้ผู้ชมได้นำเอามาพิจารณาไตร่ตรองความเป็นจริงเกี่ยวกับชีวิตของตนเอง

2.5.2.8 เป็นช่องทางระบายสัญชาตญาณของมนุษย์ โดยปรัชญาเบื้องต้นของสื่อพื้นบ้านนั้นยอมรับในสัญชาตญาณต่าง ๆ ของมนุษย์ เช่น เรื่อง เพศ ความต้องการ เป็นต้น ดังนั้นรูปแบบและเนื้อหาการแสดงของสื่อพื้นบ้านจำนวนมาก จึงมีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศหรือสัญชาตญาณต่าง ๆ ของมนุษย์ เช่น คำผญา คำตัด ปริศนา คำทายหรือบทสนทนาของตัวละครในเรื่อง ซึ่งจะระบายออกมาตามช่วงเวลาที่เหมาะสม เพื่อสัญชาตญาณเหล่านี้ได้แสดงออกมาหรือได้รับการตอบสนองเพื่อเป็นการผ่อนคลาย

2.5.2.9 การพัฒนาภูมิปัญญา สื่อพื้นบ้านบางประเภทถูกสร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการศึกษานอกระบบ เพื่อเป็นการกลับสนอง ประลองปัญญาของผู้รับสารโดยเฉพาะ เช่น ปริศนา คำทาย หรือเรื่องเล่าบางเรื่อง เช่น ศรีธนชัย เป็นต้น

2.5.2.10 การสร้างจิตสำนึกทางการเมือง สื่อพื้นบ้านบางประเภท เช่น หมอลำกลอนของภาคอีสาน หนังตะลุงภาคใต้ ได้มีการสอดแทรกแนวคิดในเชิงวิเคราะห์สถานการณ์การเมืองเพื่อสร้างจิตสำนึกทางการเมืองให้กับผู้รับสารอยู่ด้วยเสมอ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นถึงลักษณะเด่นของสื่อพื้นบ้าน ได้อย่างชัดเจน ซึ่งเมื่อเทียบกับสื่อมวลชนแล้วจะเห็นได้จากตารางต่อไปนี้

ข้อเด่น	
สื่อพื้นบ้าน	สื่อมวลชน
1.มีลักษณะใกล้ชิดประชาชน จึงง่ายต่อการเข้าถึง รวมทั้งเรื่องทำความเข้าใจ	1.เป็นสื่อที่เข้าถึงผู้รับสารได้โดยง่าย
2.สามารถแสดงออกทางอารมณ์ได้อย่างเต็มที่ เพราะรูปแบบการแสดงเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคล ผู้ชมมีส่วนร่วมได้	2.เป็นสื่อที่มาได้อย่างแรงเนื่องจากมีทั้งภาพเคลื่อนไหวและเสียงประกอบที่เร้าใจ
3.สามารถคัดแปลงให้เข้าแต่ละท้องถิ่นได้ ติเกที่ไปแสดงตามหมู่บ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะสามารถแสดงเอาเรื่องในหมู่บ้านมาเล่นได้	3.เป็นสื่อรุก แม้แต่ผู้ชมนั่งอยู่ในห้องนอนก็สามารถเปิดรับได้
4.ใช้ภาษาท้องถิ่นทำให้ระบบความหมายกลายเป็นระบบเดียวกับผู้ชม ใช้ภาษาได้แบบ “โคนใจ” มีชีวิตชีวา	4.ในฝ่ายผู้ผลิตสามารถควบคุมกระบวนการผลิตได้ ดังนั้น จึงสามารถควบคุมการไหลของสารและความหมายของได้ตั้งแต่ต้นจนจบ
5.สามารถปรับตัวให้เข้ากับเนื้อหาใหม่ ๆ ได้ง่าย เช่น พระเอกหนังตะลุงก็เรียนจบจากเมืองนอกได้ ผู้ร้ายก็ตายด้วยโรคเอดส์ได้	5.ใช้เทคโนโลยีระดับสูงทำให้มีประสิทธิภาพในด้านการรับรู้ เช่น การใช้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ทำให้ดาบวิเศษเรืองแสงได้เวลาฟันศัตรู
6.มีราคาถูกหรืออาจไม่ได้เสียค่าใช้จ่ายเลย	6.เข้าถึงกลุ่มผู้รับสารได้ครั้งละจำนวนมาก ๆ ในเวลาพร้อม ๆ กันทำให้รวมศูนย์ความสนใจจนเป็นที่กล่าวขวัญกันทั่วไป
7.เนื่องจากเป็นสื่อที่มีมายาวนาน ประชาชนมีความคุ้นเคย จึงเป็นที่รักใคร่ชื่นชอบของทุกคนทุกเพศทุกวัย	7.เป็นสื่อที่ไร้กาลเทศะ สามารถที่จะดูที่ใดก็ได้ เมื่อใดก็ได้

ที่มา : กาญจนา แก้วเทพ.ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา, 2549: 448.

แม้สื่อทั้งสองประเภทดังกล่าวจะมีข้อเด่นข้อด้อยแตกต่างกัน แต่บางครั้งก็จะทำหน้าที่หนุนเสริมและอุดช่องว่าง ด้านพื้นที่สื่อให้แกกันและกันและบางครั้งก็จะทำหน้าที่ขัดแย้งกันเพื่อแทนที่กันและขยายขอบเขตพื้นที่ของตนเองไปแทนที่อีกฝ่ายหนึ่ง เช่น สื่อมวลชนมักเข้ามาแทนที่สื่อพื้นบ้าน เช่น ภาพยนตร์ โทรทัศน์ นวนิยายสมัยใหม่จะเข้ามาแทนที่หนังประโมทัยพื้นบ้านอีสานและนิทานพื้นบ้านก็ค่อย ๆ สูญไป แต่ในขณะเดียวกันสื่อมวลชนก็ได้พยายามหยิบยกเอาเรื่องราวของสื่อพื้นบ้านมาเป็นเนื้อหาในรายการของตนเอง เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2549: 436-452)

2.6 ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functional Theory)

ทฤษฎีหน้าที่นิยมเป็นทฤษฎีทางสังคมวิทยาซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากปรมาจารย์ทางสังคมที่สำคัญ 2 ท่าน คือ ออกัส ค็อมต์ (August Comte) และ เฮอร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer) ซึ่งต่อมาได้มีนักมานุษยวิทยารุ่นหลังที่สำคัญคือ มาลินอสกี้ (Malinowski) และ อีมาย ดั๊กเกอร์ (Emile Durkheim) โดยทฤษฎีนี้มีความเชื่อว่า “สังคมมนุษย์เปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่งหรืออินทรีย์อย่างหนึ่งซึ่งมีลักษณะของความเป็นระบบที่ประกอบด้วยส่วนสำคัญต่าง ๆ และแต่ละส่วนต่างก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน พึ่งพาซึ่งกันและกันและรักษาบุคลิกภาพไว้ได้ ในฐานะที่สังคมเป็นระบบที่ต้องมีความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่ง ซึ่งเมื่อได้รับการสนองแล้วจะทำให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ได้ ส่วนต่าง ๆ พึ่งพากันได้และสามารถรักษาบุคลิกภาพไว้ได้ ดังนั้นหน้าที่ของส่วนประกอบต่าง ๆ ของสังคมจึงต้องทำหน้าที่สนองความต้องการจำเป็นของสังคม ซึ่งการทำเช่นนั้นจะส่งผลให้เป็นการรักษา ความพึ่งพาอาศัยกันและคุณภาพด้วยและในระบบที่มีความต้องการจำเป็นเช่นนี้สังคมจำเป็นจะต้องมีโครงสร้างแบบใดแบบหนึ่งขึ้นมา เพื่อเป็นหลักประกันให้มีการพึ่งพาคุณภาพและการมีชีวิต โดยสร้างหลายโครงสร้างจะทำหน้าที่สนองความต้องการจำเป็นอันเดียวกันได้ แต่มีโครงสร้างจำนวนจำกัดเท่านั้นที่สามารถสนองความต้องการจำเป็นใด ๆ หรือความต้องการจำเป็นหลายอย่างได้ในขณะเดียวกัน ถ้าระบบสังคมสามารถสนองความต้องการจำเป็นของระบบได้แล้ว สังคมหรือระบบก็จะอยู่ในภาวะปกติตรงกันข้าม ถ้าหากไม่สามารถสนองความต้องการจำเป็นก็จะไม่ปกติหรือเจ็บป่วยเป็นโรค ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นว่าสังคมมีความต้องการจำเป็นเชิงหน้าที่จำนวนหรือสังคมใดมีชีวิตอยู่ได้ ส่วนต่าง ๆ จะต้องทำหน้าที่เพื่อจัดความต้องการเหล่านี้ให้หมดไป โดยส่วนต่าง ๆ ที่มีอยู่ของระบบจะต้องสนองตอบความต้องการจำเป็นของสังคมและประเพณีทุกอย่าง วัตถุประสงค์อย่างความคิดทุกความคิด ความเชื่อทุกความเชื่อของวัฒนธรรมต้องทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นหรือหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งหรือเป็นตัวแทนของส่วนที่จะขาดเสียมิได้ในวัฒนธรรมนั้น” (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2536 : 25-51)

2.7 เรื่องราวและความเป็นมาของหนังบักตื้อในสังคมอีสาน

หนังปราโมทย์หรือหนังตะลุงอีสานนั้นมีชื่อเรียกแตกต่างกันหลายชื่อ เช่น หนังปะโมทัย หนังประโมทัย หนังปราโมทัย หนังบักตื้อ และหนังบักป่องบักแก้ว คำว่า “หนังปราโมทัย” น่าจะมาจากคำว่า ปราโมทย์ ซึ่งหมายถึงความบันเทิงใจ ความปลื้มใจ ส่วนคำว่า ประโมทัยและปะโมทัย สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นชื่อของคณะหนังตะลุงก็ได้ ส่วนหนังบักตื้อและหนังบักป่องบักแก้วมาจากชื่อตัวละคร (ตัวหนัง) หนังปราโมทัย ซึ่งได้รับความนิยมจากชาวบ้าน เป็นการละเล่นซึ่งผสมผสานกันระหว่างหนังตะลุงกับหมอลำโดยตัวที่เป็น ตัวตลก เหล่าเสนาอำมาตย์ จะเป็นภาษาอีสาน เรื่องที่นำมาแสดงก็จะเอาวรรณกรรมพื้นบ้านมาแสดง เช่น สังข์ศิลป์ชัย จำปาสี่ต้น การะเกด

ผาแดงนางไอ่ ท้าวกำกาคำ รวมทั้ง วรรณคดีเอกอย่างรามเกียรติ์ คณะหนังปะโมทัยคณะหนึ่งจะมีประมาณ 5-10 คน เป็นคนเชิด 2-3 คน ซึ่งจะทำหน้าที่พากย์และเจรจาด้วยแต่ก็มีบางคณะที่ทำหน้าที่เชิดอย่างเดียวโดยมีคนเจรจาแยกเป็นชายจริงหญิงแท้ต่างหากมีนักดนตรีประมาณ 3-5 คน เครื่องดนตรีจะประกอบด้วยระนาดเอก 1 ราง ตะโพน 1 ใบ ฉิ่ง 1 คู่ ต่อมามีการนำเอา พิณ แคน กลอง ฉิ่ง ฉาบ เข้ามาเสริมเพื่อให้เกิดความไพเราะเร้าใจขึ้น ทุกอย่างแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา คล้ายกับหมอลำนั่นเอง (www.isangate.com)

ภาคอีสานของไทยนั้นมีการละเล่นชนิดหนึ่งที่คล้ายกับการเล่นหนังตะลุงของคนทางภาคใต้ พวกเขาเรียกชื่อการละเล่นชนิดนี้ออกไปหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นหนังบังค้อหรือปลัดค้อ หนังปราโมทัยหรือปะโมทัย หนังปักป้องปักแก้ว แต่ทั้งนี้คนส่วนใหญ่มักจะเรียกว่า “หนังปราโมทัย” มีหลักฐานบางแห่งกล่าวว่า หนังตะลุงอีสานนั้นเกิดจากการที่ชาวอีสานเดินทางไปทำงานและอยู่อาศัยทางภาคกลางและได้เห็นหนังตะลุงภาคใต้ที่ชาวใต้นำขึ้นมาแสดงที่กรุงเทพมหานคร เลยจำแบบอย่างมาดัดแปลงให้เข้ากับท้องถิ่นของตนเอง และในที่สุดก็เริ่มมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองด้วยการนำเอาหมอลำมาผสมผสานเข้ากับหนังตะลุง ว่าไปแล้วหนังตะลุงภาคอีสานนั้นเกิดหลังจากหนังตะลุงภาคกลางที่เกิดจากหนังตะลุงภาคใต้อีกต่อหนึ่ง การแพร่กระจายของหนังตะลุงจากภาคต่าง ๆ นั้น จะเห็นได้ว่าเป็นการติดต่อทางวัฒนธรรมระหว่างชาวบ้านต่อชาวบ้านล้วน ๆ ไม่มีวัฒนธรรมของราชสำนักเข้ามาเกี่ยวข้องเหมือนกับที่อื่น จึงอาจกล่าวได้ว่าหนังตะลุงอีสานนั้นเป็นศิลปะการแสดงที่เกิดจากชาวบ้านอีสานหรือเกิดจากชาวอีสานอย่างแท้จริง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจากหนังตะลุงมาเป็นหนังปราโมทัยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นนั้นถือว่าเป็นศิลปะการแสดงประจำถิ่น ถือเป็นหัวใจสำคัญของศิลปะการแสดงประเภทนี้ทีเดียว จนมีคำกล่าวว่าหนังปราโมทัย นั้น คือ การนำเอาหมอลำกับหนังตะลุงมาผนวกเข้ากันนั่นเอง ความเชื่อของผู้เล่นหนังปราโมทัยมีข้อห้ามต่าง ๆ ที่ถือเป็นเรื่องเคร่งครัด อย่างเช่น ห้ามไม่ให้ตั้งโรงหนังหันหน้าไปทางทิศตะวันตกโดยเด็ดขาด เพราะเชื่อกันว่าเป็นทิศอัปมงคล จะทำให้การแสดงตกต่ำไม่รุ่งเรือง ก่อนการแสดงทุกครั้งจะต้องระลึกถึงครูอาจารย์ของแต่ละคณะเสียก่อน เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่คณะและทำให้ผู้ชมนิยมชมชอบ หากว่าคณะไหนจะเดินทางเพื่อ ไปแสดงหนังแลกข้าวจากหมู่บ้านอื่น ก็ต้องไม่ออกเดินทางไปในทุกวันพระแรมและขึ้น 15 ค่ำ เพราะเกรงว่าศัตรูจะเป็นอุปสรรคต่อการแสดง ก่อนเดินทางไปแสดงหัวหน้าคณะหนังจะต้องนำดอกไม้รูปเทียนมาทำพิธีบูชาหน้าบ้าน ไต่บ้านเสียก่อน และต้องหันหน้าไปทางทิศเหนือ เมื่อกล่าวคาถาจบก็ต้องกลั่นลมหายใจพร้อมกับกระต๊อบเท้าข้างขวา 3 ครั้ง เรื่องที่มักจะใช้เล่นกันก็คือ รามเกียรติ์ ซึ่งแต่ละคณะจะต้องมีตัวหนังประมาณ 50 ตัวเป็นอย่างน้อย ทุกวันนี้หนังปราโมทัยเริ่มจะไม่ค่อยมีงานให้ออกแสดงเหมือนเช่นอดีตที่ผ่านมา อีกทั้งวัฒนธรรมเดิมที่ใช้วิธีเล่นหนังแลกข้าวก็เปลี่ยนไปจากเดิม หนังปราโมทัยถือเป็นอีกหนึ่งการแสดงของไทยที่น่าจะอนุรักษ์กันเอาไว้ เพื่อให้มี

ความเข้าใจเกี่ยวกับหนังสือก็มากขึ้น จึงขอพูดถึงที่มาของหนังสือซึ่งก็คือ หนังสือตะลุงจากภาคใต้ของประเทศไทยนั่นเอง

หนังสือตะลุง คือ ศิลปะการแสดงประจำท้องถิ่นอย่างหนึ่งของภาคใต้ เป็นการเล่าเรื่องราวที่ผู้กร้อเป็นนิยาย ดำเนินเรื่องด้วยบทหรือกรองที่ขับร้องเป็นสำเนียงท้องถิ่น หรือที่เรียกกันว่า “ว่าบท” มีบทสนทนาแทรกเป็นระยะและใช้การแสดงเงาบนจอผ้าเป็นสิ่งดึงดูดสายตาของผู้ชม ซึ่งการว่าบท การสนทนา และการแสดงเงานี้ นายหนังสือตะลุงเป็นคนแสดงเองทั้งหมด หนังสือตะลุงเป็นมหรสพที่นิยมแพร่หลายอย่างยิ่งมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะในยุคสมัยก่อนที่ไม่มีไฟฟ้าใช้กันทั่วถึงทุกหมู่บ้านอย่างในปัจจุบัน หนังสือตะลุงแสดงได้ทั้งในงานบุญและงานศพ ดังนั้นงานวัด งานศพ หรืองานเฉลิมฉลองที่สำคัญจึงมักมีหนังสือตะลุงมาแสดงให้ชมด้วยเสมอ แต่เมื่อเวลาผ่านไป หนังสือตะลุงกลับกลายเป็นความบันเทิงที่ต้องจัดหามาในราคาที่ “แพงและยุ่งยากกว่า” เมื่อเทียบกับภาพยนตร์ เพราะการจ้างหนังสือตะลุงมาแสดงเจ้าภาพต้องจัดทำโรงหนังเตรียมไว้ให้ และเพราะหนังสือตะลุงต้องใช้แรงงานคน (และฝีมือ) มากกว่าการฉายภาพยนตร์ ค่าจ้างต่อคืนจึงแพงกว่า ยุคที่การฉายภาพยนตร์เฟื่องฟูหนังสือตะลุงและการแสดงท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น มโนราห์ ร่องเง็ง ฯลฯ ก็ซบเซาลง ยิ่งเมื่อเข้าสู่ยุคที่ทุกบ้านมีโทรทัศน์ดูละคร โทรทัศน์จึงเป็นความบันเทิงราคาถูกและสะดวกสบายที่มาแย่งความสนใจไปจากศิลปะพื้นบ้านเสียเกือบหมด

มีนักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า มหรสพการแสดงเงาจำพวกหนังสือตะลุงนี้เป็นวัฒนธรรมเก่าแก่ของมนุษยชาติ เคยปรากฏแพร่หลายมาทั้งในแถบประเทศยุโรปและเอเชีย โดยอ้างว่ามีหลักฐานปรากฏอยู่ว่า เมื่อครั้งพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชมีชัยชนะเหนืออียิปต์ ได้จัดให้มีการแสดงหนัง (หรือการละเล่นที่คล้ายกัน) เพื่อเฉลิมฉลองชัยชนะและประกาศเกียรติคุณของพระองค์ และเชื่อว่า มหรสพการแสดงเงานี้มีแพร่หลายในประเทศอียิปต์มาก่อนพุทธกาล ในประเทศอินเดีย พวกพราหมณ์แสดงหนังที่เรียกกันว่า **ฉายนานฎกะ** เรื่องมหากาพย์รามายณะ เพื่อบูชาเทพเจ้าและสฤติวีรบุรุษ ส่วนในประเทศจีนมีการแสดงหนังสฤติคุณธรรมความดีของสนมเอกแห่งจักรพรรดิยวนตี้ (พ.ศ.411-495) เมื่อพระนางวายุชนม ในสมัยต่อมา การแสดงหนังได้แพร่หลายเข้าสู่ในเอเชียอาคเนย์ เขมร พม่า ชาว มาเลเซีย และประเทศไทย คาดกันว่าหนังใหญ่คงเกิดขึ้นก่อนหนังสือตะลุงและประเทศแถบนี้คงจะได้แบบมาจากอินเดีย เพราะยังมีอิทธิพลของพราหมณ์หลงเหลืออยู่มาก เรายังเคารพนับถือฤาษี พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม ยิ่งเรื่องรามเกียรติ์ ยิ่งถือว่าเป็นเรื่องขลังและศักดิ์สิทธิ์ หนังใหญ่จึงแสดงเฉพาะเรื่องรามเกียรติ์ เริ่มแรกคงไม่มีจอ คนเชิดหนังใหญ่จึงแสดงท่าทางประกอบการเชิดไปด้วย

เชื่อกันว่าหนังใหญ่มีอยู่ก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะมีหลักฐานอ้างอิงว่า มีนักปราชญ์ผู้หนึ่งเป็นชาวเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นผู้เชี่ยวชาญทางดาราศาสตร์และทาง

กวี สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงเรียกตัวเข้ากรุงศรีอยุธยา ต่อมาได้เป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระมหาราชครูหรือพระโหราธิบดี และมีรับสั่งให้พระมหาราชครูฟื้นฟูการเล่นหนัง (หนังใหญ่) อันเป็นของเก่าแก่ขึ้นใหม่ ดังปรากฏในสมุทโฆษคำฉันท์ว่า...

ไหว้เทพดาอา -	รักษั้วท้าวทศาดร
ขอสวัสดิคิขอพร	ลู่แกใจคั้งใจหวัง
ทนายผู้ค้อยความ	เร่งตามได้ส่องเบื้องหลัง
จงเรื่องจำรัสทั้ง	ทศภาคทุกพวย
จงแจ้งจำหลักภาพ	อันยังยั้งด้วยลวดลาย
ให้เห็นแก่ทั้งหลาย	ทวยจะคองคคี

หนังใหญ่ แต่เดิมเรียกว่า “หนัง” นิยมเล่นกันแพร่หลายในแถบภาคกลาง ส่วนหนังตะลุง แต่เดิมคนในท้องถิ่นภาคใต้ก็เรียกสั้นๆ ว่า “หนัง” เช่นกัน ดังคำกล่าวที่ได้ยินกันบ่อยว่า “ไปแลหนังโนรา” จึงสันนิษฐานว่า คำว่า “หนังตะลุง” คงจะเริ่มใช้เมื่อมีการนำหนังจากภาคใต้ไปแสดงให้เห็นที่รู้จักในภาคกลาง จึงได้เกิดคำ “หนังตะลุง” และ “หนังใหญ่” ขึ้นมาเพื่อไม่ให้ซ้ำซ้อนกัน หนังจากภาคใต้เข้าไปเล่นในกรุงเทพฯ ครั้งแรกสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระยาพัทลุง (เผือก) นำไปเล่นที่แถวนางเลิ้ง หนังที่เข้าไปครั้งนั้นเป็นนายหนังจากจังหวัดพัทลุง คนกรุงเทพฯ จึงเรียก “หนังพัทลุง” ต่อมาเสียงเพี้ยนเป็น “หนังตะลุง” เชื่อกันว่า หนังตะลุงเลียนแบบมาจากหนังใหญ่ โดยย่อรูปหนังให้เล็กลง ในยุคแรกคนแสดงเรื่องราวเกียรติเหมือนกัน แต่เปลี่ยนบทบาทมาเป็นภาษาท้องถิ่น เปลี่ยนเครื่องดนตรีจาก พิณพาทย์ ตะโพน มาเป็นทับ กลอง ฉิ่ง โหม่ง ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่มีอยู่เดิมในภาคใต้ หลักฐานที่บอกว่าหนังตะลุงคงเลียนแบบมาจากหนังใหญ่ คือ แม้หนังตะลุงจะไม่ได้ใช้พิณพาทย์ ตะโพน แต่ในโองการรำมนต์พระอิศวร(บทบูชาพระอิศวร) ก็ยังมีบทที่ว่า...

อคูลโหชันชโนทั้งผอง พิณพาทย์ ตะโพน
กลองข้าจะเล่นให้ท่านทั้งหลายดู

ต่อมา หนังภาคใต้หรือหนังตะลุง รับอิทธิพลของหนังชวาเข้ามาผสมผสาน จึงทำให้เกิดวิวัฒนาการใน “รูปหนัง” ขึ้นมา รูปหนังใหญ่จะเป็นแผ่นเดียวกันทั้งตัว เคลื่อนไหวอวัยวะไม่ได้แต่รูปหนังชวาเคลื่อนไหวมือและปากได้ ส่วนใหญ่รูปหนังจะเคลื่อนไหวมือได้เพียงข้างเดียว ยกเว้นรูปกาก หรือตัวตลก และรูปนางบางตัวที่สามารถขยับมือได้ทั้งสองข้าง รูปหนังชวามีใบหน้าที่ผิดไปจากคนจริง และหนังตะลุงก็รับแนวคิดนี้มาปรับใช้กับรูปตัวตลก เช่น แกะรูปหนูให้หน้าคล้ายวัว แต่งหน้าคล้ายนกกระสาง เป็นต้น หนังตะลุงเกิดขึ้นเมื่อใดนั้น ยังไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัด นักวิชาการสันนิษฐานว่าคงเป็นช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะกลอนหนังตะลุงนิยมแต่งเป็นกลอนแปด ซึ่งสมัยอยุธยากลอนแปดไม่ได้เป็นที่นิยมแพร่หลาย ยิ่งในภาคใต้ วรรณกรรมพื้นบ้านรุ่นเก่าแก่ล้วนแต่ง

เป็นภาพยนตร์สั้น กลอนแปดเพิ่งมาเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางก็เมื่อหลังสุนทรภู่แต่งเรื่องพระอภัยมณีออกเผยแพร่แล้วนี่เอง หนังสติ๊กเกิดขึ้นในภาคใต้ครั้งแรกที่จังหวัดใด ก็ยังไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัด

เครื่องดนตรีหนังตะลุงในอดีต มีความเรียบง่าย ชาวบ้านในท้องถิ่นประดิษฐ์ขึ้นได้เองมีทับ กลอง โหม่ง จิง เป็นสำคัญ ส่วน ปี่ ซอ นั้นเกิดขึ้นภายหลัง แต่ก็ยังเป็นเครื่องดนตรีที่ชาวบ้านประดิษฐ์ได้เองอยู่ดี จนเมื่อมีวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาโดยเฉพาะดนตรีไทยสากล หนังตะลุงบางคณะจึงนำเครื่องดนตรีใหม่ๆ เข้ามาเสริม เช่น กลองชุด กีตาร์ ไวโอลิน ออร์แกน เมื่อเครื่องดนตรีมากขึ้น จำนวนคนในคณะก็มากขึ้น ต้นทุนจึงสูงขึ้น ทำให้ต้องเรียกค่าราคา (ค่าจ้างแสดง) แพงขึ้น ประจวบกับการฉายภาพยนตร์แพร่หลายขึ้น จึงทำให้มีคนรับหนังตะลุงไปเล่นน้อยลง การนำเครื่องดนตรีสมัยใหม่เข้ามาเสริมนี้ บางท่านเห็นว่าเป็นการพัฒนาให้เข้ากับสมัยนิยม แต่หลายท่านก็ห่วงว่าเป็นการทำลายเอกลักษณ์ของหนังตะลุงไปอย่างน่าเสียดาย

ตัวละครหนังตะลุง เป็นตัวละครที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง และเป็นตัวละครที่ “ขาดไม่ได้” สำหรับการแสดงหนังตะลุง บทตลกคือเสน่ห์ หรือสีสัน นายหนังจะสร้างความประทับใจให้กับคนดูเมื่อการแสดงจบลงสิ่งที่ผู้ชมจำได้และยังเก็บไปเล่าต่อก็คือบทตลก นายหนังตะลุงคนใดที่สามารถสร้างตัวละครได้มีชีวิตชีวาและน่าประทับใจ สามารถทำให้ผู้ชมนำบทตลกนั้นไปเล่าขานต่อได้ไม่รู้จบก็ถือว่าเป็นนายหนังที่ประสบความสำเร็จในอาชีพโดยแท้จริง ในการแสดงประเภทอื่น ๆ ตัวละครที่โดดเด่นและติดตามตรึงใจผู้ชมที่สุดมักจะเป็นพระเอก นางเอก แต่สำหรับหนังตะลุง ตัวละครที่จะอยู่ในความทรงจำของคนดูได้นานที่สุดก็คือตัวละคร บทตลกหลายประการที่ทำให้บทตลกของหนังตะลุงติดตรึงใจผู้ชมได้มากกว่าบท พระเอกหรือนางเอก ตัวตลกมีความผูกพันใกล้ชิดกับผู้ชมมากกว่าตัวละครอื่น ๆ เพราะตัวตลกทุกตัวเป็นคนท้องถิ่นภาคใต้ พูดภาษาปักษ์ใต้ เชื่อกันว่าตัวตลกเหล่านี้สร้างเลียนแบบมาจากบุคลิกของบุคคลที่เคยมีชีวิตอยู่จริง นายหนังสามารถอวดฝีปากการพากย์ของคนได้เต็มที่ ตัวตลกทุกตัวมีบุคลิกเฉพาะและตัวตลกหลายตัวมีถิ่นกำเนิดที่ชัดเจน ซึ่งมักจะเป็นท้องถิ่นที่มีสำเนียงพูดที่เป็นเอกลักษณ์ แตกต่างจากตำบลหรืออำเภอข้างเคียง นายหนังที่พากย์ได้ตรงกับบุคลิกและสำเนียงเหมือนคนท้องถิ่นนั้นที่สุดก็จะสร้างความประทับใจให้แก่คนดูได้มาก บทตลกคือบทที่สามารถยกประเด็นอะไรขึ้นมาพูดก็ไม่ทำให้เสียเรื่องจึงมักเป็นบทที่นายหนังนำเรื่องเหตุการณ์บ้านเมือง ปัญหาสังคม ธรรมะ ข้อคิดเตือนใจ เข้ามาสอดแทรกเอาไว้หรือแม้แต่พูดล้อเลียนผู้ชมหน้าโรง เสน่ห์ของมุขตลก ซึ่งแสดงไหวพริบปฏิภาณของนายหนังด้วย นายหนังที่เก่ง สามารถคิดมุขตลกได้เอง เพราะหากเก็บมุขตลกเก่ามาเล่น คนดูจะไม่ประทับใจและไม่มีการ “เล่าต่อ” เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่ง ทำให้คนดูหนังตะลุงรู้สึกผูกพันกับตัวตลกมากกว่าตัวละครอื่น ๆ ในเรื่อง คือ ตัวตลกหนังตะลุงเหล่านี้เป็นตัวละคร “ยืน” หมายถึง ตัวตลกตัวหนึ่งเล่นได้หลายเรื่อง โดยใช้ชื่อเดิม บุคลิก

เดิม นอกจากนั้นตัวตลกหนังตะลุงยังเป็นพับติกโดเมนอีกด้วย นายหนังทุกคณะสามารถหยิบตัวตลกตัวใดไปเล่นก็ได้ เราจึงเห็น อ้ายเท่ง อ้ายหนูนุ้ย มีอยู่ในเกือบทุกเรื่อง ของหนังตะลุงเกือบทุกคณะ รูปตัวตลกหนังตะลุง หรือที่เรียกว่า รูปกาก ส่วนใหญ่จะไม่ใส่เสื้อ บางตัวนุ่งโสร่งสั้นแค่ว่า บางตัวนุ่งกางเกง และส่วนใหญ่จะมีอาวุธประจำตัวตัวตลกทุกตัวสามารถขยับมือขยับปากได้ หนังแต่ละคณะจะมีรูปตัวตลกไม่น้อยกว่าสิบตัว แต่โดยปกติจะใช้แสดงในแต่ละเรื่องแต่ไม่เกินหกตัวเท่านั้น นอกจากนั้นหนังตะลุงเป็นศิลปะพื้นเมืองของภาคใต้แล้ว ยังแพร่หลายไปยังภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคอีสาน ทำนองพากย์และเครื่องดนตรีประกอบการเชิด ผิดแผกแตกต่างกันไปตามสำเนียงภาษาตามความนิยมของภาคนั้น ๆ แต่ไม่มีหนังตะลุงจำนวนมากเหมือนในภาคใต้

นอกจากนี้ยังมีผู้กล่าวถึงหนังตะลุงไว้คือ หนังตะลุงเป็นการละเล่นอย่างหนึ่งของไทย ซึ่งใช้หุ่นมีลักษณะแบน ทำจากแผ่นหนังวัวหรือหนังควาย ประดิษฐ์เป็นรูปแบบต่าง ๆ ทาสีสวยงาม ชักให้เคลื่อนไหวตามบทพากย์และเสียงดนตรี ใช้แสงไฟส่องผ่านตัวหนังมาจากด้านหลังโรง ให้เงาไปปรากฏบนจอ นิยมเล่นทางภาคใต้ของประเทศไทย หนังตะลุงแฝงไว้ด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น บทที่ใช้แสดงเป็นร้อยแก้วและร้อยกรองซึ่งเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมไทย มีลักษณะเฉพาะตัว มีอายุยืนยาวมาหลายร้อยปี เรื่องที่นิยมเล่นในสมัยโบราณ คือ เรื่องรามเกียรติ์ เพลงที่ใช้ประกอบมีทั้งเพลงช้าและเพลงเร็วร่วมกันใช้ผู้แสดงเพียงคนเดียว เรียกว่า “นายหนัง” ทำหน้าที่พากย์และเชิด เครื่องดนตรีใช้ประกอบการละเล่น ได้แก่ ปี่ใน ซอด้วง ฆ้อง โหม่ง กรับ และกลอง ผู้เล่นเรียกว่า “ลูกคู่” หนังวัวและหนังควายที่ทำหนังตะลุง ต้องผ่านกรรมวิธีต่าง ๆ จนหนังบางใส และระบายสี วิธีทำหนังตะลุงเหมือนกับหนังใหญ่แต่ตัวเล็กกว่า มีไม้ประกอบตามตัวหนัง เหยลงมามีที่จับเชิด ถ้าตัวหนังตะลุงฉลุโปร่งใส ประกอบลวดลายไทย ตัวหนังบางตัวเลียนแบบท่าของตัวพระนาง ยักษ์ ลิง จากภาพไทยอันงดงาม และปิยนุตร ปิยนามวาณิช ก็ได้พูดถึงหนังตะลุงว่า หนังตะลุงนิยมมากในภาคใต้ และภาคตะวันออกของไทยมาช้านานแล้ว ซึ่งได้รับมาจากอินเดียและมาเลเซีย โดยเขาเรียกหนังตะลุงนี้ว่า “วายังกูลิต” ใช้จอยาว 8 – 12 ศอก กว้างประมาณ 6 – 8 ศอก จิงกางกับพื้นดิน มีคนคู่อู่น้ำจอ คนพากย์อยู่ข้างหลังจอ ตัวหนังที่ใช้เชิดนั้นไม่สักรูปคน เพราะทางศาสนาอิสลามห้ามศัลยกรรมโกหรงาน ตัวหนังจึงทำเป็นรูปที่ไม่เป็นรูปคน

หนังตะลุงในสมัยที่เข้ามาในประเทศไทยนั้น เป็นในรูปของหนังใหญ่ ตัวหนังที่ใช้เชิดหนังวัวหรือหนังควายมาทำ ตัวใหญ่เท่ากับเด็กอายุประมาณ 5 – 6 ขวบ ทำเป็นรูปตัวแสดง ได้แก่ ยักษ์ คน ลิง กูเขา ต้นไม้ และขนาดเท่ากับจอที่ใช้เล่นในชวา และมาลายู นิยมเล่นกันในเวลากลางวัน จะมีคนคอยเชิดตัวหนังอยู่ เรื่องที่นิยมเล่นกัน ได้แก่ รามเกียรติ์ แต่เนื่องจากต้องใช้คนมาก และปัญหาอื่น ๆ อีกหลายอย่าง ต่อมาจึงคัดแปลงขนาดของตัวหนังให้เล็กลง คือ ไม่เกินประมาณ 1 ศอก ฉากยาวไม่เกิน 8 ศอก กว้างไม่เกิน 6 ศอก ปลูกเวทีโดยใช้เสาโรง 4 เสา หลังคาเพิงหมา

แหงน คนเซ็ดและคนร้องจะเป็นคนคนเดียวกันนั่งอยู่ในจอ เครื่องดนตรีที่ใช้ได้แก่ ฉิ่ง ฉาบ กลอง โทน กรับ ปี่ จะเล่นในเวลากลางคืน จะมีการจุดไฟในจอ เมื่อทำการเซ็ดหนังจะเกิดเงาขึ้นมาบนจอ ในปัจจุบันนี้ความนิยมในหนังบักคือลดลงไปมาก เพราะมีสิ่งบันเทิงเริงรมย์อื่น ๆ มาแทนที่

3. การแพร่กระจายของหนังตะลุงในภาคอีสาน

หนังตะลุงในภาคอีสานมีชื่อเรียกหลายชื่อ คือ หนังประโมทัย หนังปราโมทัย หนังบักคือ หนังบักป้องบักแก้ว และหนังขراب แต่ชื่อที่ชาวบ้านเรียกกันทั่วไป คือ หนังตะลุง ชื่อประโมทัย ปราโมทัย มาจากคำว่า ปราโมทัย ที่ใช้ปราโมทัยก็คือใช้ทับคำเดิมแต่เปลี่ยนเสียงตอนท้ายไปเล็กน้อย ใช้ประโมทัยก็เพราะเปลี่ยนเสียงคำนำหน้าให้สั้นและเพื่อให้เป็นไปตามการออกเสียงของชาวอีสาน ซึ่งไม่นิยมเสียงควบกล้ำ ส่วนชื่อหนังบักคือ หนังบักป้อง เป็นการเรียกตามชื่อตัวตลกเอกประจำคณะหนังที่นายหนังสร้างตัวตลกนี้ขึ้นมา ส่วนชื่อหนังขرابมีอิทธิพลของหนังตะลุงภาคใต้ ซึ่งเวลาพากย์จะลงท้ายด้วย “กรับ หรือ ขراب” ตามสำเนียงภาษาถิ่นของภาคใต้สำหรับคำว่า ประโมทัย ปราโมทัย มีผู้แสดงความคิดเห็นว่า คำดังกล่าวนี้จะเกี่ยวข้องกับคำว่า ปราโมทัย ซึ่งใช้เป็นชื่อละครร้องที่เกิดขึ้นสมัยต้นรัชกาลที่ 6 อันเนื่องมาจากสมัยปลายรัชกาลที่ 5 ที่มีการพัฒนาการละครของไทยจนมีละครร้องขึ้น โดยมีเชื้อพระวงศ์และเจ้านายทั้งหลายให้การสนับสนุนด้วยการมีละครของตนขึ้นมาหลายคณะ คณะละครนฤมิตร ปราโมทัย ปราโมทย์เมือง ประเทืองไทย ฯลฯ จากชื่อคณะปราโมทัยที่เกิดขึ้นและเป็นที่ยอมรับดังกล่าว น่าจะมีผู้ยืมเอามาตั้งชื่อเรียกหนังตะลุงอีสาน ซึ่งมีขึ้นเป็นคณะแรกในจังหวัดอุบลราชธานี ใน พ.ศ.2469 อันเป็นช่วงเวลาที่ไม่ห่างกันนัก และผู้ที่นำคำนี้มาใช้น่าจะเป็นกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ ซึ่งมากำกับราชการ ณ ภาคอีสานในยุคนั้น

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า หนังตะลุงหรือหนังประโมทัยของภาคอีสานนั้น ถ้านับถึงปัจจุบันเกิดขึ้นมาเพียง 80 ปีเศษเท่านั้น นับเป็นพัฒนาการหลังสุดของหนังตะลุงในช่วงเวลานี้ ในส่วนของการเกิดมีหนังประโมทัยขึ้นในภาคอีสานแม้ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่สันนิษฐานว่าได้รับการถ่ายทอดศิลปะการแสดงมาจากหนังตะลุงภาคใต้ โดยที่มีหนังประโมทัยที่เก่าแก่ที่สุด คือ คณะฟ้าบ้านทุ่ง ของจังหวัดอุบลราชธานี ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2469 อันเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่หนังตะลุงคณะแรกที่มีหัวหน้าคณะชื่อ ขวัญ จากจังหวัดนครราชสีมา นำคณะมาแสดงจากการที่มีหนังตะลุงจากจังหวัดนครราชสีมาเป็นหนังตะลุงคณะแรกที่แพร่กระจายเข้ามาในภาคอีสานนั้นน่าจะเป็นไปได้ว่าจะต้องเป็นคณะหนังเร่ ซึ่งเป็นหนังตะลุงจากภาคใต้บ้าง เพชรบุรีบ้าง แพร่หลายอยู่ในอยุธยาและภาคกลาง หรือ ไม่ก็เป็นนายหนังจากอยุธยาโดยตรงที่รับอิทธิพลการแสดงมาจากภาคใต้ เพราะลักษณะการแสดงของหนังตะลุงของภาคอีสานดังกล่าวมีลักษณะของ

การผสมผสานการแสดงหนังตะลุงของภาคใต้และภาคกลางอยู่อย่างเห็นได้ชัด นอกจากนายหนังตะลุงจากนครราชสีมาได้นำหนังตะลุงเข้ามาแพร่ยังจังหวัดอุบลราชธานี สิ่งที่เป็นไปได้ก็คือ ชาวอีสานซึ่งไปทำงานอยู่ในภาคกลาง และที่ไปทำมาหากินในภาคใต้ก็มีส่วนที่จะนำเอาหนังตะลุงมาจากภาคใต้แล้วนำมาดัดแปลงให้เหมาะสมกับท้องถิ่นของตนและสิ่งที่จะช่วยให้หนังตะลุงเข้ามาภาคอีสานโดยตรงอีกประการที่สำคัญ คือ ได้มีผู้ว่าจ้างหนังตะลุงมาจากภาคใต้มาแสดงในภาคอีสาน โดยเฉพาะชาวภาคใต้ที่ประกอบอาชีพอยู่ในภาคอีสาน ซึ่งเมื่อมีการจัดงานต่าง ๆ เกี่ยวกับภาคใต้ก็ว่าจ้างหนังตะลุงมาแสดงเสมอ ด้วยเหตุนี้การแพร่กระจายของหนังตะลุงในภาคอีสานคงไม่ได้เริ่มจากจุดเดียว คือ จังหวัดอุบลราชธานี แล้วแพร่กระจายไปยังจังหวัดอื่น ๆ ในภาคอีสานเท่านั้น แต่คงจะมีหลายจุดเช่น คำบอกเล่าของผู้ใหญ่ด้ง ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะของหนังประโมทัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น บอกว่าท่านได้รับการถ่ายทอดหนังประโมทัยจากปู่ของท่าน โดยที่ปู่ของท่านไปทำงานที่ภาคใต้เป็นเวลานานหลายปี เมื่อท่านกลับมาบ้านก็ได้จัดตั้งคณะหนังประโมทัยขึ้น โดยดัดแปลงมาจากการแสดงของหนังตะลุงภาคใต้นั่นเอง สิ่งที่ดัดแปลงนั้นก็คือ บทพากย์ บทเจรจา เปลี่ยนจากภาษาใต้มาเป็นภาษาอีสาน และนำเอาการเล่าของอีสานเข้าไปประกอบการแสดงหนังประโมทัย ส่วนเรื่องที่น่าเข้ามาแสดงนั้น นอกจากเรื่องรามเกียรติ์แล้ว คณะผู้ใหญ่ด้งยังได้อาหารวรรณกรรมท้องถิ่น เช่น แก้วหน้าม้า สังข์ทอง และเรื่องอื่น ๆ มาแสดงด้วย สำหรับเรื่องดนตรีก็นำเอาดนตรีพื้นเมืองอีสาน คือ แคน ซึง ฉิ่ง ฉาบ กลอง มาบรรเลงประกอบการแสดง คณะหนังตะลุงของผู้ใหญ่ด้งนี้ตั้งมานานประมาณ 32 ปี คือเริ่มตั้งแต่ปีพ.ศ.2494 ถ้าหากนับถึงปัจจุบันนี้ก็ยาวนานถึง 50 ปีเศษ แม้ว่าคณะของผู้ใหญ่ด้งจะมีมาหลังจากที่เกิดมีหนังประโมทัยในภาคอีสานที่จังหวัดอุบลราชธานี ถึง 24 ปี แต่ก็เห็นได้ชัดเจนว่าไม่ได้รับมาจากจังหวัดอุบลราชธานี แต่เป็นการรับมาโดยตรงจากภาคใต้ ดังที่กล่าวมานั้นแล้วนอกจากภาคอีสานจะมีคณะหนังประโมทัยที่มีชื่อเสียงที่จังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดร้อยเอ็ดแล้วที่จังหวัดขอนแก่นก็มีหนังประโมทัยที่มีชื่อเสียงเป็นที่นิยมกว้างขวางเช่นเดียวกัน โดยที่หนังตะลุงนี้ได้ไปแสดงยังจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสานแทบทุกจังหวัด

นอกจากหนังประโมทัยที่มีชื่อเสียงในจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดขอนแก่นแล้วที่จังหวัดยโสธรก็มีเรื่องราวเกี่ยวกับประโมทัยมายาวนานและเกี่ยวเนื่องกับหนังประโมทัยในพื้นที่อื่น ๆ ผู้แสดงหนังประโมทัยในคณะประกาศสำนักศึกษาของจังหวัดร้อยเอ็ด คือ นายนวน พลคม ได้กล่าวว่าตนเองได้เริ่มหัดหนังตะลุง โดยฝึกหัดแสดงเรื่องรามเกียรติ์จากนายหนู ชาวจังหวัดร้อยเอ็ด จนได้เรื่องรามเกียรติ์และวิธีการเล่นหนังมาจากจังหวัดยโสธร จังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนั้นในระยะหลัง นายนวน บอกว่าเคยไปซื้อเรื่องรามเกียรติ์ตอนอื่น ๆ จากบ้านโพนทัน จังหวัดยโสธร มาเล่นด้วย จากเรื่องราวดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ายโสธรเป็นแหล่งหนัง

ประโมทัยเก่าควมคู่ไปกับหนังประโมทัยของจังหวัดอุบลราชธานี คือ หนังประโมทัยที่เก่าแก่ที่สุดของภาคอีสาน ในส่วนที่เกี่ยวข้องของหนังประโมทัยที่บ้านโพนทัน จังหวัดยโสธร ในปัจจุบันมีผู้เล่าว่า หนังประโมทัยของที่นี่เล่นกันมายาวนานประมาณ 70 ปี โดย นายสุข หัวหน้าคณะหนังประโมทัย คณะเพชรโพนทัน ปัจจุบันได้ฝึกฝนมาจาก อาจารย์ ได้แก่ คุณพ่อเหลือ บุญปัด คุณพ่อเหลา หงส์ทอง ชาวบ้านโพนทัน ซึ่งเป็นนายหนังเก่าแก่ของที่นี่ โดยที่พ่อเหลือกับพ่อเหลานั้น ได้ฝึกฝนมาจากอาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง นายหนังประโมทัยของบ้านโนนแคน อำเภอกุดชุมพภูมิ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งปัจจุบันเป็นพื้นที่ของจังหวัดอำนาจเจริญ ในรุ่นที่พ่อเหลือและพ่อเหลาเป็นนายหนังนั้น ยังมีบุคคลอื่นที่เป็นนายหนังแสดงอยู่บ้าง ได้แก่ พ่ออ่อน ร่วมสุข พ่อหนู ร่วมสุขและพ่อบุญ ร่วมวงศ์ ปัจจุบันที่บ้านโพนทันอำเภอกำเขื่อนแก้วจังหวัดยโสธรยังมีคณะหนังประโมทัยแสดงอยู่เป็นประจำ คือ คณะเพชรโพนทัน ซึ่งมีนายสุข ประกอบแสง เป็นหัวหน้าคณะ นอกจากนี้ นายสุข ประกอบแสง ยังได้ฝึกหัดให้กับผู้สนใจหลายคน แต่ที่ออกไปตั้งคณะได้มีเพียงคนเดียวเท่านั้น คือ คณะ รุ่งเรือง ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านโพนทันในปัจจุบัน (ชวน เพชรแก้ว, 2548 : 177-183)

จากข้อมูลทีกล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าหนังตะลุงหรือหนังประโมทัยของภาคอีสานนั้น มีพัฒนาการมาหลังสุดหากเปรียบกับหนังตะลุงภาคใต้และภาคกลาง โดยเริ่มต้นเมื่อ 80 ปีเศษนี้เอง การแพร่กระจายของหนังประโมทัยเริ่มได้รับอิทธิพลจากการแสดงมาจากภาคใต้เป็นสำคัญ โดยหนังตะลุงในภาคอีสานได้เริ่มต้นจากจังหวัดอุบลราชธานี (รวมทั้งจังหวัดยโสธรและจังหวัดอำนาจเจริญในปัจจุบัน) เป็นจังหวัดแรก ซึ่งจะเป็นคณะใดและเริ่มปี พ.ศ. ไฉนนั้นยังหาความชัดเจนไม่ได้ แม้จะมีงานเขียนหลายเรื่องบอกว่าเข้ามาในปี พ.ศ. 2469 และมีคณะฟ้าบ้านทุ่งเป็นคณะที่เก่าแก่ที่สุด แต่จากการสัมภาษณ์ผู้ที่อยู่ในวงการหนังประโมทัยมาแต่เริ่มต้นและถือว่าเป็นคณะแรกสุดเท่าที่สืบทราบได้ คือ คณะอาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง บ้านโนนแคน ซึ่งเอกสารบางเล่มเขียนว่า ศรีกะโนนแคนแต่ซึ่งจริง ๆ แล้ว คือ โนนแคนเฉย ๆ ไม่มีศรีกะเพราะศรีกะเป็นชื่อเรียกเล่น ๆ ของคนในท้องถิ่นและอาจารย์คำหมายนั้นบางคนก็เรียกว่าอาจารย์สมหมายแต่จริง ๆ แล้วคนในคณะของท่านอย่าง นายฤทธิ์ อุดมลาก มีระนาดเอกประจำคณะ อายุ 81 ปี (สัมภาษณ์นายฤทธิ์ อุดมลาก, วันที่ 10 ธันวาคม 2550) ก็บอกว่าไม่ทราบว่ามิคณะนี้และไม่เคยได้ยินแม้แต่คณะ ฟ.บ้านเทิง ซึ่งเป็นในคณะที่มีชื่อเสียงของจังหวัดอุบลราชธานีในขณะนั้นก็เพิ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2575 นี้เอง ถ้าหากจะลำดับการเกิดขึ้นของคณะหนังบักคือในเขตพื้นที่อีสานตอนล่างก็จะได้อดังนี้

**ลำดับเหตุการณ์เกิดขึ้นของหนังปักต้อ
ในเขตอีสานตอนล่าง**

ที่	ชื่อคณะ	ปีที่ตั้งคณะ	หัวหน้าคณะ	ที่ตั้งของคณะ	หมายเหตุ
1	คณะอาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง	พ.ศ.2470	อาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง	บ้านโนนแคนหมู่ ที่7ตำบลสร้างถ่อ น้อย อำเภอหัว ตะพาน จังหวัด อุบลราชธานี (ในขณะนั้น)	หยุดแสดงไปแล้ว เป็นคณะที่มี ชื่อเสียงมากที่สุด ในศรีสะเกษ อำนาจเจริญและ ยโสธร
2	คณะ ฟ.บันเทิง	พ.ศ.2475	นายฟาง แซ่ตัน	ชุมชนวัดกลางใน เขตเทศบาลนคร อุบลราชธานี อำเภอเมือง จังหวัด อุบลราชธานี (ในปัจจุบัน)	หยุดแสดงไปแล้ว เป็นคณะที่มีชื่อเสียง มากที่สุดในเขตเมือง อุบลราชธานี
3	คณะบ้านท่ากกไฮ	พ.ศ.2490	นายปิ่น ทับถนน	บ้านท่ากกไฮ (ปัจจุบันคือบ้าน หนองกินเพล หมู่ ที่ 8 ตำบลหนอง กินเพล อำเภอลือ สินธุ์ จังหวัด อุบลราชธานี	หยุดการแสดงแล้ว
4	คณะ ส.ร่วมมิตร	พ.ศ.2493	นายสิงห์ จำริญ	บ้านฝิ่ง หมู่ที่ 4 ตำบลหนองแคน อำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ	ยังแสดงอยู่แต่มีการ ประยุกต์บ้างเป็น คณะที่มีชื่อเสียง มากที่สุดในจังหวัด ศรีสะเกษ
5	คณะดอกฟ้าสามัคคี	พ.ศ.2496	พ่อใหญ่จารย์หอม โสภภาพรม (สืบทอดโดย นายคำสิงห์ โสภภาพรม)	บ้านเลขที่ 7 หมู่ที่8 บ้านคำแก้ง ตำบล โคกสำราญ อำเภอ เลิงนกทา จังหวัด ยโสธร	ยังแสดงอยู่

ที่	ชื่อคณะ	ปีที่ตั้งคณะ	หัวหน้าคณะ	ที่ตั้งของคณะ	หมายเหตุ
6	คณะ ส.บันเทิงศิลป์	พ.ศ.2500	นายสุวรรณ (ไม่ทราบนามสกุล) สืบทอดโดย นายหิน พรมดี	บ้านหนองแขวงหมู่ที่ 1 ตำบลหนองแขวง อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ	หยุดการแสดงแล้ว
7	คณะหนังบั้งตือบ้านห้วยนา	พ.ศ.2501	นายสิงห์ สีสัน	บ้านห้วยนา ตำบลห้วยไร่ อำเภอมือเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ	เลิกการแสดงแล้ว
8	คณะพรสวรรค์บันเทิงศิลป์	พ.ศ.2510	นายสวัสดิ์ จันทะวรรณ	บ้านนาคำหมู่ที่ 3 ตำบลกิมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ	ยังแสดงอยู่
9	คณะ ส.สมบูรณ์มรดกอีสาน	พ.ศ.2511	นายคำผาง มณีเนตร	บ้านเลขที่ 136 หมู่ที่ 9 บ้านโนนสว่าง ตำบลโนนค้อ อำเภอบุญชริก จังหวัดอุบลราชธานี	ยังแสดงอยู่
10	คณะเหรียญชัยพัฒนา	พ.ศ.2514	นายเหรียญชัย วิลามาศ	บ้านปอขี้ตุน ตำบลเอี้ยคใหญ่ อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี	ยังแสดงอยู่
11	คณะ ท.ทวิศักดิ์	พ.ศ.2515	นายทวี เหลาสิงห์	บ้านเลขที่ 267 หมู่ที่ 11 บ้านห้วยยาง ตำบลห้วยนา อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี	ยังแสดงอยู่
12	คณะ 40 ดิกรี้	พ.ศ.2519	นายธงชัย งอกงาม	บ้านดงบัง ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ	เลิกทำการแสดงเมื่อปี พ.ศ.2534

ที่	ชื่อคณะ	ปีที่ตั้งคณะ	หัวหน้าคณะ	ที่ตั้งของคณะ	หมายเหตุ
13	คณะหนังบั้งคือบ้านขาม ป้อม	พ.ศ.2520	นายโสม ลองเมือง	บ้านเลขที่ 10/1 หมู่ ที่ 1 บ้านขามป้อม ตำบลขามป้อม อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี	ยังแสดงอยู่
14	คณะ ล.หงษ์ทอง ต่อมา เปลี่ยนเป็นคณะเพชร โพนทัน	พ.ศ.2523	นายเหลา หงส์คำ (ปัจจุบัน นายสุข ประกอบแสง เป็น หัวหน้าคณะ)	บ้านโพนทัน ตำบลโพนทัน อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร	เป็น คณะ ที่มี ชื่อเสียง ของ จังหวัดยโสธร ยัง แสดงอยู่
15	คณะจารีกบันเทิงศิลป์	พ.ศ.2529	นายจารีก บุญมาศ	บ้านดอนม่วง ตำบลกุดแห่ อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร	ยังแสดงอยู่
16	คณะ ช.สังเวียนศิลป์	พ.ศ.2530	นายปรีชา สุขใจ	บ้านหินดาน ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี	เลิกการแสดง แล้ว
17	คณะ ท.รุ่งเรืองศิลป์	พ.ศ.2538	นายสมถัน อินทร์น้อย	บ้านเลขที่ 84 หมู่ที่ 6 บ้านพะไล ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี	ยังแสดงอยู่
18	คณะ ส.ดำรงศิลป์	พ.ศ.2540	นายสิทธิ กลมเกลียว	บ้านโสภสว่าง หมู่ ที่ 5 ตำบลหัว ตะพาน อำเภอหัว ตะพาน จังหวัด อำนาจเจริญ	ยังแสดงอยู่ซื้อตัว หนังมาจากบ้าน หนองขอนมา ปรับปรุงใหม่
19	คณะรุ่งสุริยาบันเทิงศิลป์	พ.ศ.2540	นายวิสุทธิ แสงแดง	บ้านหินดาน ตำบล โพธิ์ไทร อำเภอ โพธิ์ไทร จังหวัด อุบลราชธานี	ยังแสดงอยู่

ที่	ชื่อคณะ	ปีที่ตั้งคณะ	หัวหน้าคณะ	ที่ตั้งของคณะ	หมายเหตุ
20	คณะ ล.รุ่งเรือง	พ.ศ.2540	นายป๋อง ดวงศรี	บ้าน โพน ทัน ตำบล โพน ทัน อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร	ยังแสดงอยู่ แยก มาจากคณะ ล.หงษ์ทอง จังหวัดยโสธร
21	คณะน้ำปลีกบ้านเทิงศิลป์	พ.ศ.2542	นายทอง ชันติโคตร	บ้านน้ำปลีกหมู่ที่2 ตำบลน้ำปลีกอำเภอ เมือง จังหวัด อำนาจเจริญ	ยังแสดงอยู่
22	คณะเฉลิมศิลป์	พ.ศ.2544	นายเฉลิมชัย เขียวอ่อน	บ้านฝั่งหมู่ที่ 14 ตำบลหนองแคน อำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ	ยังแสดงอยู่ แยกตัวมาจาก คณะ ส.ร่วมมิตร
23	คณะโรงเรียนบ้านหนอง แวง	พ.ศ.2545	ผอ. โรงเรียนคูแล (พ่อหิน พรมดี ฝึกรอบรม)รับต่อ จากคณะ ส.บันเทิงศิลป์	บ้านหนองแวงหมู่ ที่ 1 ตำบลหนอง แวง อำเภอกันทราร มย์ จังหวัดศรีสะเกษ	ยังแสดงอยู่

ที่มา : จากการสัมภาษณ์หัวหน้าคณะและผู้ที่เกี่ยวข้องในคณะหนึ่งบันทึกชื่อที่มีชื่อเสียงในอดีตและที่มีอยู่ในปัจจุบันของผู้วิจัยในปี พ.ศ.2550๗

4. องค์ประกอบสำคัญของหนึ่งบันทึก

ในการแสดงหนึ่งบันทึกมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ ผู้เชิด ตัวหนัง โรงและจอหนัง บทพากย์ บทเจรจา ดนตรีประกอบ ตลอดจนแสงเสียงที่ใช้ในการแสดง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.1 บุคลากรในคณะหนึ่งประมอทัย ในภาคอีสานนิยมเรียกเป็นคณะ ในคณะหนึ่ง ๆ จะมีบุคลากร 5-10 คน โดย แบ่งหน้าที่ออก ดังนี้

- 4.1.1. คนเชิดหนัง มีประมาณ 2-3 คน บางคณะก็มีอยู่คนเดียว ทั้งเชิดทั้งพากย์
- 4.1.2. คนพากย์และเจรจา
- 4.1.3. นักดนตรี มีประมาณ 3-4 คน ตามจำนวนชิ้นของเครื่องดนตรี

พิธีไหว้ครู

คนเชิดและคนพากย์หนังประโมทัยมักจะเป็นคน ๆ เดียวกันเสมอ และส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย จะมีผู้หญิงร่วมพากย์และเชิดเพียง 1-2 คน เท่านั้น หรือบางคณะอาจจะไม่มีเลย เนื่องจากความไม่สะดวกในการร่วมเดินทางไปแสดงเป็นประจำกับชาวคณะ เล่นได้ไม่นานก็เลิก ผู้เชิดและผู้พากย์บางคนเป็นหมอลำ เพราะบางเรื่องต้องใช้ลีลาการร้องแบบหมอลำหรือบางคนก็เป็นพระนักร้องเทศน์มาก่อน

การเชิดตัวหนังประโมทัย

4.2 คุณสมบัติของผู้แสดงหนังประโมทัย

4.2.1. เป็นคนที่มีเสียงดี กล่าวคือ เสียงดังฟังชัด เพราะต้องพากย์และเจรจาอยู่ตลอดเวลา และต้องสามารถทำเสียงได้หลายเสียงเพื่อให้เข้ากับลักษณะของตัวละคร รวมทั้งบางครั้งต้องสามารถถ่าในแบบต่าง ๆ และสามารถร้องเพลงได้อีกด้วย

4.2.2 มีศิลปะในการเชิด สามารถสวมวิญญาณให้กับรูปหนังที่ตนเชิดได้ทุกตัว และสามารถสับเปลี่ยนเล่นเป็นตัวอื่น ๆ ได้โดยฉับพลัน

4.2.3 เป็นผู้มีความไหวพริบดี เพราะบางทีต้องคิดแต่งกลอนสดหรือดัดแปลงเรื่องให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน

4.2.4 เป็นผู้มีความรอบรู้ มีมุขตลกที่ดี เพราะผู้ที่มาดูส่วนมากจะมาดูและขำบทตลก

4.2.5 เป็นผู้มีความรอบรู้ ทั้งในคติโลกและคติธรรม

4.2.6 เป็นผู้ที่มีความสามารถในการจดจำถ้ามีความจำดีจดจำเรื่องราวข้อคิดบทกลอนต่างๆ มาใช้ในการแสดงได้มาก จะทำให้ผู้ชมติดใจได้มากเช่นกัน

4.3 ตัวหนัง มีขนาดสูงประมาณ 1-2 ฟุต เหมือนกับหนังตะลุงทางภาคใต้ แต่รูปลักษณะและสีจะแตกต่างกันในขณะหนึ่งจะมีตัวหนังในราว 80-200 ตัว โดยทั่ว ๆ ไป ตัวหนังจะไม่มีลักษณะเฉพาะ ทำให้ใช้แสดงได้หลายเรื่อง เช่น ตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์ ในเรื่องรามเกียรติ์ตัวหนังที่ต้องใช้ เช่น รูปฤาษี พระราม พระลักษณ์ นางสีดา ทศกัณฐ์ หนุมาน รูปยักษ์ รูปลิง รูปตลก เป็นต้น ตัวหนังจะทำด้วยหนังวัวหรือหนังควาย บางทีอาจจะใช้หนังลูกวัว ลูกควาย เพราะบางและโปร่งแสงมากกว่า ตัวหนังแต่ละตัวจะประกอบด้วยตัวละครเพียงตัวเดียว เป็นตัวละครลอยตัว ไม่มีฉากและลวดลายประกอบอย่างหนังใหญ่ เพราะมีตัวหนังเบ็ดเตล็ดที่ทำเป็นรูปฉากต่าง ๆ ที่มีมือข้างหนึ่งของตัวหนังจะขยับเขยื้อนได้ โดยการเจาะรูตามข้อพับต่าง ๆ ได้แก่ ข้อศอก และข้อมือ แล้วใช้เชือกร้อยผูกไว้ ที่มือของตัวหนังผูกไม้เล็ก ๆ สำหรับให้แขนและมือขยับเคลื่อนไหวไปมาได้ ตัวตลกมักจะทำให้แขนเคลื่อนไหวได้ทั้งสองข้าง และปากก็ใช้เชือกผูกไว้ที่คาง สามารถชักให้ขยับขึ้นลงเหมือนพูดได้อีกด้วย ตัวหนังประโมทัยที่ใช้ในการแสดงในภาคอีสาน ส่วนหัวส่วนมากจะเป็นภาพใบหน้าด้านข้าง ในส่วนลำตัวจะมองเห็นแขนขาได้ครบทั้งสองข้าง ยกเว้นตัวนางจะเป็นภาพหน้าตรง โดยกะบริเวณที่ต้องการให้มองเห็นเป็นสีขาวในเวลาฉายออก เรียกหนังตัวนางว่า “หนังหน้าเขาะ”

ตัวหนังบักตื้อที่ใช้ในการแสดงในภาคอีสาน

4.3.1 ขั้นตอนการทำตัวหนัง

1) การ “ผ่าหนัง” คือการ นำเอาหนังวัวหรือหนังควายที่เป็นแผ่นมาแช่น้ำเกลือไว้ 5-7 คืนจากนั้นขูดขนและทำความสะอาดให้เกลี้ยง จากนั้นทำให้มีความหนาของหนังเสมอกันทั้งแผ่น และนำไปจึงตากแดดให้แห้ง จะได้แผ่นหนังที่มีลักษณะบางใส

2) การเขียนรูปหนัง นิยมใช้อยู่ 2 วิธี ได้แก่ ใช้รูปหนังเก่าทาบลงบนหนังที่เตรียมไว้แล้วเขียนรูปและลวดลายตามรูปหนังเก่าและเขียนรูปลงบนกระดาษแล้วก็นำไปทาบกับแผ่นหนัง จากนั้นตัดหนังหรือสับหนังตามลายบนกระดาษ อุปกรณ์ที่ใช้ในการแกะหรือสับตัวหนังได้แก่ สิวร่อง สิวแบน เป็นต้น

ตัวหนังประมอทัยที่เป็นตัวนาง หรือที่เรียกว่า “หนังหน้าแหวะ”

3) ระบายสีตัวหนัง เมื่อตัดตัวหนังเสร็จแล้วทำการระบายสีสันทให้สวยงาม นิยมใช้สีข้อมไหมผสมน้ำแล้วทา ซึ่งจะซึมเข้าไปในตัวหนังได้ดีกว่าสีข้อมฝ้าย หนังที่บางและโปร่งแสงที่ระบายสีแล้วเมื่อส่องไฟจะเห็นเงาสีชัดเจน การทาสีมักจะทาด้านเดียว

4) การยึดตัวหนังกับไม้ดัดหรือไม้หนีบ ที่ตอนกลางของตัวหนัง ผูกเชือก 3-5 จุด จากเท้าไปหาส่วนหัวของตัวหนัง เพื่อยึดตัวหนังกับไม้ดัด ปล่อยให้ด้านล่างยาวยื่นลงมา สำหรับให้คนเชิดถือ

การยึดตัวหนังกับไม้ดัดหรือไม้หนีบ

5) การเก็บตัวหนัง ที่นิยมกันมี 2 ลักษณะ คือ ใช้ลึงสังกะสี แต่ไม่ดีนัก เพราะรูปหนังโค้งงอ เพราะตัวหนังได้รับความชื้นได้ง่ายและใช้แสงเก็บรูปซึ่งसानด้วยไม้ไฟทำเป็นแสง 2 ชั้น ประคบกันเหมือนทางใต้ เรียกว่า “ฝาเบอะ” การเก็บแบบนี้รูปหนังจะไม่โค้งงอ เก็บได้มากและอัดแน่น ช่วยรักษารูปทรงของรูปหนัง อีกทั้งยังเบาระบายอากาศได้ดี การจัดเก็บรูปหนังเข้าแสงเก็บรูป นิยมเก็บรูปตัวตลกไว้ข้างล่างชั้นต่อมาเป็นรูปเบ็ดเตล็ดต่อมาคือรูปยักษ์ รูปลิง และมนุษย์ ส่วนรูปฤาษีจัดไว้ข้างบนสุด เพราะถือเป็นรูปครูในการแสดงหนังประโมทัย

กล่องเก็บตัวหนัง

4.4 โรงและจอหนัง โรงหนังส่วนใหญ่จะเป็นรูปสี่เหลี่ยม ยกพื้นสูงจากพื้นดิน 1-2 เมตร มีหลังคาทั้ง 2 ด้านกั้นทึบ ด้านหลังโรงใช้เป็นทางเข้าออกของผู้แสดง ด้านหน้ากั้นด้วยจอผ้าขาวที่มีผ้าสีดำหรือน้ำเงินเป็นขอบโดยรอบภายในโรงหนังมีต้นกล้วยประมาณ 4 ต้น สำหรับเสียบตัวหนัง จะวางไว้ด้านข้างของโรงหนังทั้ง 4 ด้านต้นที่วางไว้ติดชิดกับจอจะใช้สำหรับปักตัวหนังในขณะที่แสดง ส่วนต้นอื่น ๆ มีไว้ปัก ตัวหนังที่เตรียมไว้รอออกแสดงหรือปักตัวหนังเพื่อรอฉากต่อไป นักแสดงทั้งหมดได้แก่ คนเชิดและนักดนตรี จะอยู่บนโรงนี้ จอหนังยาวประมาณ 3-4 เมตร(ตามขนาดของโรง) กว้าง 1.5 เมตร จอหนังจะถูกขึงให้ตึงเพื่อให้ภาพที่ปรากฏบนจอสวยและคมชัดแหล่งกำเนิดแสงจะอยู่หลังจอจะเป็นตะเกียงหรือปัจจุบันจะเป็นหลอดไฟ

โรงและจอหนัง

4.5 เรื่องที่ใช้แสดง เรื่องที่หนังประโมทัยที่นิยมแสดงมาตั้งแต่เดิม คือ รามเกียรติ์ ต่อมาหนังประโมทัยบางคณะได้นำวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานมาแสดงด้วย เช่น สังข์ศิลป์ชัย จำปา ลีดั้น การะเกด ฯลฯ บ้างก็แต่งเรื่องขึ้นเอง ซึ่งก็ได้รับความนิยมชมชอบเช่นกัน การแสดงหนังประโมทัยเรื่องวรรณคดีอีสานนั้นจะแสดงเหมือนหมอลำผสมหนังตะลุง คือตัวพระถึงแม่จะพากย์และเจรจาด้วยภาษาไทยกลาง แต่ก็สามารถร้องหมอลำได้ด้วย ตัวนางเล่นแบบหมอลำ เจรจาด้วยภาษาอีสาน

4.6 บทพากย์และบทเจรจา ในการแสดงหนังประโมทัยจะมีทั้งการพากย์และการเจรจาซึ่งเป็นไปในทำนองเดียวกันกับ โขนและหนังตะลุงภาคใต้ทั้งท่วงทำนองและลีลาการพากย์ตลอดจนองค์ประกอบอื่น ๆ ของหนังประโมทัยเป็นไปในรูปแบบของการแสดงแบบเก่าชาวอีสาน เรียกการพากย์หนังประโมทัยว่า “ฮ้องหนังตะลุง” และเรียกการเจรจาว่า “คำเว้า”

4.7 บทพากย์หนังประโมทัย จะเป็นกลอนที่ได้รับการฝึกฝนจดจำมาจากครูหรือหนังสือที่มีผู้แต่งไว้มีบางครั้งที่เป็นกลอนสด ทั้งที่เป็นกลอนแปด กลอนหก กลอนบทละครแบบภาคกลาง และกลอนลำชนิดต่าง ๆ เช่น ทางยาว ทางสั้น เตี้ย เป็นต้น ทั้งนี้แล้วแต่เรื่องที่แสดง ถ้าแสดงเรื่องรามเกียรติ์ก็จะใช้บทพากย์ที่เป็นกลอนแปด กลอนบทละครจากภาคกลางเป็นหลัก ถ้าเป็นเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ก็จะพากย์เป็นกลอนลำเป็นหลัก ทำนองการพากย์ ที่พบเห็นได้นั้นแบ่งเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือการพากย์ทำนองร้องหนังตะลุง และการพากย์ทำนองแบบหมอลำ

การพากย์ทำนองหนังตะลุงมักเป็นบทกลอนสั้น ๆ (ยกเว้นบทไหว้ครู) ที่นำมาจากหนังสือกวีของภาคกลาง ส่วนมากแล้วในการดำเนินเรื่องจะเป็นบทเจรจาเสียมากกว่า ถ้าเป็นกลอนลำยาวมาก ๆ จะใช้พากย์พระฤาษี บรรยายเรื่อง บรรยายราชรถ ความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร ใช้เป็นทำนองหลักของคณะที่เล่นเรื่องรามเกียรติ์ มีทำนองเหมือนกับอ่านทำนองเสนาะ จะแตกต่างกันบ้างที่สำเนียงเพี้ยน ๆ จากสำเนียงกลางเป็นสำเนียงอีสาน บางคนเรียกว่า “พากย์ทำนองอ่านหนังสือ” การพากย์ทำนองแบบหมอลำ ถ้าหากมีการแสดงวรรณกรรมพื้นบ้าน ก็จะมีการลำทำนองช้า ๆ เรียกว่า “ลำอ่านหนังสือ” และทำนองลำเตี้ยของหมอลำ ซึ่งเป็นทำนองที่มีความครึกครื้น สนุกสนานเข้าไปเพิ่มเติม ตัวหนังที่ทำหน้าที่ลำเตี้ย ได้แก่ ตัวตลก เช่น ปลัดตื้อ บักป่อง บักแก้ว การพากย์ทำนองแบบหมอลำเป็นหลักนี้ได้มีการประยุกต์ให้เข้ากับการแสดงหมอลำซึ่งเป็นศิลปะการแสดงที่คนในท้องถิ่นมีความชำนาญและนิยมชมชอบอยู่แล้ว

4.8 บทเจรจาของหนังประโมทัย คือ บทสนทนาธรรมดาเหมือนพูดคุยกันทั่วไปซึ่งมีลักษณะเหมือนหนังตะลุงภาคใต้ได้แก่

4.8.1 บทเจรจายเป็นภาษากลาง นิยมใช้กับตัวพระ นาง ยักษ์ ลิง ที่เป็นท้าวพระยามหากษัตริย์รวมทั้งยักษ์ และลิงที่เป็นท้าวพระยา

4.8.2 บทเจรจาเป็นภาษาถิ่นอีสาน นิยมใช้กับตัวตลกและเสนา ข้ำทาสบรवार และลิงตัวรอง บางคณะตัวนางก็เจรจาด้วยภาษาถิ่นอีสานด้วย

4.9 **บทตลก** คนคู่ส่วนใหญ่ตั้งใจบทตลกของตัวตลก หัวหน้าคณะหนึ่งก็จะพยายามแทรกบทตลกเข้าไปให้มากเพื่อเอาใจผู้ชม

ตัวหนังที่เป็นตัวตลกในการแสดงหนังประโมทัย

4.10 **ดนตรีประกอบ** ลักษณะของดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงหนังประโมทัยที่พบเห็นทั่วไปมี 2 แบบคือ

แบบที่ 1 แบบที่ใช้ระนาดเอกเป็นหลักของวง โดยมากมักจะเป็นคณะที่เล่นเรื่องรามเกียรติ์ เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบด้วย ระนาดเอก กลอง ฉิ่ง ฉาบ เป็นต้น ลักษณะการจัดวงไม่มีแบบแผน การใช้ระนาดเป็นเครื่องดนตรีนี้ ทำให้เชื่อว่าหนังประโมทัยนั้นได้รับอิทธิพลมาจากภาคกลาง ทำนองเพลงที่ใช้ระนาดเป็นหลักนี้ นอกจากเพลงเร็วซึ่งใช้เป็นทำนองหลักบรรเลงควบคู่กับการแสดงตลอดทั้งเรื่องแล้ว ยังมีเพลงสำคัญตอนเริ่มต้นการแสดง เช่น การไหว้ครู การออกกรุปเดินโชว์ เพลงที่ถือเป็นเอกลักษณ์ของการเล่นหนังประโมทัย ได้แก่ เพลงเชิด เพลงออกแขก เพลงปลัด

คือ

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงหนังประโมทัย

แบบที่ 2 แบบที่ใช้เครื่องดนตรีพื้นเมืองอีสานประกอบการแสดง เครื่องดนตรีที่ใช้ในกลุ่มนี้ คือ พิณ แคน ซอ กลอง ฉิ่ง ฉาบ เป็นต้น

การแสดงหนังประโมทัยบางคณะที่นิยมแสดงเกี่ยวกับวรรณคดีอีสาน จะใช้การร้องหมอลำ เป็นหลัก ในการดำเนินเรื่อง คนตรีประกอบมักไม่ใช้ระนาดจะใช้เฉพาะคนตรีพื้นเมือง เล่นทำนองหมอลำเป็นหลัก

ปัจจุบันได้มีการรับเอาวัฒนธรรมทางดนตรีจากต่างถิ่นทั้งในและนอกประเทศ เข้ามาผสมผสานกับเครื่องดนตรีที่มีอยู่ เช่น กีตาร์ไฟฟ้า อิเล็กโทน และกลองชุด เป็นต้น จนเกิดเป็นรูปแบบการแสดงหนังประโมทัยแบบใหม่ขึ้น

4.11 แสงสว่างที่ใช้ในการแสดงหนังประโมทัย

แสงสว่างนับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งจะทำให้เกิดเงาของภาพตัวหนัง ปรากฏบนจอหนัง ในสมัยก่อนใช้ขี้ได้ (ขี้กระบอง) ต่อมาใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าด ตะเกียงเจ้าพายุ ปัจจุบันใช้หลอดไฟฟ้า สปอร์ตไลท์ 1000 วัตต์ การใช้หลอดไฟจะไม่นิยมใช้หลายหลอด เพราะจะทำให้เกิดหลายเงา ทำให้ได้ภาพซ้อนไม่สวย การติดตั้งหลอดไฟจะต้องอยู่เหนือศีรษะของผู้พากย์ ในช่วงตรงกลางระหว่างจอหนังกับผู้พากย์

4.12 วิธีการแสดง การแสดงหนังประโมทัยมีขนบนิยมของการแสดงตามขั้นตอนต่อไปนี้

4.12.1 การเตรียมความพร้อม เป็นการจัดวางอุปกรณ์ของการแสดงต่าง ๆ เช่น เครื่องดนตรี หีบหนัง และปักตัวหนังกับด้นกล้วย เพื่อเตรียมพร้อมการแสดง

4.12.2 การไหว้ครู หัวหน้าคณะจะนำไหว้ครู และยกคายกับรูปฤกษ์ เพื่ออัญเชิญ เทวดาให้มาช่วยคุ้มครอง และคลบันดาลให้การแสดงในคืนนั้นประสบความสำเร็จเป็นที่นิยมชมชอบ คายหรือเครื่องไหว้ครู ประกอบด้วย ขันธ 5 เงิน สุรา แป้ง น้ำมัน หวี กระจกเงา หมาก บุหรี่ เป็นต้น เมื่อไหว้หรือยกครูเสร็จแล้ว จะรินเหล้าแจกดูวงดืมอย่างทั่วถึง เมื่อเริ่มการแสดงจะต้องไหว้ครูในจอหรือไหว้ครูในการแสดงอีกครั้ง โดยการออกรูปฤกษ์ และออกรูปตัวแสดงทั้งหมด

การไหว้ครู

4.12.3 การโหมโรง ผู้เซ็คและนักดนตรีจะแยกย้ายประจำตำแหน่ง นักดนตรีจะเริ่มบรรเลงเพลงโหมโรง

4.12.4 การประกาศบอกเรื่อง เมื่อบรรเลงเพลงโหมโรงจบ หัวหน้าคณะหรือโฆษกประจำคณะหนึ่งประโมทัย จะประกาศบอกเรื่อง และตอนที่แสดงในคืนนั้น ๆ ซึ่งมีทั้งใช้ภาษากลางและภาษาอีสาน

4.12.5 การออกรูป จะมีการออกรูปฤาษี รูปปลัดคือ รูปเต็นไชว์หรือชกมวยและออกรูปตัวแสดงทั้งหมดเป็นเบื้องต้น

การออกรูปการแสดงหนังประโมทัย

เมื่อออกรูปฤาษีแล้วจะมีการร้องบทพากย์ฤาษี ซึ่งเป็นการไหว้ครูบาอาจารย์ ลึงศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย และขอเชิญคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ให้มาช่วยให้การแสดงดำเนินไปด้วยดี การวะผู้ชม และขออภัยต่อผู้ชมหากมีการผิดพลาดระหว่างการแสดง จากนั้นจะมีการแสดงเบิกโรง โดยการออกตัวตลก รูปเต็นไชว์ หรือการชกมวย

4.12.6 การเซ็ค การเซ็คหนังประโมทัยนั้น ผู้เซ็คจะยื่นเซ็ค เมื่อผู้เซ็คจับตัวหนังตัวใดก็จะพากย์และเจรจาตัวนั้นไปด้วยซึ่งแตกต่างจากภาคใต้และภาคกลางที่คนพากย์และคนเซ็คเป็นคนละคนกันตัวหนังที่เป็นตัวพระ ตัวนาง ยักษ์ ลิง ซึ่งปากขยับไม่ได้ ก็จะใช้การเคลื่อนไหวมือข้างหนึ่งประกอบคำพูด ถ้าเป็นตัวตลกซึ่งขยับปากได้ เพราะมียางยึดบังคับอยู่ จะใช้นิ้วกระดูกดึงเชือกให้ปากขยับตรงกับคำพูด ซึ่งผู้เซ็คจะต้องมีความชำนาญมาก การเซ็คจะต้องทำตัวหนังเหมือนมีชีวิต ผู้เซ็คจะออกหน้าตาทำทางหรือบางที่เดินตามไปด้วย

4.12.7 การดำเนินเรื่อง หลังจากการแสดงเบิกโรง ก็จะเป็นการดำเนินเรื่องไปตามเนื้อเรื่องจนจบการแสดง

การเชิดหนังบักตือ

การดำเนินเรื่องการแสดง

4.12.8 การจบ เมื่อจะจบการแสดง จะมีขนบสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำกันแทบทุกคณะคือ ใช้ตัวตลกตัวใดตัวหนึ่งออกมาบอกเลิกการแสดง แต่ละคณะก็จะมีวิธีการแตกต่างกันไป (ขนิษฐา ทุมมากรณ์, 2550: 3-13)

ในการวิจัยการสื่อความหมายของหนังบักตือในทางสังคม วัฒนธรรมต่อชุมชนในเขตอีสานตอนล่างซึ่งเป็นบริเวณที่หนังบักตือได้แพร่กระจายมาจากอินเดีย และผ่านมายังภาคใต้ของประเทศไทย และเข้ามาเผยแพร่จนถึงปัจจุบันซึ่งเมื่อวิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีทั้งหมดที่กล่าวมา จะสามารถนำมาเป็นกรอบในการวิจัยครั้งนี้ได้ว่า หนังตะลุงหรือหนังประมอทัยหรือหนังบักตือในชื่อเรียกในภาคอีสาน ได้แพร่กระจายมาจากแหล่งกำเนิดซึ่งเชื่อว่ามาจากวัฒนธรรมอินเดีย เข้ามาสู่ดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งประเทศไทยด้วย จากนั้นได้กระจายเข้ามายังภาคใต้ของประเทศไทยแล้วเข้าสู่ภาคกลางและได้มาสู่ภาคอีสานในที่สุด โดยลักษณะการเข้ามาของหนังตะลุงดังกล่าว มิได้นำมาทั้งหมดแต่มีการปรับเปลี่ยนทั้งชื่อ ตัวแสดง รูปแบบการแสดง การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมต่อผู้ชม และนอกจากนั้นยังมีการเกาะเกี่ยวกันเป็นเครือข่ายประสานความร่วมมือ และการเรียนรู้ระหว่างกันและกันในกลุ่มคณะของหนังบักตืออีกด้วย

บทที่ 3
สภาพสังคมและวัฒนธรรม
ในเขตอีสานตอนล่าง

1. บทนำ

เพื่อให้เห็นถึงบริบททั่วไปทางด้านสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดในเขตอีสานตอนล่าง ทั้ง 4 จังหวัด และสภาพทั่วไปของหนังสือที่เคยมีในอดีตและที่มีอยู่ในปัจจุบันจึงขอนำเสนอ ข้อมูลสภาพทั่วไปดังกล่าวแต่พอสังเขปดังนี้

2. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

2.1 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดอุบลราชธานี

จังหวัดอุบลราชธานีเป็นจังหวัดขนาดใหญ่เป็นอันดับที่ 2 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือรองจากจังหวัดนครราชสีมา มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 16,110.75 ตารางกิโลเมตร มีประชากรทั้งหมดประมาณ 1,777,074 คน แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 25 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภวารินชำราบ อำเภอเดชอุดม อำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอตระการพืชผล อำเภอเขมราฐ อำเภอน้ำยืน อำเภอโขงเจียม อำเภอขุขันธ์ อำเภอเดชอุดม อำเภอศรีเมืองใหม่ อำเภอม่วงสามสิบ อำเภอหนองไขว่ อำเภอโขงเจียม อำเภอขุขันธ์ อำเภอโพธิ์ไทร อำเภอตาลสุม อำเภอสิรินธร อำเภอลำโดง อำเภอนามน อำเภอทุ่งศรีอุดม อำเภอนาเยีย อำเภอนาตาล อำเภอเหล่าเสือโก้ก อำเภอสว่างวีระวงศ์ และอำเภอน้ำขุ่น ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นเมืองมีชื่อว่าอุบลราชธานีศรีวนาลัย ในปี พ.ศ.2335 โดยมีพระประทุม สุรราชภักดี(ท้าวคำผง)ซึ่งเป็นบุตรของเจ้าพระตาขุนนางผู้ใหญ่ของนครเวียงจันทน์ที่มีความขัดแย้งกับราชสำนักจึงได้พาครอบครัวและบริวารมาอยู่ที่พื้นที่ของจังหวัดหนองบัวลำพูปัจจุบัน เมื่อถูกไล่ล่าโจมตีจากราชสำนักเวียงจันทน์จึงได้พาผู้คนอพยพมาอาศัยบริเวณริมของเจ้าผู้ครองนครจำปาสักและต่อมาที่มีความขัดแย้งกับเจ้าผู้ครองนครจำปาสักจึงได้หนีมาตั้งชุมชนอยู่ที่บริเวณพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีปัจจุบันแล้วขอขึ้นต่อราชสำนักสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยพระราชทานรับไว้เป็นเมืองในขอบขันธสีมาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง,2547 : 18-27)

ต่อมาเมืองอุบลราชธานีได้เป็นเมืองขนาดใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางในการปกครองและการศึกษาของหัวเมืองในเขตอีสานตอนล่างเป็นที่ตั้งของมณฑลลาวท้าว เป็นที่ตั้งของแม่กองการศึกษาสมัยใหม่ของภาคอีสานจนได้ชื่อว่าเป็นเมืองนักปราชญ์ และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจากเทศาภิบาลมาเป็นแบบปัจจุบันแล้วก็ยังเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ที่สุดในภาคอีสาน โดยรวมเอาจังหวัดยโสธรและจังหวัดอำนาจเจริญมาเป็นอำเภออยู่ในจังหวัดอุบลราชธานีด้วย

จนกระทั่งอำเภอโศธรแยกตัวไปตั้งเป็นจังหวัดยโสธรในปี พ.ศ.2515 และอำเภออำนาจเจริญได้แยกไปตั้งเป็นจังหวัดอำนาจเจริญในปี พ.ศ.2536

สภาพพื้นที่ทั่วไปของจังหวัดอุบลราชธานี มีลักษณะลาดต่ำลงไปทางทิศตะวันออกจดลำน้ำโขงชายแดนสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวหรือ สปป.ลาว และยกตัวขึ้นสูงทางด้านทิศใต้โดยมีทิวเขาสูงและป่าทึบด้านชายแดนตอนใต้สุดของ สปป.ลาว และราชอาณาจักรกัมพูชาด้วยเหตุนี้จึงมีป่าไม้และสายน้ำขนาดเล็กอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีเป็นจำนวนมาก เช่น ลำโดมใหญ่ ลำโดมน้อย ลำเซบกและลำเซบาย เป็นต้น ซึ่งทำให้เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพรรณธัญญาหาร โดยเฉพาะอาหารประเภทปลา จะเป็นอาหารหลักของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ไหลรวมของลำน้ำมูลและลำน้ำชีซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักของเขตอีสานตอนล่างด้วยจนบางปีซึ่งมีฝนตกชุกมีการระบายน้ำจากเขื่อนอุบลรัตน์และเขื่อนลำปาวออกมามากเกินกว่าปกติ จนน้ำไม่สามารถระบายสู่แม่น้ำโขงได้ทันจึงเกิดภาวะน้ำท่วมเมืองอุบล ซึ่งก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรและอากาศเป็นอย่างมาก เช่น กรณีปี พ.ศ.2521 พ.ศ.2544 และ พ.ศ.2545 เป็นต้น (เช่น ศรีสวัสดิ์, 2545 : 21) นอกจากนี้จะเป็นศูนย์รวมของน้ำในภูมิภาคอีสานตอนล่างแล้วยังเป็นศูนย์กลางคมนาคมการท่องเที่ยวและการศึกษาของกลุ่มจังหวัดอีสานตอนล่างด้วย โดยมีทั้งแหล่งท่องเที่ยวประเภทที่มนุษย์สร้างขึ้นอีกด้วย มีความสะดวกในการคมนาคมทั้งทางบก ทางอากาศและยังสามารถเชื่อมโยงไปยังประเทศเพื่อนบ้านตามเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก ตะวันตก (East West Economic Corridor) ส่วนสถาบันการศึกษาที่จะมีอยู่ทุกระดับและครอบคลุมทุกสาขาตั้งแต่ระดับเด็กเล็กก่อนวัยเรียนถึงระดับปริญญาเอก ในขณะที่เดียวกันก็จะมีกลุ่มคนที่หลากหลายเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ อาศัยอยู่แม้ในปัจจุบันจะได้รับสัญชาติเป็นคนไทยไปเกือบหมดแล้วก็ตาม เช่น ชาวจีน ชาวญวน ชาวไทย-ลาว (ลาว) ชาวไทยบรู (บรู) ชาวไทย-กูลา (กูลา) ชาวไทย – กวย (ก่วย) และชาวไทย-เขมร(เขมร) และชาวลาวอพยพ ซึ่งกระจายอยู่ตามแนวชายแดนด้วยเหตุนี้จึงมักจะมีปัญหาอันเกี่ยวข้องกับประเทศเพื่อนบ้านอยู่เสมอ เช่น ปัญหาการขนย้ายยาเสพติด ปัญหาการลักลอบเข้าเมือง ปัญหาการลักลอบนำสินค้าหนีภาษีเข้าประเทศ ปัญหาการค้ามนุษย์และปัญหาการเข้ามาหลบซ่อนของขบวนการลาวนอกประเทศ เป็นต้น

จังหวัดอุบลราชธานีเป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่และเป็นศูนย์กลางทั้งด้านการปกครอง การศึกษาและการคมนาคม และมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรที่หลากหลายทั้งป่าไม้ แหล่งน้ำ และพืชพรรณธัญญาหารจึงทำให้สังคมและวัฒนธรรมของเมืองอุบลราชธานีเป็นสังคมที่สงบสุขไม่มีความรุนแรงเป็นสังคมที่ใฝ่หาความดีความสุขและสร้างสรรค์พัฒนาตนเอง ดังนั้นในเขตพื้นที่เมืองอุบลซึ่งรวมไปถึงยโสธรและอำนาจเจริญในปัจจุบันนี้ด้วยจึงมีบุคคลและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงหลายอย่าง เช่น ด้านบุคคล ได้แก่ นายเลียง ไชยการ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายสุทัศน์

เงินหมื่น หลวงปู่ชา สุภัทโท (พระโกธิญาณเถร) ท่านพระเดชพระคุณสมเด็จพระเจ้าอนันตเสนาบดี กรมพระนครสวรรค์วรพินิต พระธรรมจริยาจารย์ ด้านผลิตภัณฑ์ ได้แก่ หมูยอ แหนมเนียง ลายผ้ากาบบัว ด้านเกษตร ปลูกข้าวโพด ปลาน้ำจืด ปลานิลแปลงเพศ พริกหัวเรือ ด้านประเพณี ได้แก่ งานแห่เทียนเข้าพรรษาและด้านศิลปะการแสดง ซึ่งเป็นศิลปะที่โดดเด่นมากของภาคอีสาน ไม่ว่าจะเป็นหมอลำเรื่อง หมอลำกลอน หมอลำเรื่องต่อกลอน หมอลำเพลิน หมอลำซิ่ง ลำเดินก็เริ่มต้นที่จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีหมอลำที่มีชื่อเสียงหลายท่าน เช่น หมอลำทองมาก จันทะลือ (หมอลำภูทา) หมอลำเคน คาเหลา (เคนสุด) หมอลำฉวีวรรณ พันธุ หมอลำบุญเพ็ง ฝ้ายวิชัย หมอลำคำปุ่น ฟุ้งสุข หมอลำทองคำ เพ็งดี หมอลำบานเย็น รากแก่น หมอลำสมาน หงษา หมอลำ ป.ฉลาดน้อย นอกจากนี้ยังมีนักร้องนักดนตรีและนักแต่งเพลงหลายคน ได้แก่ สนธิ สมมาตร เทพพร เพชรอุบล นายนภดล ดวงพร พงษ์ศักดิ์ จันทรุกขานายทองใส ทับถนุน เป็นต้น ในส่วนของหนังสือซึ่งเป็นศิลปะการแสดงอีกแขนงหนึ่งก็ได้รับการเผยแพร่เข้ามาในจังหวัดอุบลราชธานีเป็นแห่งแรกเช่นกัน โดยผ่านมาจากคณะของอาจารย์ขำวิบูลย์ ซึ่งเป็นชาวโคราช โดยนำหนังสือเข้ามาเผยแพร่ประมาณปี พ.ศ.2469 (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมแห่งประเทศไทย, 2534 : 2) จากนั้นก็มีการแพร่หลายอย่างรวดเร็วเนื่องจากได้ใช้ฐานการแสดงจากหมอลำซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากและมีความชำนาญอยู่แล้วเพียงแต่มีการดัดแปลงรูปแบบของการเดินเรื่องบ้างเล็กน้อยก็สามารถเล่นได้ ดังนั้นหนังสือในอีสานจึงมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่เดินเรื่องด้วยการพากย์หรือการเจรจาและขับร้องทำนองเสนาะไปตามบทของเรื่องรามเกียรติ์และรูปแบบที่เดินเรื่องด้วยการพากย์และลำเต้ย ลำล่อง ลำภูไท แล้วแต่ความถนัดโดยใช้เรื่องที่ตั้งขึ้นเองหรือเรื่องที่เคยแสดงในคณะหมอลำ เช่น เรื่องจำปาสักต้น เรื่องขลุ่ยนางอ้ว เรื่องน้องหวังดีพี่หวังร้าย เป็นต้น

2.2 สภาพทางสังคมวัฒนธรรมของจังหวัดศรีสะเกษ

จังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดหนึ่งในเขตพื้นที่อีสานตอนล่างมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดร้อยเอ็ดและมีพรมแดนติดกับราชอาณาจักรกัมพูชา ประชาธิปไตย ประชากรที่เป็นชนพื้นเมืองของจังหวัดศรีสะเกษประกอบด้วย 4 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ กลุ่มที่พูดภาษาไทย-ลาว (ลาว) จะมีอยู่มากในเขตพื้นที่อำเภอเมือง อำเภออุทุมพรพิสัย อำเภอพยุห์ อำเภอกันทรารมย์ อำเภอโนนคูณ อำเภอราษีไศล อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ อำเภอวังหิน อำเภอไพรบึง กลุ่มที่พูดภาษาไทย-เขมร (เขมร) จะมีมากที่สุดที่อำเภอขุขันธ์ อำเภอกันตลักษ์ณ์ อำเภอภูสิงห์ กลุ่มที่พูดภาษาไทย-กวย (กวย) จะมีมากที่สุดที่อำเภอปรังค์ภู อำเภอห้วยทับทิม อำเภอเมืองจันทร์ อำเภอเบ็ญจบุรณ์ และอำเภอน้ำเกลี้ยง และกลุ่มที่พูดภาษาเยอ จะมีมากในอำเภอไพรบึง และอำเภอราษีไศล

ระยะทางประมาณ 100 กิโลเมตรใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมง (กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง, 2547:172-177)

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีความอุดมสมบูรณ์มีลำน้ำสำคัญไหลผ่านหลายสาย เช่น ลำน้ำชีและลำน้ำยัง เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็มีพื้นที่ป่าธรรมชาติที่มีสภาพเป็นป่าสงวนแห่งชาติและป่าชุมชนอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ป่าดงบังอี ป่าดงทรายมูลและอุทยานแห่งชาติภูสอยดาว เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ในอดีตก่อนปี พ.ศ.2526 พื้นที่ป่าดงของจังหวัดยโสธรจึงเป็นเขตพื้นที่ปฏิบัติการของพลพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและมีหลายพื้นที่ในสมัยนั้นประกาศเป็นเขตพื้นที่สีแดง สีชมพู แต่ปัจจุบันบุคคลเหล่านั้นได้เข้ามามอบตัวกับทางราชการเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยไปหมดแล้วและพื้นที่ในเขตที่เคยประกาศเป็นเขตพื้นที่สีแดงก็ดี สีชมพูก็ดี ได้กลายเป็นพื้นที่ชุมชนเข้มแข็งที่ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ในหลายเรื่อง เช่น เรื่องสมุนไพร เรื่องการดำเนินชีวิตแบบพึ่งตนเอง เป็นต้น ประชากรส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มไทย-ลาว(ลาว)และมีชาวภูไทอยู่บางพื้นที่ของอำเภอเลิงนกทาเพียงเล็กน้อย เนื่องจากจังหวัดยโสธรเป็นจังหวัดขนาดกลางที่ตั้งอยู่ในท่ามกลางของจังหวัดขนาดใหญ่ คือ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดอุบลราชธานี ดังนั้นจึงเป็นในลักษณะทางผ่าน ไม่มีธุรกิจขนาดใหญ่ไม่มีเส้นทางรถไฟและสนามบินแต่มีความโดดเด่นด้านสังคมวัฒนธรรม การเกษตรและหัตถกรรม ดังจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

จากความเป็นมาในทางประวัติศาสตร์จังหวัดยโสธรมีความเป็นมาร่วมกันกับจังหวัดอุบลราชธานี ดังนั้นสภาพทางสังคมวัฒนธรรมจึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันมาก แต่มีความแตกต่างในด้านสภาพแวดล้อมและโอกาสต่าง ๆ ที่เป็นเงื่อนไขภายนอก ดังนั้นความโดดเด่นในด้านต่าง ๆ อย่างที่จังหวัดอุบลราชธานีจึงไม่เกิดขึ้นที่จังหวัดยโสธร เพราะเป็นเมืองขนาดกลางและเป็นทางผ่านไม่ได้เป็นศูนย์กลางด้านใด ๆ แต่จุดเด่นของจังหวัดยโสธรอยู่ที่ความคิดและความสามารถของบุคคลในการประดิษฐ์คิดค้นและสร้างสรรค์ผลงานด้านต่าง ๆ คือ ด้านสถาปัตยกรรมที่สำคัญได้แก่ การสานกระติบข้าว สานหวด บ้านทุ่งนางโกล บ้านทุ่งแต่ การทำเกวียนน้อย บ้านนาสะไม การทำหมอนจิด บ้านสีฐาน ด้านประเพณีและจิตกรรม ได้แก่ ประเพณีบุญบั้งไฟที่มีการเอ้บั้งไฟจัดขบวนแข่งในการแห่บั้งไฟได้อย่างวิจิตรงดงามจนทำให้จังหวัดยโสธรเป็นที่รู้จักกันไปทั่วโลก

สำหรับด้านศิลปะการแสดงไม่เป็นที่โด่งดังกันมากนักไม่ว่าจะเป็นหมอลำ ดนตรีก็ตาม แต่ปรากฏว่ามีคณะหนังบั้งไฟที่มีชื่อเสียงอยู่หลายคณะซึ่งสืบทอดมาจากคณะอาจารย์คำหมาย บ้านโนนแคน

2.4 สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดอำนาจเจริญ

จังหวัดอำนาจเจริญเป็นจังหวัดขนาดเล็กซึ่งแยกตัวมาจากจังหวัดอุบลราชธานีเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2536 เป็นจังหวัดที่ 75 ของประเทศไทย มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 3,161,248 ตาราง

กิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอหัวตะพาน อำเภอพนา อำเภอเสนางคณิศม อำเภอลืออำนาจ อำเภอชานุมาน และอำเภอประทุมราชวงศา มีประชากรทั้งหมดประมาณ 367,478 คน ประชากรเกือบทั้งหมดเป็นกลุ่มที่พูดภาษาลาวหรือ ไทย-ลาว มีเพียงบางส่วนในเขตพื้นที่อำเภอชานุมานและอำเภอเมืองจะเป็นกลุ่มที่พูดภาษาไทย ประชากรเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีอาชีพหลักในการทำนาปลูกข้าว มีการเลี้ยงสัตว์ การทำหัตถกรรมทอผ้าและการแสดงหมอลำเป็นต้นเป็นอาชีพเสริม ในอดีตก่อน พ.ศ.2536 เมื่อพูดถึงจังหวัดอุบลราชธานีย่อหมายถึงจังหวัดอำนาจเจริญด้วย แต่ในปัจจุบันอำนาจเจริญได้เป็นเอกเทศต่างหากจากจังหวัดอุบลราชธานี อยู่ห่างจากจังหวัดอุบลราชธานีไปตามเส้นทางหมายเลข 212 ประมาณ 75 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 ชั่วโมงกับ 30 นาทีก็ถึง ยิ่งปัจจุบันได้มีการขยายถนนเป็น 4 ช่องจราจร ถัดถนนสายนี้เสร็จก็จะไปมาระหว่างอุบลราชธานีกับอำนาจเจริญได้เร็วขึ้น(กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนล่าง,2547: 88-91)

ด้วยสาเหตุที่จังหวัดอำนาจเจริญมีกลุ่มชาติพันธุ์ลาวหรือไทย-ลาว อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ดังนั้นศิลปะการแสดงที่เป็นมรดกหลักของคนในท้องถิ่นจึงได้แก่ หมอลำ ซึ่งมีทั้งหมอลำหมู่ หมอลำกลอน หมอลำเพลิน หมอลำซิ่งและหมอลำประยุกต์ (หมอลำดนตรีและร้องเพลง) ซึ่งได้รับการปรับเปลี่ยนมาเพื่อสนองต่อความต้องการของผู้ชม โดยเฉพาะที่บ้านปลาข้าว อำเภอเมืองแห่งเดียวมีคณะหมอลำเกือบ 20 คณะ มีผู้เกี่ยวข้องกับคณะหมอลำประมาณ 3,000 คน ซึ่งถือว่าเป็น OTOP ทางด้านศิลปวัฒนธรรมของตำบลได้เป็นอย่างดี (www.thairssfeed.com) นอกจากนี้หมอลำแล้วยังมีหนังบักตื้อซึ่งมีมาและได้รับความนิยมมาก่อนหมอลำเสียอีก โดยประมาณปี พ.ศ.2470 นายคำหมาย บุญเพ็ง ซึ่งเดิมทีเป็นคนบ้านโนนแคน ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน ในสมัยก่อนขึ้นกับอำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาบิดา-มารดา ได้ย้ายครอบครัวไปอยู่ที่จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อบิดา-มารดาเสียชีวิตจึงพาพี่น้องกลับมาอยู่กับญาติที่บ้านโนนแคนและได้รวมกันกับเพื่อนบ้านก่อตั้งคณะหนังบักตื้อขึ้นในปี พ.ศ.2470 ซึ่งรับรู้กันในนามคณะหนังบักตื้ออาจารย์คำหมาย เพราะในสมัยนั้นยังไม่นิยมตั้งชื่อคณะเหมือนในปัจจุบัน คณะหนังบักตื้ออาจารย์คำหมายได้รับความนิยมจากคนในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในช่วงหลังที่อาจารย์คำหมายปลดประจำการจากทหารมาในราวปี พ.ศ.2484 ได้นำเอารูปแบบดนตรีและการเล่นหนังที่ได้จากกรุงเทพฯ มาปรับใช้ในคณะจึงทำให้ได้รับความนิยมมากยิ่งขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นหนังบักตื้อคณะแรกสุดและมีชื่อเสียงที่สุดในเขตนี้อาจจะเป็นเพราะว่าในช่วงเวลานั้นยังไม่มีหนังกลางแปลงไม่มีวิทยุและโทรทัศน์แพร่ไปถึงชนบท แม้แต่หมอลำยังไม่เป็นที่นิยมเท่ากับหนังบักตื้อ เพราะยังไม่มีไฟฟ้าไม่มีแสงสว่างและเครื่องขยายเสียง เมื่ออาจารย์คำหมายตั้งคณะหนังบักตื้อขึ้นและมีชื่อเสียงแล้วได้มีคนในท้องถิ่นที่มีความรักในศิลปะการแสดงและการ

เล่นดนตรีประเภทต่าง ๆ เช่น กลอง ระนาด แคน และปี่ เป็นต้น มาขอฝากตัวเป็นลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก จนหนังสือได้แพร่ขยายไปยังจังหวัดยโสธร (ในอดีตยังเป็นอำเภอยโสธรขึ้นกับจังหวัดอุบลราชธานี) จังหวัดศรีสะเกษและบางพื้นที่ของจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งปัจจุบันยังมีลูกศิษย์รุ่นหลานหรือศิษย์ของศิษย์รับมรดกสืบทอดการแสดงหนังบั้งต้ออยู่ 7 คณะในเขตพื้นที่จังหวัดยโสธรได้แก่ คณะเพชรโพยพัน คณะ รุ่งเรือง บ้านโพยพัน อำเภอกำเขื่อนแก้ว จังหวัด ศรีสะเกษได้แก่ คณะ ส.ร่วมมิตรและคณะเฉลิมศิลป์ บ้านฝ้าง ตำบลหนองแค อำเภอรามัน โสข ในส่วนของจังหวัดอำนาจเจริญได้แก่ คณะ ส.ดำรงศิลป์ คณะน้ำปลักบันเทิงศิลป์และคณะพรสวัสดิ์บันเทิงศิลป์

3. สภาพทั่วไปของหนังบั้งต้อที่เคยมีในอดีตและที่มีอยู่ในปัจจุบัน

3.1 สภาพทั่วไปของหนังบั้งต้อในจังหวัดอุบลราชธานี

จังหวัดอุบลราชธานีถือว่าเป็นดินแดนแห่งหนังบั้งต้อก็ว่าได้เพราะมีคณะหนังบั้งต้อที่มีชื่อเสียงที่สุดในแถบอีสานตอนล่างคือ คณะ ฟ.บันเทิง คณะบ้านท่ากกไฮ (ปัจจุบันเป็นบ้านหนองกินเพล) คณะเหรียญชัยพัฒนา บ้านปอขี้ตุน ตำบลเอือดใหญ่ อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานีและนอกจากนี้ยังมีคณะอื่น ๆ ซึ่งได้รวมตัวกันจัดตั้งขึ้นมาภายหลังเพื่อเป็นการอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นอีสาน หนังบั้งต้อที่มีอยู่ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันมีคณะหนังบั้งต้อในจังหวัดอุบลราชธานีพอสืบค้นได้จำนวน 8 คณะดังนี้

3.1.1 คณะ ฟ.บันเทิง

คณะ ฟ.บันเทิง ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2475 โดยมีนายฟาง แซ่ตัน เป็นหัวหน้าคณะ จากการสัมภาษณ์นายตั้งหรือนายภิรมณ์ ชัมภรัตน์ (สัมภาษณ์นายตั้งวันที่ 1 กรกฎาคม 2550)

นายตั้ง มีอระนาเดอกของคณะ ฟ.บันเทิง

นายตั้งเล่าว่านายฟางได้นำรูปแบบการแสดงมาจากนายขวัญ ซึ่งเป็นผู้ที่นำหนังบั้งต้อเข้ามาเล่นในจังหวัดอุบลราชธานีเป็นครั้งแรก เมื่อนายฟางได้ดูการแสดงของคณะนายขวัญก็เกิดความชอบและอยากเล่น โดยที่นายฟางนั้นไม่เคยไปเรียนการแสดงมาจากไหนเลย อาศัย

ความชอบและความจำจากการที่ดูการแสดงแล้วนำมาหัดเล่นซึ่งเนื้อเรื่องนั้นนายทิมเป็นผู้แต่งให้การเล่นจะเป็นการคิดบทสด ๆ มากกว่า จากความชอบจึงทำให้นายฟางตั้งคณะหนังบักตื้อขึ้นมา โดยใช้ชื่อว่า ฟ.บันเทิง เมื่อเริ่มก่อตั้งมีทีมงานในคณะทั้งหมด 8 คน โดยแบ่งเป็น คนพากย์ 1 คน นักดนตรี 4 คน คนช่วยจับ 1 คน คนเชิดและคนเล่น 2 คน จากนั้นจึงมีคนในคณะเพิ่มขึ้นเป็น 12 คน ส่วนเรื่องที่คณะ ฟ.บันเทิง นิยมแสดง คือ เรื่องรามเกียรติ์ คาวิ ไกรทอง ยอพระกลิ้ง จันทโครพ แก้วหน้าม้า นางสิบสอง เมื่อถามถึงสถานะของ ฟ.บันเทิง นายตั้ง บอกว่า ตอนที่ท่านเข้าไปเป็นสมาชิกในคณะนั้น มีการแสดงเข้ามาตลอดไม่ขาด นายตั้งได้มีโอกาสไปแสดงหลายจังหวัด โดยพาหนะที่ใช้ในการเดินทางไปแสดงนั้นจะใช้เกวียนเป็นพาหนะในการเดินทางไปแสดงในต่างจังหวัด ส่วนราคาในการแสดงแต่ละคืนจะได้ประมาณคืนละ 300-400 บาท แต่สมัยนั้นยังใช้เงินสลิ้งอยู่ราคาในการแสดงก็ถือว่ามากพอสมควร ลูกสาวทั้งสองของนายฟางเล่าว่า (สัมภาษณ์นางสุพัตรา สังข์ทองและอาจารย์สุมาลัย ต้นสันติ, วันที่ 1 กรกฎาคม 2550) เมื่อนายฟางอายุได้ 3 ขวบก็ตาบอดเนื่องจากเป็น โรคตาแดง ในสมัยนั้นยังไม่มียารักษา แต่เมื่อตาบอดแล้วแต่นายฟางยังมีความจำเป็นเลิศ นายฟางสนใจเรื่องของดนตรีมาตั้งแต่เด็ก เริ่มแรกท่านชอบในเสียงดนตรีและอยากเล่น เมื่อได้ยินเสียงระนาดก็เกิดความรู้สึกชอบจึงเอาไม้ไผ่มาร้อยทำเป็นลูกระนาดและเมื่อคณะเตรววงมาเล่นก็ไปแอบจำเอาเนื้อเพลง จังหวะของคณะเตรววงมาเล่น นอกจากนั้นนายฟางยังชอบคู่มือมาก ส่วนรูปแบบของตัวหนังบักตื้อนั้นนำมาจากภาคใต้ เริ่มแรกตัวหนังทำด้วยสังกะสีทำให้ผ้าที่เป็นจอหนังขาดก็เลยเปลี่ยนมาเป็นกระดาษแข็งแทนและก็เปลี่ยนมาเป็นหนังวัว ส่วนเครื่องดนตรีของคณะส่วนใหญ่จะทำขึ้นเองไม่ว่าจะเป็นกลอง ระนาด รวมทั้งตัวละครที่ใช้เล่นทั้งหมดนายฟางได้ทำขึ้นด้วยความพยายามถึงแม้จะยากแค่ไหน ในการตั้งคณะครั้งแรกก็เกิดจากการเจอกันของเพื่อนและต่างคนต่างชอบคนละแบบไม่ว่าจะเป็นการเล่น การร้อง การพากย์ ดนตรี ดังนั้นจึงตั้งคณะขึ้นมาด้วยใจรัก เงินค่าจ้างนั้นเป็นเรื่องรองลงมาส่วนเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงประกอบด้วย กลองทุ้ม กลองแขก ฆ้องวง ระนาด ฉิ่ง ฉาบ

การแสดงของคณะ ฟ.บันเทิงนั้นจะแสดงตั้งแต่เวลา 2 ทุ่ม ครึ่ง ที่เริ่มเอาตัวตลกออกมาแสดงเพื่อให้คนดูเกิดความสนใจ ต่อมาเริ่มเข้าเรื่องจริง ๆ ประมาณ 3 ทุ่ม ส่วนฉากนั้นจะมีผ้าขาว มีจอหนัง ไฟที่ให้แสงสว่างโดยเริ่มจากเทียน และเปลี่ยนมาเป็นกระบอง ตะเกียงเจ้าพายุ และหลอดไฟเพื่อใช้เป็นแสงสว่างในการแสดง จนเห็นว่าคณะ ฟ.บันเทิง ทำให้เห็นว่าการเล่นหนังบักตื้อของ คณะ ฟ.บันเทิงนั้นสามารถให้คุณค่าแก่คนแสดงหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ โดยเห็นได้จากนายฟาง แซ่ตัน แม้ตาจะมองเห็นไม่ชัดแต่สามารถที่จะส่งเสียลูกทั้ง 4 คน ให้มีการศึกษาสูงได้รวมถึงมีอาชีพที่มีหน้ามีตาในสังคม

3.1.2 คณะบ้านท่ากกไฮ

คณะบ้านท่ากกไฮ ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2490 ที่บ้านท่ากกไฮ (ปัจจุบันเป็นบ้านหนองกินเพล หมู่ที่ 8 ตำบลหนองกินเพล อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี) โดยมีนายปิ่น ทับถนน เป็นหัวหน้าคณะ นายปิ่นมีความสามารถด้านหมอลำและเล่นดนตรีพื้นบ้านอีสาน เช่น พิณ แคน มาก่อน เมื่ออายุได้ 21 ปี ประมาณปี พ.ศ.2490 เห็นคณะของครูเหล่าและครูหนู บ้านโพนทันมาแสดงในหมู่บ้าน เกิดความสนใจจึงได้รวมเพื่อน 9 คน เป็นผู้ชายทั้งหมด ไปเชิญให้ครูเหลามาสอนให้และใช้บทพากย์และตัวหนังมาจากครูเหล่า โดยครูกิดค่าสอนและค่าตัวหนัง 2,000 บาท เรียนอยู่ได้ครึ่งหนึ่งของเรื่องถึงตอนพระรามออกบวชมีคนมาว่าจ้างก็เลยไปแสดงดูปรากฏว่าพอไปได้จึงแสดงมาเรื่อย ๆ และมีทักษะเพิ่มมากขึ้น โดยนายปิ่นจะเล่นเป็นตัวเชิดและพากย์ทศกัณฐ์เป็นหลักแต่ก็ได้ตัวอื่น ๆ ด้วย เช่น สุกริพและพาลี ในสมัยก่อนไม่มีชื่อคณะจึงรู้จักกันในนาม หนึ่งบ้านท่ากกไฮ ซึ่งเป็นชื่อเดิมของบ้านหนองกินเพลเวลาแสดงจะใช้แสงจากตะเกียงเจ้าพายุได้ค่าจ้างคืนละ 200-300 บาท จะเริ่มแสดงตั้งแต่ 2-3 ทุ่มจนถึงสว่าง เครื่องดนตรีหลักมีเพียงระนาด กลองสองหน้า มีค่ายกครู 1.50 บาท (หกสลึง) พร้อมขัน 5 ผ้าผืน แพรวา หลังเสร็จคืนเจ้าภาพ เรื่องแสดงหลักคือเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งต้องท่องตามบท ยกเว้นตัวตลกพูดได้ตามปฏิภาณของผู้พากย์ นายปิ่นแสดงหนังบักตือมาจนถึงประมาณปี พ.ศ.2511 ก็หยุดการแสดงเนื่องจากทีมงานในคณะเสียชีวิตไปบ้างย้ายไปอยู่ที่ไกลบ้างจึงแสดงหมอลำแทนและได้ฝึกให้ลูกชาย คือ ทองใส ทับถนน เป็นผู้คิดพิณให้กับคณะจนมีความเชี่ยวชาญและได้เป็นศิลปินแห่งชาติ

นายปิ่น ทับถนน

ในปัจจุบันแม้จะไม่มีคณะหนังบักตืออยู่แต่ถ้ามีคณะอื่นมาเชิญไปร่วมการแสดง นายก็ไปร่วมอยู่บ้างเป็นครั้งคราวอย่างเช่น คณะของนายสมบูรณ์ มณีเนตร บ้านโนนสว่าง อำเภอบุณฑริก ซึ่งแต่ก่อนเคยร่วมคณะกันอยู่และได้รับมอบตัวหนังไปจากคณะและมีการแสดงอยู่ในปัจจุบันเชิญมาก็ไปร่วมอยู่บ้างถึงแม้อายุมากแล้วแสดงอะไรได้ไม่มากแต่ก็ช่วยดูแลแนะนำเป็นที่ปรึกษาให้ได้ (สัมภาษณ์นายปิ่น ทับถนน, วันที่ 5 ธันวาคม 2550) การเรียนหนังบักตือต้องมีใจรัก

และจดจำดี เพราะมีจังหวะทำนองที่เป็นแบบแผนจะร้องหรือพากย์ไปตามใจชอบไม่ได้จะทำให้เสียเรื่องและให้ความหมายผิดเพี้ยนไปจากความจริงซึ่งจะทำให้ผิดต่อครูไปด้วย ดังนั้นคนรุ่นหลัง ๆ จึงไม่ค่อยนิยมสืบทอดประกอบด้วยมีผลตอบแทนจากการแสดงไม่มากเหมือนกับการแสดงประเภทอื่น ๆ ในปัจจุบัน

3.1.3 คณะ ส.สมบุญมรดกอีสาน

คณะ ส.สมบุญมรดกอีสาน ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2511 ที่บ้านเลขที่ 136 หมู่ที่ 9 บ้านโนนสว่าง ตำบลโนนค้อ อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีนายคำผาง มณีเนตร อายุ 66 ปี เป็นหัวหน้าคณะ นายคำผางเล่าว่า (สัมภาษณ์นายคำผาง มณีเนตร, วันที่ 22 ธันวาคม 2550)

นายคำผาง มณีเนตร อายุ 66 ปี หัวหน้าคณะ ส.สมบุญมรดกอีสาน

คณะ ส.สมบุญมรดกอีสาน ย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านหนองกินเพลในปี พ.ศ.2511 มาจัดตั้งคณะขึ้นที่บ้านโนนสว่าง โดยนายคำผางสืบทอดหนังบักต้อจากพี่ชาย คือนายสมบุญ มณีเนตร ปัจจุบันอายุ 86 ปี ซึ่งนายสมบุญเริ่มเล่นหนังบักต้อเมื่ออายุ 29 ปี ซึ่งแต่ก่อนนายสมบุญเห็นคณะหนังบักต้อมาแสดงที่บ้านพอไปดูแล้วเกิดความชอบอยากจะทำหนังเองบ้างจึงได้ไปฝึกเรียนการแสดงจากอาจารย์หนู ร่วมสุข จากบ้านโพนทัน จังหวัดยโสธร จึงได้จัดตั้งคณะขึ้นใช้ชื่อว่า คณะสมบุญพัฒนา และปัจจุบันได้เปลี่ยนมาเป็นคณะ ส.สมบุญมรดกอีสาน เรื่องที่หัดเล่นนั้นคือเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามออกบวช ซึ่งสมัยนั้นได้ค่าจ้างเพียงคืนละ 350 บาท มีงานเข้ามาประมาณ 2-3 งานต่อปี ส่วนเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงนั้นสมัยนั้นมีเพียง กลองตะโพน ระนาด ฉิ่ง เท่านั้น นายคำผางได้ฝึกการเล่นหนังจากนายสมบุญ เมื่ออายุ 16 ปี โดยฝึกเล่นเรื่องรามเกียรติ์ ตอน พระรามออกบวช สมัยก่อนนั้นมียานแสดงเข้ามาประมาณ 7 งาน ต่อมาในปี พ.ศ.2550 มียานแสดงเข้ามา 14 งาน งานละประมาณ 10,000-12,000 บาท ส่วนรูปแบบของการแสดงนั้นนายคำผางจะเน้นการแสดงโดยการพากย์เป็นเรื่องละครแบบโขน แบบร้อง ซึ่งเป็นการแสดงแบบดั้งเดิม ปัจจุบันทีมงานในคณะมีทั้งหมด 11 คน

ปัจจุบันนายคำผางได้รับการติดต่อจากโรงเรียนบ้านโนนสว่างให้ไปสอนวิธีการเล่น การพากย์ การร้องและการขีดหนังให้กับนักเรียนในระหว่างปิดภาคเรียน เพื่อเป็นการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมอีสานและศิลปะการแสดงให้คงสืบต่อไปยังคนรุ่นหลัง

3.1.4 คณะเหรียญชัยพัฒนา

คณะเหรียญชัยพัฒนาตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2514 ที่บ้านปอจีตุน ตำบลเอือดใหญ่ อำเภอ ศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีนายเหรียญชัย วิลามาศ อายุ 58 ปี เป็นหัวหน้า คณะ เหตุผลการตั้งคณะขึ้นมานั้นนายเหรียญชัยเล่าว่า(สัมภาษณ์นายเหรียญชัย วิลามาศ, วันที่ 15 กรกฎาคม 2550) ขณะอายุได้ 12 ปี ได้ฝึกเรียนกลอนลำและพากย์หนังด้วยตัวเอง โดยอาศัยการลำและการพากย์หนังใหญ่(หนังกลางแปลง) เป็นพื้นฐาน แต่ตอนนั้นยังไม่ค่อยมีผลงาน เมื่ออายุได้ 14 ปี นายเหรียญชัยต้องอาศัยความสามารถส่วนตัวเดินทางแต่งกลอนลำขายตามหมู่บ้านและพากย์หนังบักต้อไปด้วย ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2512 ได้แต่งกลอนลำหมู่ กลอนลำคู่ ลำเรื่องต่อกลอนและกลอนลำเพลิน รวมทั้งเป็นผู้ฝึกสอนลีลาการแสดงให้แก่คณะหมอลำ ส.สาครศิลป์ จนโด่งดังในยุคนั้น และนายเหรียญชัยยังเป็นผู้แต่งกลอนฝึกสอนให้นายทองสอน อินทะนาม (สรเพชร ศรีอุบล) จนก้าวหน้าชื่อเสียงโด่งดังจนถึงปัจจุบัน และได้แต่งกลอนลำให้นายจำลอง รุ่งเรือง พระเอกหมอลำคณะพายุเมืองอุบล (ดาวสัมพันธ์)นางบุญเวิน เบญจพรและนางกองจิต ที่รวม นางเอกหมอลำคณะเพชรกายสิทธิ์และนางนรี คำมี หมอลำคู่ พ.พัฒนาวารุ่ง บ้านคอน ตำบลตากแดด อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี นายเหรียญชัยเริ่มเล่นหนังบักต้อเมื่อปี พ.ศ.2512 มีผู้ว่าจ้างให้ไปแสดงในงานศพได้ค่าจ้างเพียง 40 บาท ส่วนลักษณะการเล่นดูจากคณะ ฟ.บันเทิงเล่นจึงลองทำดู มีผู้มาว่าจ้างให้ไปแสดงมากมายทั้งแสดงแข่งกับมหรสพประเภทอื่น ๆ จนเป็นที่ยอมรับจากผู้คนหลายฝ่ายจนได้รับโล่เกียรติกุณให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น จังหวัดอุบลราชธานี สาขาศิลปะการแสดงในวันที่ 29 กันยายน 2539 จากการที่ได้รับรางวัลเหล่านี้ทำให้นายเหรียญชัยเป็นที่ยอมรับและสร้างชื่อเสียงให้กับครอบครัว

นายเหรียญชัย วิลามาศ อายุ 58 ปี หัวหน้าคณะ

ปัจจุบันคณะเหรียญชัยพัฒนา มีทีมงานทั้งหมด 10 คน นายเหรียญชัยเองจะเป็นทั้งคนพากย์และคนเชิด ส่วนราคาในการจ้างนั้นจะคิดเป็นชั่วโมงและคิดเหมา คือ ถ้าเป็นชั่วโมงก็ ชั่วโมงละ 5,000 บาท แต่จะแสดงไม่เกิน 5 ชั่วโมง ส่วนราคาเหมาประมาณ 25,000 – 26,000 บาท เครื่องดนตรีประกอบการแสดงจะมีเพียง แคน กลอง พิณ เท่านั้น เรื่องที่นิยมแสดงได้แก่ เรื่อง การเกษ สังก์สินชัย จำปาสี่ต้น ขุนช้างขุนแผน จันทโครพ ไชยเชษ พระอภัยมณี ชูลุนางอ้ว ซึ่งเรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องที่มีมานานแล้ว ส่วน โอรสศตัญญู ราชนิใจเพชร เศษนรสิงห์ พานทอง เค็ดดอกฟ้า ชะตาชีวิต ขุนศึกสุริยา จอมทัพมหाराช เป็นเรื่องที่นายเหรียญชัยแต่งขึ้นเอง แต่จะไม่เล่นเรื่องรามเกียรติ์เนื่องจากไม่มีตัวทศกัณฐ์ รูปแบบการแสดงนั้นยังคงเป็นรูปแบบดั้งเดิมที่ยังอนุรักษ์การแสดงแบบเก่าไว้

รายได้จากการเล่นหนังบั้งคือทำให้ครอบครัวมีความสุข สามารถส่งลูกทั้งสามคนเรียนจนจบปริญญาตรีคนหนึ่งและจบมัธยมศึกษาปีที่ 6 สองคนได้ถ้าเทียบกับคนในหมู่บ้านถือว่านายเหรียญชัยเป็นคนที่มีฐานะดีคนหนึ่ง ส่วนใหญ่คนในหมู่บ้านจะประกอบอาชีพทำนาแต่นายเหรียญชัยไม่มีที่นาจึงต้องแสดงหนังบั้งคือเพื่อที่จะเลี้ยงครอบครัวให้อยู่จนถึงปัจจุบันได้ ส่วนในด้านของสังคมนั้นถือว่านายเหรียญชัยเป็นคนที่มีเกียรติในสังคม เป็นที่เคารพยกย่องเพราะถือว่าเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมของไทยให้สืบทอดต่อไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหนังบั้งคือหรือหนังประโมทัยเป็นที่ยอมรับของคนในสังคมปัจจุบัน

3.1.5 คณะ ท.ทวิศักดิ์

คณะ ท.ทวิศักดิ์ตั้งคณะขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2515 ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 267 หมู่ที่ 11 บ้านห้วยยาง ตำบลหัวนา อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี โดยมี นายทวิ เหลาสิงห์ อายุ 55 ปี (ปัจจุบันได้เสียชีวิตแล้ว) เป็นหัวหน้าคณะ แม่บุญเพ็งเล่าว่า(สัมภาษณ์แม่บุญเพ็ง เหลาสิงห์, วันที่ 15 พฤษภาคม 2550) นายทวิ เหลาสิงห์ซึ่งแต่ก่อนนั้นท่านโดนบังคับให้ไปเรียนการดำ ท่ากลอน ท่าเพลินต่าง ๆ โดยพ่อของท่าน คือ นายบัว เหลาสิงห์ นั้นเล่นลิเกมาก่อนจึงอยากให้คุณเล่นลิเกเป็นดังนั้นจึงให้นายทวิเรียนเมื่อเรียนเสร็จกลับมาก็เป็นพระเอกลิเกในคณะของนายบัว เหลาสิงห์ ต่อมาก็เลิกเล่นลิเกเพราะคนไม่นิยมดู จึงได้ตัดตัวละครโดยใช้สังกะสีเอามาแสดงให้เด็ก ๆ ดู ซึ่งการแสดงก็ทำเป็นฉากเล็ก ๆ เมื่อเห็นว่ามีคนสนใจหรือต้องการดูการแสดงของนายทวิ จึงได้ทำกลองขึ้นมา ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีชิ้นแรกของนายทวิ และต่อมาจึงได้จัดตั้งคณะหนังบั้งคือขึ้น ใช้ชื่อว่า **ท.ทวิศักดิ์** เหตุที่ใช้ **ท.ท** นั้น ก็เนื่องจากว่าแม่ของท่านชื่อ **ท** ท่านชื่อทวิ จึงตั้งเป็นชื่อ **ท.ทวิศักดิ์** สำหรับอุปกรณ์ในการแสดงนั้นนายทวิเป็นคนทำขึ้นเองทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นตัวละคร ซึ่งตอนแรกนั้นทำจากสังกะสี แล้วจึงเปลี่ยนมาเป็นกระดาษแข็งและจึงได้ทำจากหนังวัวจริง ๆ แต่ปัจจุบันได้ทำตัวละครจากฟิวเจอร์บอร์ดแต่ก็ยังไม่แข็งแรงเท่าที่ควร นอกจากนั้นนายทวิได้จัดทำเครื่องดนตรีขึ้น

เองได้แก่ ละคร พิณ เมื่อตั้งคณะขึ้นตอนแรกนั้นนายทวิเน้นการแสดงในรูปแบบดั้งเดิม ก็จะนำเอาตัวละครมาแสดงเท่านั้นยังไม่มีดนตรีประกอบ ต่อมาในปี พ.ศ.2538 จึงเปลี่ยนเป็นหนังบักต้อแบบประยุกต์ เพื่อให้ตรงกับความต้องการของผู้ชมหรือให้ทันสมัย ซึ่งจะเพิ่มทางเครื่องเข้ามาประกอบการแสดง เพื่อให้คนดูนั้นไม่เบื่อ

การแสดงนั้นนายทวิจะแสดงเพื่อขอข้าวตามหมู่บ้านต่าง ๆ เมื่อมีคนรู้จักและชอบการแสดงจึงได้ว่าจ้างให้ไปแสดง ในตอนแรกนายทวิจะเป็นคนพากย์คนเดียว และมีคนร่วมในวงประมาณ 3-4 คน ค่าจ้างในการแสดงครั้งแรกได้ค่าจ้างคืนละ 1,000 – 3,000 บาท เท่านั้น ต่อมาจึงคิดราคาค่าจ้างตามจำนวนชั่วโมง ๆ ละ 500 บาท แต่ปัจจุบันราคาชั่วโมงละ 1,000 บาท ถ้าราคาเหมาก็ตกอยู่ประมาณคืนละ 15,000-20,000 บาท ซึ่งค่าจ้างนั้นก็ขึ้นอยู่กับระยะทางที่ไปทำการแสดง

นายจ้อย (ลูกชายนายทวิ เหลาสিংห์) หัวหน้าคณะท.ทวิศักดิ์

ถ้าอยู่ใกล้บ้านหน่อยก็คิดค่าจ้างถูก แต่ถ้าไปแสดงต่างจังหวัดเช่น จังหวัดร้อยเอ็ด กาลสินธุ์ ราคาก็จะตกประมาณ 25,000 บาท แต่ค่าจ้างนั้นไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นายทวิทำการแสดงหนังบักต้อ เพราะบางที่มีคนจ้างในราคา 1,000 บาทต่อคืน นายทวิก็ยังไปทำการแสดงให้ เพราะเป็นความชอบในการแสดงด้านนี้จริง ๆ บางทีนายทวิก็คิดเอาเฉพาะค่าเครื่องเสียงเท่านั้น เมื่อมีงานแสดงอยู่ในหมู่บ้านนายทวิก็แสดงให้ดูโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด แม้บุญเพ็งบอกว่า คณะหนังบักต้อ ท.ทวิศักดิ์ เป็นคณะที่โด่งดังมากในแถบนั้นเพราะถือว่าเป็นคณะหนังบักต้อคณะแรกในแถบนั้นก็ว่าได้ ซึ่งตอนที่คณะหนังบักต้อเฟื่องฟูนั้นมีงานแสดงเข้ามาเยอะมากบางวันมีคนมาว่าจ้างวันละ 5 งาน โดยเฉพาะในช่วงออกพรรษา ซึ่งปีหนึ่งมีงานเข้ามาประมาณ 30-40 งาน ส่วนใหญ่งานที่ไปแสดงจะเป็นงานประเพณี เช่น งานทำบุญหาคคนที่ตายไปแล้ว(บุญแจกข้าว) งานบุญผ้าป่า งานบุญกฐิน เป็นต้น การเดินทางไปทำการแสดงนั้นจะไปโดยการจ้างรถเหมา

ปัจจุบันนายทวิเสียชีวิตไปแล้ว แต่คณะหนังบักต้อ ท.ทวิศักดิ์ยังไม่ได้หายไปเนื่องจากคนในคณะหลัก 3 คนซึ่งเป็นเครือญาติกันได้สืบทอดไว้ เพราะนายทวิได้สอนวิชาการแสดงให้กับคนในคณะแสดงได้ทุกบทบาท ไม่ว่าจะเป็นนักพากย์ตัวพระ ตัวนาง ตัวตลก คนเจ็ด

ดังนั้นเมื่อสิ้นหัวหน้าคณะหนังบักต้อไปก็ยังมีผู้สืบทอดศิลปะการแสดงที่นายทวิรักมาก ปัจจุบันคนที่ เป็นหัวหน้าคณะ ท.ทวิศักดิ์ คือ นายจ้อย (สัมภาษณ์นายจ้อย เหล่าสิงห์, วันที่ 15 พฤษภาคม 2550) ส่วนรูปแบบการแสดงจะเป็นการแสดงหนังบักต้อแบบประยุกต์ที่มีทางเครื่องเขี้ยวร่วมแสดงด้วย เนื่องจากกำลังเป็นที่นิยมของผู้ชมในปัจจุบัน แต่ต้องแล้วแต่เจ้าภาพจะต้องการทางเครื่อง ถ้า ต้องการก็จัดให้ ถ้าไม่ต้องการก็ไม่เอาไป รากาก็จะแตกต่างกัน ซึ่งทางเครื่องที่นำไปแสดงนั้นส่วนใหญ่ก็ เป็นเด็กนักเรียนภายในหมู่บ้านที่ต้องการหารายได้ช่วยครอบครัว จำนวนทางเครื่องในแต่ละ คืน ๆ ละ 4 คน บางทีก็ 6 คน แล้วแต่ทางเจ้าภาพ เวลาทำการแสดงนั้นจะเริ่มตั้งแต่ 3 ทุ่มจนถึงตี 3 โดยจะแสดงเป็นเรื่องราวถึงประมาณ 6 ทุ่ม ต่อจากนั้นก็เป็นการเดินหมอลำซึ่ง ส่วนเรื่องที่นิยมทำ การแสดงนั้น คือ เรื่องรักเมียเสียพี่น้อง สายเลือดกตัญญู รามเกียรติ์ เนื้อเรื่องนี้นายบัวซึ่งเป็นพ่อ ของนายทวิเป็นคนแต่งให้ การพากษ์การเขิดนั้นคนพากษ์และคนเขิดจะเป็นคนเดียวกันยกเว้นคนที่ ไม่สามารถเขิดเองได้จึงจะมีคนจับให้ ปัจจุบันตัวละครมีทั้งหมด 25 ตัว ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงและทำ ขึ้นใหม่เรื่อย ๆ เครื่องดนตรีประกอบด้วย ระนาด กลองซุด เบส อิเล็กโทน แคน พิณ ส่วนเวทีนั้น จะเช่าจากที่อื่นเพราะยังไม่มีเป็นของตนเอง ขั้นตอนในการแสดงนั้นก็เหมือนกับทุกคณะคือมีการ ไหว้ครู สิ่งที่นำมาไหว้ครูประกอบด้วย ขัน 5 เหล้า 1 ขวด ผ้าสิ้นแพรวา (ผ้า 1 ผืน ผ้าถุง 1 ผืน) จากนั้นก็ได้ดำเนินเรื่องโดยเอาตัวตลกออกมาทักทายคนดูเพื่อบอกเรื่องราวที่จะทำการแสดงใน วันนี้และเริ่มดำเนินเรื่องที่จะแสดงต่อได้ การที่แสดงหนังบักต้อนี้ก็ได้รับการยอมรับจากสังคมโดย ที่ทุกคนในหมู่บ้านชอบนายทวิมากไม่มีใครดูถูกเหยียดหยามมีแต่คนยกย่องนับถือในความสามารถ ในการแสดงของนายทวิซึ่งถือว่านายทวิมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปะการแสดงของอีสาน ให้คงสืบต่อไป

3.1.6 คณะหนังบักต้อบ้านขามป้อม

คณะหนังบักต้อบ้านขามป้อม ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2520 ที่บ้านเลขที่ 10/1 หมู่ที่ 1 บ้านขามป้อม ตำบลขามป้อม อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีนายโสม ลองเมือง เป็น หัวหน้าคณะ ซึ่งนายโสมเล่าว่า (สัมภาษณ์นายโสม ลองเมือง, วันที่ 20 สิงหาคม 2550)

นายโสม ลองเมือง

คณะหนังบักต้อบ้านขามป้อมพื้นฟูขึ้นจากบุคคลหลายคนไม่ว่าจะเป็นส่วนราชการที่ให้การสนับสนุนงบประมาณ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล ขามป้อม โรงเรียนชุมชนบ้านขามป้อม ร่วมกันฟื้นฟูคณะหนังบักต้อขึ้นมาใหม่ โดยมีนายโสมเป็นคนเล่นคนแสดงกับนายเหลื่อม แสงสกวาว แต่ปัจจุบันนายเหลื่อม ได้เสียชีวิตแล้ว นายโสมเล่นหนังบักต้อมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2495 ถือว่านานมาก ๆ นายโสมได้เรียนการแสดงจากอาจารย์คำ ที่มาจากคณะบ้านน้ำปลีก ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งเคยมาแสดงที่บ้านขามป้อมโดยที่นายโสมเล่นเป็นพระราม จะเชิดและพากย์คนเดียวค่าจ้างในตอนนั้นได้คืนละ 200-300 บาท นายโสมเล่นจนกระทั่งปี พ.ศ.2520 นายโสมและนายเหลื่อมจึงได้แยกออกมาตั้งคณะขึ้นใหม่มีสมาชิกทั้งหมด 10 คน ซึ่งเป็นคนภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง นายเหลื่อมแสดงหนังบักต้อจนกระทั่งนายเหลื่อมเสียชีวิตนายโสมก็ยังไม่ได้ทำการแสดงอีก จนปี พ.ศ.2520 ทางจังหวัดได้มีงบประมาณออกสนับสนุนงบประมาณเป็นเงินจำนวน 250,000 บาท เพื่อให้ นายโสมฟื้นฟูคณะหนังบักต้อขึ้นมาใหม่อีกครั้ง นอกจากนั้นยังมีสำนักงานเกษตรอำเภอเขมราฐให้การสนับสนุนโดยการซื้อจอหนัง หลอดไฟ ไมค์ 3 ตัว ให้กับคณะซึ่งอุปกรณ์เหล่านี้เมื่อทางคณะแสดงเสร็จแล้วก็ให้เก็บอุปกรณ์ไว้ที่องค์การบริหารส่วนตำบลขามป้อม เมื่อมีงานแสดงก็นำไปแสดงได้

คณะหนังบักต้อบ้านขามป้อมจะรับงานแสดงเริ่มจากราคาค่าจ้างจาก 3,000-4,000 บาท ในกรณีที่อยู่หมู่บ้านเดียวกัน ต่างอำเภอก็คิดราคาค่าจ้างประมาณ 7,000-8,000 บาท ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับระยะทางที่ไปทำการแสดง ปัจจุบันคณะนายโสมจะมีการฝึกซ้อมทุกวัน โดยบทพากย์นั้นจะต้องไม่ผิดเพี้ยนและห้ามพลิกเพลงบทเด็ดขาด ส่วนงานที่แสดงนั้นจะแสดงในงานบุญออกพรรษาโดยที่นายโสมแสดงให้ชาวบ้านดูโดยไม่คิดค่าจ้าง ส่วนรูปแบบการแสดงนั้นเป็นแบบดั้งเดิมแต่อนาคตนายโสมบอกว่าอาจจะทำเป็นหนังบักต้อแบบประยุกต์ มีทางเครื่องประกอบการแสดงเครื่องดนตรีประกอบด้วย ฉิ่ง ฆ้อง กลอง แคน พิณ เรื่องที่นิยมแสดงนั้น คือ เรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกอินทรีชิต หนุมานถวายแหวน ศึกไมยราพ ศึกกุมภภัณฑ์ รูปแบบการแสดงจะเป็นการร้องเพลงสลับเนื้อเรื่อง ก่อนที่จะทำการแสดงก็มีการไหว้ครูก่อน คือ มีขัน 5 เหล้าก่อง ไข่ 1 ฟอง ผ้าถุง 1 ผืน ผ้าขาวม้า 1 ผืน การไหว้ครูทุกคนในทีมงานจะต้องร่วมในพิธีด้วยเมื่อเสร็จพิธีแล้วก็เอาน้ำหอมพรมตามเครื่องดนตรีและนักแสดง ตัวละครแรกที่ออกมาหน้านั้นคือ ตัวฤาษี ฝ่ายทศกัณฐ์และฝ่ายพระรามออกมาฝ่ายละ 5 ตัว

ในด้านสังคมนั้นนายโสมบอกว่าได้รับคำชื่นชมจากคนในหมู่บ้านและจากหน่วยงานราชการว่าเป็นคนที่มีความสามารถซึ่งไม่มีใครที่จะสามารถทำได้เหมือนกับนายโสมซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่านายโสมมีความรักและความห่วงใยในการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงของอีสานให้คงสืบต่อไป

3.1.7 คณะ ท.รุ่งเรืองศิลป์

คณะ ท.รุ่งเรืองศิลป์ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2538 ที่บ้านเลขที่ 84 หมู่ที่ 6 บ้านพะไล ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีนายสมถัน อินทร์น้อย เป็นหัวหน้าคณะ (สัมภาษณ์นายสมถัน อินทร์น้อย, วันที่ 10 พฤษภาคม 2550) โดยเริ่มก่อตั้งคณะนั้นมีทีมงานทั้งหมด 7 คน สาเหตุที่ตั้งคณะขึ้นเนื่องจากนายสมถันมีความชอบ ซึ่งเคยได้ดูการแสดงของหนังบักต้อคณะต่าง ๆ ที่มาทำการแสดงในหมู่บ้าน ในช่วงนั้นมีคนในหมู่บ้าน คือ นายสิงห์ พิมพ์การ อยู่บ้านพะไล หมู่ที่ 4 ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี ได้ก่อตั้งคณะหนังบักต้อขึ้น นายสมถันจึงได้ไปเรียนทำตัวหนังกับนายสิงห์ในปี พ.ศ.2537 รวมทั้งยังได้เรียนเกี่ยวกับการแสดง การพากย์ การพากย์ จากนายสิงห์นอกจากนั้นยังได้เรียนการพากย์ การเชิดจาก นายโสม ลองเมือง ที่อยู่บ้านขามป้อม ตำบลขามป้อม อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี และยังดูการแสดงจากคณะหนังที่มาเล่นแล้วนำมาปรับปรุงการแสดง จากนั้นในปี พ.ศ.2538 จึงแยกตัวออกมาตั้งคณะร่วมกับนายวิสุทธิ แสงแดง หัวหน้าคณะรุ่งสุริยาบันเทิงศิลป์ในปัจจุบัน และได้ตั้งชื่อว่า **ท.รุ่งเรืองศิลป์** โดยเริ่มก่อตั้งได้ค่าจ้างเพียง 300 บาทต่อเดือนแต่ทำการแสดงแค่ 3 ชั่วโมง ถ้าแสดงทั้งคืนก็ประมาณ 1,000-5,000 บาทต่อคืน โดยไม่คิดค่าเหมารถเนื่องจากคณะใช้รถเข็นในการเข็นอุปกรณ์ในการแสดง จึงทำให้ค่าจ้างถูก การแสดงจะแสดงกับพื้นจะไม่มีเวที เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงก็จะทำขึ้นเอง โดยเอาไม้กระโถนมาเจาะรูและเอาตัวหนังวัวมาขึงเป็นหน้ากลอง ส่วนการเดินทางไปแสดงนั้นแสดงอยู่ 5 ปี ราคาค่าจ้างในการแสดงคืนละ 5,000 บาท จากนั้นในปี พ.ศ. 2542 จึงได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นหนังบักต้อประยุกต์ เครื่องดนตรีก็ซื้อใหม่ทั้งหมด เอาหางเครื่องเข้ามาประกอบการแสดง หางเครื่องที่เอาไปก็แล้วแต่เจ้าภาพต้องการ ราคาค่าจ้างก็จะแพงขึ้นถ้าระยะทางที่ไกลก็ประมาณ 15,000 บาท ถ้าระยะทางไกลหน่อยก็ประมาณ 25,000-45,000 บาท แต่ถ้าเจ้าภาพเอาเฉพาะหนังบักต้อก็จะราคาประมาณ 6,000 บาท จะทำการแสดงตั้งแต่ 3 ทุ่มถึงตี 5 จะทำการแสดงในรูปแบบของหมอลำซิ่งและหางเครื่องประกอบในช่วงที่ร้องเพลงเร็ว หางเครื่องนั้นจะจ้างเป็นคืน ๆ ละ 300 บาทต่อคน ก่อนจะมีการแสดงต้องมีการไหว้ครูอุปกรณ์ในการไหว้ครูนั้นประกอบด้วย ขัน 5 ขันมากเบญ 1 คู่ กรวย 4 อัน เหล้า 1 ขวด ไช้ 1 ฟอง เงิน 26 บาท แป้ง สบู่ หวี และลูกทิมในคณะต้องมานั่งร่วมวงเพื่อทำพิธี แล้วนำตัวฤๅษีมาลากลอนไหว้ครู ส่วนเรื่องที่ใช้ในการแสดงนั้นได้ประยุกต์ขึ้นมาจากเรื่องเดิมบ้าง เรื่องที่ใช้เล่นจะมีเรื่อง พระมหาชนก รามเกียรติ์ สายเลือดกตัญญู ส่วนตัวละครของคณะมีทั้งหมด 18 ตัว โดยทำจากหนังวัวที่ไปซื้อแล้วนำมาแช่ปูนขาวแล้วนำมาตัดเป็นตัวหนังระบายสีตัวหนังตามแบบที่วางไว้ ส่วนจอหนังของคณะนั้นจะแปลกกว่าคณะอื่น ๆ คือที่ด้านข้างของจอหนังจะใช้ผ้าขาวม้าลายมาทำเป็นกรอบแทนผ้าสีน้ำเงิน และเคยได้ออกรายการแปลกจริงหนอของสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 สี ส่วนเครื่องดนตรีขณะนั้นมี 5 ชิ้น ประกอบด้วย กลองชุด กีตาร์

เบส กีตาร์ แคน ซึ่งครั้งแรกที่ตั้งนั้นมีเพียงกลองกับไห ปัจจุบันสมาชิกในคณะมีทั้งหมด 7 คน โดยจะไม่รวมทางเครื่อง ในปี พ.ศ.2545 นั้นทางคณะมีงานแสดงเข้ามาตกปีละ 78 งาน บางอาทิตย์ตก 2-3 งานบางที่ไปทำการแสดงโดยไม่ต้องกลับบ้านเลยเป็นอาทิตย์ก็มีและเริ่มมาตกต่ำประมาณปี พ.ศ.2548 ที่มีงานแสดงเข้ามาประมาณ 30-40 งานและลดลงเรื่อย ๆ เป็น 3-4 งานต่อปีและในปี พ.ศ.2550 ยังไม่มีการแสดงเข้ามาเลย

นายสมถิ่น อินทร์น้อย หัวหน้าคณะ ท.รุ่งเรืองศิลป์

การเล่นหนังบักต้อนั้นนายสมถิ่นได้รับการยกย่องเชิดชูจากสังคม จากคนในหมู่บ้าน และมีคนให้การสนับสนุนให้ทำการแสดงเมื่อมีงานก็อยากเชิญท่านไปล่าไปทำการแสดง ซึ่งนายสมถิ่นได้รับสมยานามว่า “สมถิ่นประโมทัย” โดยฉายานี้ท่านเป็นคนตัวเอง ส่วนเรื่องที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟูหนังบักต้อนั้น นายสมถิ่นต้องการให้มีหน่วยงานเข้ามาสนับสนุน มีตลาดรองรับการแสดงผล มีแหล่งงบประมาณ หรือโดยให้ทางจังหวัดจ้างให้ไปทำการแสดงตามงานประเพณีต่าง ๆ ของจังหวัดประจำเพื่อเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงให้สืบต่อไป

3.1.8 คณะรุ่งสุริยาบันเทิงศิลป์

คณะรุ่งสุริยาบันเทิงศิลป์ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2540 ที่บ้านเลขที่ 61 หมู่ที่ 6 บ้านหินदान ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีนายวิสุทธิ แสงแดง เป็นหัวหน้า (สัมภาษณ์นายวิสุทธิ แสงแดง, วันที่ 15 พฤษภาคม 2550)

นายวิสุทธิ แสงแดง หัวหน้าคณะรุ่งสุริยาบันเทิงศิลป์

นายวิสุทธิมีความชอบเป็นทุนเดิมอยู่แล้วสมัยเด็กเคยหัดทำตัวหนังกับนายปรีชา สุขใจ และได้ตั้งคณะหนังขึ้นชื่อว่า คณะ ช.สังเวียนศิลป์ ตัวละครทำจากกระดาษแต่นายปรีชา นั้น สมองไม่ดีจึงได้แบ่งบทบาทมาให้กับนายวิสุทธิซึ่งได้พากย์เป็นยักษ์เมื่อนายปรีชาเห็นว่านายวิสุทธิ ความจำดีจึงให้บทบาทตัวละครทุกตัว ซึ่งทีมงานในคณะมี 3 คน การเดินทางในสมัยนั้นเดินทาง โดยใช้จักรยานจะเอาอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการแสดงนั้นผูกใส่ท้ายรถ การแสดงจะไม่มีเครื่องขยาย เสียงใช้เสียงสด แสดงได้ 3 ปี จึงได้แยกวงออกมาเนื่องจากการไม่เข้าใจกัน จึงได้ตั้งคณะขึ้นมาใหม่ ในปี พ.ศ.2533 ชื่อว่า คณะ ๕.รุ่งเรืองศิลป์ ก็ได้ทำตัวละครใหม่ทั้งหมด นายวิสุทธิได้แสดงอยู่เป็น เวลา 7 ปี จึงแยกออกมาตั้งคณะใหม่ เนื่องจากงานเข้ามาเยอะมากจึงทำให้รับงานแสดงไม่ไหว จึง ตัดสินใจตั้งคณะขึ้นในปี พ.ศ.2540 โดยตั้งชื่อคณะว่า รุ่งสุริยบันเทิงศิลป์ ซึ่งได้ประยุกต์โดยการมี หางเครื่องหรือหมอลำซึ่งมาผสมเข้ากับการแสดงซึ่งก็ทำให้ราคาค่าจ้างนั้นแพงขึ้นด้วยแต่ก็ขึ้นอยู่กับ ระยะทาง ชั่วโมงที่แสดง ส่วนเวลาในการแสดงนั้นก็ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพ จึงเป็นที่นิยมของคนดู ปัจจุบันคณะรุ่งสุริยบันเทิงศิลป์มีทีมงานทั้งหมด 7 คน ส่วนเรื่องที่แสดงจะเปลี่ยนเรื่องไปเรื่อย ๆ โดยแต่ละเรื่องจะเล่นประมาณ 2-3 ปี แล้วแต่งเรื่องขึ้นมาใหม่ คือ เรื่องรามเกียรติ์ เลี้ยวทองสองชั้น ฤทธิตะบะ เกตุชนูคู่บัลลังก์ และเรื่องปราบเสียดงพยาเย็น สำหรับตัวละครทำจากหนังวัวมีประมาณ 20 ตัว และทำตัวใหญ่มากขึ้น ขึ้นตอนการแสดงจะมีการไหว้ครูเสร็จแล้วก็เอาแป้งทาใบหน้าเพื่อ ไม่ให้ผู้แสดงอายุหรือเงินในการเดิน การร้อง และการลำ

3.2 สภาพทั่วไปของหนังบักต้อในจังหวัดศรีสะเกษ

เพื่อให้เห็นถึงสภาพของหนังบักต้อในจังหวัดศรีสะเกษทั้งที่เคยมีมาในอดีตและที่มีอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งพอที่จะสืบทราบได้ดังนี้

3.2.1 คณะ ส.ร่วมมิตร

คณะ ส.ร่วมมิตร ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2493 ที่บ้านเลขที่ 9 หมู่ที่ 4 บ้านฝั่ง ตำบลหนองแคว อำเภอรามิไศล จังหวัดศรีสะเกษ โดยมีนายสิงห์ จำเริญ เป็นหัวหน้าคณะ(สัมภาษณ์นาย สิงห์ จำเริญ, เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2550)

ตัวบ้าน และป้ายประชาสัมพันธ์ที่อยู่หน้าบ้านของนายสิงห์

สัมภาษณ์นายสิงห์ หัวหน้าคณะ ส.ร่วมมิตร

นายสิงห์ตั้งคณะจากความชอบในศิลปะการแสดงสาขาหนึ่งที่ได้จากการไปดูคณะอื่นแสดง ตั้งแต่ที่นายสิงห์ยังเป็นเด็กนักเรียน ได้ดูคณะหนังบักตื้อที่มาทำการแสดงที่โรงเรียน ตอนนั้นนายสิงห์มีอายุเพียง 15 ปีเท่านั้น เมื่อดูการแสดงจบลง มีความสนใจจึงได้นำเปลือกของต้นเปลือกมาตากแห้ง และเมื่อแห้งแล้วก็นำมาวาดเป็นรูปตัวละครที่ใช้ในการแสดง นอกจากนั้นก็ยังได้นำผ้าขาวทำเป็นจอของหนังตะลุง เมื่อมีงานจึงได้ไปทำการแสดง ซึ่งเมื่อเริ่มก่อตั้งนั้นมีเครื่องดนตรีแค่ 3 ชิ้น คือ กลองสองหน้า ระนาด แคน ส่วนลักษณะการแสดงรูปแบบการแสดงนั้นนายสิงห์ได้ไปเรียนมาจากอาจารย์หนู บ้านยางปลาบึง อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร โดยนายสิงห์ได้เข้าไปเป็นคณคนเครื่องดนตรี เมื่อเริ่มก่อตั้งในช่วงแรก ๆ นั้นได้ค่าจ้างเพียงกินละ 10-20 บาทต่อคนเท่านั้นเอง แต่ค่าเงินในสมัยก่อน 10 - 20 บาท ถือว่ามีราคามากพอสมควร ปัจจุบันค่าจ้างจะตกกินละ ประมาณ 400-500 บาทต่อคน นักดนตรีจะได้กินละประมาณ 200 บาทต่อคน ส่วนราคาค่าจ้างเหมาในการที่จะจ้างคณะหนังบักตื้อ ส.ร่วมมิตร ไปแสดงนั้นราคาประมาณกินละ 10,000 บาท ซึ่งการว่าจ้างนั้นจะคำนวณตามระยะทางที่ไปทำการแสดง ถ้าพื้นที่ใกล้ก็จะถูกกลง แต่ถ้าเป็นพื้นที่ที่ห่างไกลราคาก็จะสูงขึ้น หนังบักตื้อคณะ ส.ร่วมมิตรได้ทำการแสดงมายาวนานมากพอสมควร ซึ่งมีระยะเวลาถึง 57 ปี และเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าหนังบักตื้อยังได้รับความนิยมตลอดมา ถึงแม้จะมีการแสดงอย่างอื่นเข้ามา ไม่ว่าจะเป็นหนัง ละคร หมอลำ เป็นต้น คณะจะมีงานแสดงเข้ามาปีหนึ่ง ประมาณ 10 ครั้ง ซึ่งรายได้ที่ได้รับมาก็ถือว่ามากพอสมควร สามารถนำมาใช้จ่ายในครอบครัวได้อย่างสบาย ยิ่งถ้ามีงานเข้ามามาก นั้นย่อมหมายถึงว่าจะต้องมีรายได้จำนวนมากตามมา

ปัจจุบันคณะ ส.ร่วมมิตร มีตัวหนังทั้งหมด 150 ตัวมีตัวละครหลัก คือ พระราม พระลักษณ์ หนุมาน นางสีดา ทศกัณฐ์ นางมณโฑ อินทรชิต บักปอง บักตื้อ บักแหมบ เป็นต้น โดยตัวหนังได้มาจากหนังวัวที่นำมาหมักไว้แล้วนำมาทาบให้หนังตายแล้วนำมาตากแห้ง แล้วนำมาตัดตามแบบของตัวละครที่กำหนดไว้ ส่วนเครื่องดนตรีประกอบด้วย พิณ แคน ซอ ระนาด กลอง กีตาร์ เบส คีบอร์ด และวงดนตรีสดประกอบสำหรับขั้นตอนการแสดงจะมีลำดับดังนี้ คือ

1. หัวหน้าคณะและสมาชิกทุกคนทำพิธีไหว้ครูหรือยกครูก่อนการแสดง
2. ตัวตลกของเรื่องออกมาแสดง โหมโรงกล่าวสวัสดิ์ท่านผู้ชมและเล่าเรื่องประวัติและบอกเรื่องที่จะแสดงในวันนี้
3. โขววังร้องเพลงตามที่ผู้ชมขอมาซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้ได้ประยุกต์มาจากเดิมซึ่งเป็นฉากของพระฤทธิและปลัดคือ บักแก้วออกมาแสดง
4. เริ่มการแสดงซึ่งในระหว่างดำเนินเรื่องอาจมีผู้ชมมาขอเพลงก็จะร้องเพลงแทรกเข้าไปเรื่อย ๆ และมีการแสดงตลกสั้นพอการแสดงตลกสอดแทรกเข้าไปในระหว่างการแสดงนั้นก็เป็นที่นิยมชมชอบของผู้ชม
5. การแสดงแต่ละครั้งก็จะนำเอาความรู้ต่าง ๆ ในเรื่องที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมาเป็นคติสอนใจของผู้ชมด้วย เรื่องที่คณะ ส.ร่วมมิตรแสดง คือ เรื่องรามเกียรติ์เป็นหลัก โดยตัดเอามาแสดงในบางตอนที่เห็นว่าเหมาะสมกับเวลาและความต้องการของผู้ชม ส่วนใหญ่ชายสิงห์จะเป็นคนเจ็ดและพากย์เอง และนิยมไปแสดงในงานบุญผ้าป่า บุญกฐิน และบุญแจกข้าว(อุทิศหาผู้ตาย)และบุญอัฐิ

การดำเนินเรื่อง

รูปแบบการแสดงของคณะ ส. ร่วมมิตร นั้นจะเป็นหนังบักคี่ที่เรียกว่าหนังบักคี่ประยุกต์ ซึ่งรูปแบบหนังบักคี่ดั้งเดิมจะมีแต่ตัวหนังที่แสดงอยู่หน้าฉาก คนพากย์ คนเจ็ดอยู่หลังฉากเท่านั้น แต่หนังบักคี่ประยุกต์จะมีหางเครื่องมาเดินประกอบให้ความสนุกสนานในตอนตัวละครร้องเพลงเป็นเพลงเร็ว ซึ่งเป็นการเพิ่มความน่าสนใจแก่คนดูมากขึ้นไปอีก และเพื่อทำให้ทันกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ปัจจุบันคณะ ส.ร่วมมิตรมีผู้ร่วมงาน ทั้งเป็นผู้เจ็ด คนพากย์ หางเครื่อง นักร้อง รวมทั้งหมด 23 คน ผู้ที่ร่วมในคณะนั้นส่วนใหญ่เป็นคนในหมู่บ้านใกล้เคียง และนอกจากนั้นก็ยังมีครู เจ้าหน้าที่อยู่เทศบาลมาร่วมในคณะด้วย ซึ่งแต่ละคนที่มาร่วมในคณะนั้นเกิดจากความชอบเป็นหลัก และเรื่องเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องเพราะการที่พวกเขาเหล่านั้นเข้ามาเล่นหนังบักคี่กับนายสิงห์ ทำให้พวกเขามีรายได้เพิ่มขึ้น และยังได้ความสนุกสนาน

ส่วนในด้านเศรษฐกิจรายได้จากการแสดงหนังบักต้อนั้นก็สามารถนำมาจุนเจือครอบครัวได้มากพอสมควร ท่านบอกว่าถ้ามีงานแสดงเข้ามามาก ๆ นั้นย่อมหมายถึงรายได้ที่มากมายพอสมควร ส่วนในด้านสังคม นายสิงห์ก็ได้รับการยอมรับจากคนในหมู่บ้านและคนในหมู่บ้านใกล้เคียง รวมทั้งข้าราชการครูในโรงเรียนบ้านฝั่ง ซึ่งได้มาแสดงรวมอยู่ในคณะของนายสิงห์ และยกย่องให้นายสิงห์เป็นอาจารย์

ผศ.จีน ศรีสวัสดิ์ และนายสิงห์ จำเริญ หัวหน้าคณะ ส.ร่วมมิตร

3.2.3 คณะเฉลิมศิลป์

คณะเฉลิมศิลป์ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2544 ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 94 หมู่ 14 บ้านฝั่ง ตำบลหนองแค อำเภอราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ โดยมีนายเฉลิมชัย เขียวอ่อน เป็นหัวหน้าคณะ (สัมภาษณ์นายเฉลิมชัย เขียวอ่อน, เมื่อ 6 กรกฎาคม 2550) สมัยแต่ก่อนไม่มีมหรสพให้เลือกมากนักเหมือนในปัจจุบัน ดังนั้นเมื่อมีงานจึงได้ไปจ้างหนังบักต้อนเพื่อเป็นมหรสพให้คนในหมู่บ้านดู ซึ่งหนังบักต้อนคณะนั้นจ้างมาจากบ้านยางปลาบึง อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร โดยตอนนั้นนายเฉลิมชัยยังเป็นเด็กอยู่ เรียนอยู่แค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 อายุก็ประมาณ 9 ปี เมื่อได้ดูก็รู้สึกชอบในศิลปะการแสดงอยากที่จะเล่นและช่วงนั้นเองนายเฉลิมชัยได้รู้จักกับนายสิงห์ จำเริญ หัวหน้าคณะหนังบักต้อน ส.ร่วมมิตร และต่อมานายเฉลิมชัยก็ได้เข้าไปอยู่ในคณะกับนายสิงห์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 ได้ฝึกหัดการเล่นจากนายสิงห์ ทั้งการเชิด การพากย์และที่สำคัญนายเฉลิมชัยมีความถนัดในด้านการขับร้อง โดยเฉพาะการร้องในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามออกบวช ดังนั้นนายเฉลิมชัยจึงเป็นคนสำคัญคนหนึ่งในคณะ ส.ร่วมมิตร ซึ่งนายสิงห์ก็ได้ตระเวนเล่นไปในที่ต่างๆซึ่งสมัยก่อนไม่มียานพาหนะในการเดินทางจึงเดินทางด้วยเท้าไม่ใช่เดินตัวเปล่าแต่ต้องแบกสัมภาระไม่ว่าจะเป็นกลองใ้ต้อุปกรณ์ในการแสดง เครื่องดนตรี เป็นต้น นายเฉลิมชัยแสดงในคณะ ส.ร่วมมิตรเป็นระยะเวลา 40 ปีเมื่อวันที่ 15 เมษายน 2544 นายเฉลิมชัยได้ตัดสินใจย้ายออกมาจากคณะ ส.ร่วมมิตร

แล้วมาตั้ง ใหม่โดยใช้ชื่อว่าคณะเฉลิมศิลป์ การแสดงของคณะเฉลิมศิลป์มีเข้ามาเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงปัจจุบันนอกจากนั้นแล้วยังได้แสดงในงานบุญของศาสนาคริสต์ด้วย ซึ่งชาวศาสนาคริสต์นั้นจะแสดงไม่เหมือนกับศาสนาพุทธ สถานที่ที่ไปแสดงที่สำคัญ ก็คือ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมแห่งประเทศไทย โดยมีสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 เป็นเจ้าภาพในการแสดงและการถ่ายทำ ซึ่งตอนนั้นมีคนให้ความสนใจเป็นจำนวนมาก และทางคณะได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี โดยค่าจ้างที่ได้รับตอนนั้น คือ 11,000 บาท ผู้ที่พาไปแสดงได้แก่ อาจารย์อุดมพันธ์ ส่วนคนที่ติดต่อให้ไปทำการแสดงได้แก่ อาจารย์ศักดิ์ดา และก็ได้ไปแสดงในที่เดิมอีก เจ้าภาพก็คือสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 เหมือนเดิม แต่ค่าจ้างก็แพงขึ้นไปอีก โดยครั้งนี้ได้รับค่าจ้างเป็นเงิน 30,000 บาท ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างคณะต่าง ๆ ซึ่งนายเฉลิมชัยได้ไปแลกเปลี่ยนสอบถามคณะอื่นเกี่ยวกับเครื่องดนตรี และเรื่องการแสดง ต่อมาคณะเฉลิมศิลป์ได้แสดงร่วมกับวงดนตรีของอาจารย์สุริยงค์ นรสาร จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งมีลักษณะของวงดนตรีบรรเลง และจะมีการแสดงหนังบักต้อประกอบ

ส่วนตัวหนังของคณะมีทั้งหมด 150 ตัว เป็นตัวหนังที่ทำจากหนังวัว โดยทางคณะได้สั่งซื้อหนังวัวที่ฟอกแล้วมาจากโรงงาน แล้วนำมาวาดตัดเป็นตัวหนังที่ต้องการ ซึ่งทางคณะคือนายเฉลิมชัยจะเป็นคนทำเอง ตัวหนังหลักของคณะ คือ ตัวละครที่เป็นพระราม พระลักษมณ์ หนุมาน นางสีดา นางมณโฑ อินทรชิต ภิเษก ส่วนเครื่องดนตรีในคณะเฉลิมศิลป์มีทั้งหมด 9 ชิ้น ได้แก่ พิณ แคน ซอ ระนาด กลอง กีตาร์ เบส คีบอร์ด กลองชุด นอกจากนั้นก็มียวงดนตรีที่เป็นวงของอาจารย์สุริยงค์ นรสาร สมาชิกในคณะเฉลิมศิลป์มีทั้งหมด 11 คน ซึ่งสมาชิกในคณะจะรับหน้าที่สลับกันบ้างบางคนจะรับผิดชอบหน้าที่ โดยคนเชิดกับคนพากย์นั้นจะต้องเป็นคนเดียวกันเพราะถ้าคนพากย์กับคนเชิดเป็นคนละคนการเล่นก็จะไม่ลื่นไหล ยกเว้นบางช่วงต้องมีคนหนึ่งเชิดคนหนึ่งพากย์ และในการพากย์ผู้ชายจะพากย์ตัวละครที่เป็นผู้ชาย ผู้หญิงจะพากย์ตัวละครที่เป็นผู้หญิงจะไม่มีการให้ผู้ชายพากย์เป็นผู้หญิงหรือผู้หญิงพากย์เป็นผู้ชาย ภาษาที่ใช้ในการพากย์นั้นจะเป็นภาษาท้องถิ่น คือ ภาษาอีสาน

วิธีการเล่นหรือการแสดงของคณะนั้นเริ่มแรกก่อนที่จะมีการแสดงก็จะมีการไหว้ครูขอขมาลาโทษครูบาอาจารย์ ต่อจากนั้นก็ให้นำตัวตลกออกมาแสดงโหมโรง เป็นการทักทายคนดูกล่าวสวัสดิ์ท่านผู้ชม พร้อมกับบอกแก่ผู้ชมว่าจะแสดงเรื่องอะไรในวันนั้น และต่อด้วยการร้องเพลงหรือร้องเพลงตามที่ผู้ชมขอมา ซึ่งเป็นการประยุกต์การแสดงโดยเอาตัวตลกออกมาโหมโรงก่อน ซึ่งแต่ก่อนจะเอาตัวฤๅษีหรือรูปปลัดดีออกมาก่อนตัวละครตัวอื่น ส่วนเรื่องที่แสดงนั้นคือเรื่องรามเกียรติ์ โดยคัดเลือกเอามาบางตอน ตอนที่เล่นบ่อยที่สุดก็คือ ตอนศึกอินทรชิต การคัดเลือกเรื่องที่จะแสดงนั้นจะใช้หลักเกณฑ์คือความสามารถในการเล่นของคนในคณะและความยาวของเนื้อเรื่อง อัตราค่าจ้างในการแสดงนั้นจะขึ้นอยู่กับระยะทาง ถ้าระยะทางใกล้ก็จะถูกกว่าระยะทางที่

ต้องเดินทางไปไกล ๆ เนื่องจากทางคณะจะคิดค่าจ้างเหมารถเพิ่มขึ้น ซึ่งจะมีราคาเริ่มต้นอยู่ที่ประมาณ 10,000 บาท และก็เพิ่มขึ้นตามระยะทาง งานที่แสดงส่วนใหญ่คืองานบุญต่าง ๆ เช่น บุญผ้าป่า บุญกฐิน บุญประจำปี และงานทำบุญหาคนตาย หรือที่คนอีสานเรียกว่า บุญแจกข้าว งานอัฐิงานบวชนาค งานสู่ขวัญ รายได้จากการแสดงนั้นสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในครอบครัวในระดับหนึ่ง รายได้ดังกล่าวสามารถนำมาจุนเจือครอบครัวได้ ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น เป็นอาชีพเสริมอาชีพหนึ่งที่ทำรายได้ให้มากพอสมควร งานแสดงส่วนใหญ่จะมีคนมาว่าจ้างในช่วงหลังจากออกพรรษาแล้ว ส่วนในทางสังคม คนในคณะได้รับการยกย่องจากคนในหมู่บ้านว่าเป็นคนที่มีความสามารถในการแสดงไม่มีใครดูถูกเหยียดหยาม เป็นอาชีพที่ได้รับเกียรติจากคนในสังคมพอสมควร

3.3 สภาพทั่วไปของหนังสือจังหวัดยโสธร

เพื่อให้เห็นถึงสภาพของหนังสือที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของจังหวัดยโสธรและถือว่าเป็นศิลปะการแสดงที่มีชื่อเสียงอยู่หลายคณะซึ่งสืบทอดมาจากคณะอาจารย์คำหมาย บ้านโนนแคน ซึ่งเท่าที่สืบค้นได้พบว่ามีอยู่ 4 คณะ ดังนี้

3.3.1 คณะดอกฟ้าสามัคคี

คณะดอกฟ้าสามัคคี ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 7 หมู่ที่ 8 บ้านคำแก้ง ตำบลโคกสำราญ อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร โดยมีนายคำสิงห์ โสกาพรม เป็นหัวหน้าคณะจากการสัมภาษณ์นายเฉลิม โสกาพรม เล่าว่า(สัมภาษณ์นายเฉลิม โสกาพรม,วันที่ 26 มกราคม 2551) ได้ก่อตั้งคณะขึ้นในปี พ.ศ.2496 ผู้ที่ก่อตั้งคณะขึ้นคนแรกนั้นคือ พ่อใหญ่จารย์หอม ซึ่งเป็นพ่อของนายคำสิงห์ เคยเป็นหมอลำมาก่อนและมีความชอบทางด้านศิลปะการแสดง ซึ่งตอนนั้นหมอลำได้รับความนิยมากรวมทั้งหนังสือ พ่อใหญ่จารย์หอมจึงได้จัดตั้งคณะหนังสือขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องต่อความต้องการของผู้ชม จึงได้ฝึกร้อง ฝึกพากย์ และใช้ความสามารถที่ตนมีคือการเป็นหมอลำมาก่อนจึงทำให้พ่อใหญ่จารย์หอมสามารถร้องและพากย์หนังสือได้อย่างไพเราะน่าฟัง และได้ฝึกให้ลูกสาวร้องหมอลำซึ่งจะร้องคู่กับพ่อใหญ่จารย์หอม ต่อมานายคำสิงห์จึงได้เรียนรู้การแสดงหนังสือกับพ่อใหญ่จารย์หอมเพราะพ่อใหญ่จารย์หอมมีอายุมากแล้วจึงได้ฝึกให้นายคำสิงห์ฝึกร้อง ฝึกพากย์ ซึ่งเมื่อก่อนรูปแบบการแสดงจะเป็นแบบดั้งเดิม เวลาในการแสดงนั้นก็จะมีเริ่มต้นแสดงตั้งแต่ 2-6 ทุ่ม โดยเมื่อก่อนจะใช้ตระเกียงเจ้าพายุ ได้ค่าจ้างต่อคืน ๆ ละ 300-600 บาท ในแต่ละปีจะมีงานแสดงเข้ามาประมาณปีละ 3-4 งานเท่านั้น ส่วนเครื่องดนตรีในสมัยนั้นมีแค่ แคน กลอง ฉิ่ง ฉาบ เท่านั้น ปัจจุบันได้เปลี่ยนรูปแบบการแสดงมาเป็นหนังสือประยุกต์โดยการเพิ่มเครื่องดนตรีสมัยใหม่เข้ามา เช่น กีตาร์ กลองชุด เบส เพื่อให้เข้ากับสมัยนิยมของผู้ชม ส่วนเรื่องที่นิยมแสดงนั้นคือ เรื่อง จำปาสีตัน ปลาแดกแลกเสม จักสินพรมรินทร์ โดยการนำเอาหมอลำเข้ามาผสมผสานกับ

หนังสือพิมพ์ เช่น ลำดอง ลำยาว ลำภูไทใหญ่ ลำภูไทน้อย ค่าจ้างแต่ละงานก็ขึ้นอยู่กับระยะทางที่ทำการแสดง แต่ละงานก็ประมาณงานละ 7,000-8,000 บาทต่องาน แต่ในปี พ.ศ.2550 มีงานเข้ามาเพียงงานเดียวเท่านั้น ปัจจุบันมีทีมงานทั้งหมด 20 คน ส่วนตัวหนังสือจะตัดเองทั้งหมดแต่จะให้ช่างเป็นคนออกแบบให้ โดยเริ่มตั้งแต่นำหนังสือมาพอกกับโศดาไฟแล้วนำมาตัดตามแบบที่วางไว้ ซึ่งการเก็บตัวหนังสือของคณะนั้นจะเก็บตัวใดไว้ก่อนก็ได้ ก่อนเริ่มแสดงก็มีการไหว้ครูเหมือนกับคณะอื่น ๆ โดยจะไหว้ครูก่อนที่จะทำการแสดงเพื่อให้การแสดงนั้นผ่านไปโดยไม่มีอุปสรรคใด ๆ ปัจจุบันนายคำสิงห์ ยังได้สอนให้เด็กที่โรงเรียนชั้น ป.4 ที่สนใจที่จะเรียนการแสดง จะสอนการขีดหนังสือและการพากย์หนังสือ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าเด็กเยาวชนรุ่นใหม่ยังให้ความสนใจในศิลปะการแสดงนี้อยู่บ้าง

นายเฉลิม โสภภาพรม ผู้พากย์และขีดหนังสือ

รูปปั้นถือหรือปลัดคือบ้านคำเก็ง

3.3.2 คณะเพชรโพนทัน

คณะเพชรโพนทัน ตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 73 หมู่ที่ 1 บ้านโพนทัน ตำบลโพนทัน อำเภอลำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร โดยมีนายสุข ประกอบแสง เป็นหัวหน้าคณะ นายสุข ประกอบแสงเล่าว่า(สัมภาษณ์นายสุข ประกอบแสง, วันที่ 20 มิถุนายน 2550) ได้ตั้งในปี พ.ศ.2523 โดยที่นายสุขมีความชอบในศิลปะการแสดงตั้งแต่เด็กจึงเข้าไปช่วยงานในคณะอาจารย์คำหมายที่อยู่บ้านโนนแคน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอำนาจเจริญ ในฐานะคนเล่นดนตรี คนแบกกลองและช่วยงานในคณะตอนนั้นได้ค่าจ้างเพียง 40-50 บาทต่อคืน แต่อาจารย์ของนายสุขได้ค่าจ้างมากจึงอยากได้อย่างอาจารย์บ้างเป็นจุดที่ทำให้นายสุขต้องการที่จะก่อตั้งคณะหนังสือขึ้นเป็นของตัวเอง ดังนั้นจึงก่อตั้งคณะขึ้นโดยใช้ชื่อว่า คณะเพชรโพนทัน ได้ชักชวนคนในหมู่บ้านเข้าร่วมในคณะทั้งหมด 10 คน ซึ่งแต่ละคนก็มีความสามารถด้านศิลปะการแสดง ด้านหมอลำ ซึ่งสมาชิกในทีมงานล้วนแต่มีความสามารถในการลำหรือเป็นหมอลำเก่ามาก่อนและเป็นผู้ที่สนใจในทางศิลปะการแสดง ส่วนบทที่ใช้เล่นนั้นได้นำมาจากคณะของอาจารย์คำหมาย บุญเพ็งและบางบทบาง

ตอนนายสุขก็ไปเอามาจากคณะอื่น โดยการปรับปรุงหรือเพิ่มเติมความสนุกให้มากขึ้นและเพิ่มบท
ตลกมากขึ้น

การเชิดหนังบักคือคณะเพชร โพนทัน

ส่วนเรื่องที่นิยมแสดง คือ เรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกอินทรชิต ตัวละครในคณะมี
ทั้งหมด 60 ตัว เป็นตัวละครที่ดักทอดมาจากอาจารย์เป็นบางส่วนและคนในคณะได้ช่วยกันทำขึ้น
ใหม่ซึ่งได้ไปซื้อหนังวัวที่ฟอกแล้วมาจากโรงงานที่กรุงเทพฯ แล้วนำมาตัดตัวหนังตามแบบที่วางไว้
ส่วนเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงประกอบด้วย กลอง กลองซุด กลองทุ้ม กลองสองหน้า
ระนาด อิเล็กโทน ฉาบ ฉิ่ง คีบอร์ด แคน กีตาร์ และเบส ปัจจุบันมีทีมงานในคณะทั้งหมด 13 คน
โดยแบ่งออกตามหน้าที่ความรับผิดชอบ แต่คนพากย์จะไม่เปลี่ยน คนพากย์หญิงจะเป็นหญิง คน
พากย์ชายจะเป็นชาย ส่วนในราคาค่าจ้างนั้นขึ้นอยู่กับระยะทาง เวลาที่เริ่มแสดงนั้นก็เริ่มตั้งแต่ 2 ทุ่ม
จนถึงตีสอง ในแต่ละปีจะมีงานเข้ามาประมาณปีละ 50 ครั้ง รวมรายได้ประมาณปีละ 300,000 บาท
ซึ่งถือว่าเป็นรายได้ที่มากพอสมควร แต่เรื่องที่น่าสุขเป็นห่วงมากในตอนก็คือ จะไม่มีผู้สืบทอด
ศิลปะการแสดงนี้ เพราะปัจจุบันคนในคณะล้วนเป็นผู้ที่มีอายุมากและการที่จะหาผู้มาสืบทอดแทน
นั้นเป็นเรื่องที่ยากมากสำหรับสังคมปัจจุบัน

3.3.3 คณะจาริกบันเทิงศิลป์

คณะจาริกบันเทิงศิลป์ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2529ตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 3
บ้านดอนม่วง ตำบลกุดแห่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดชัยภูมิ โดยมีนายจาริก บุญมาศ เป็นหัวหน้า
คณะเหตุผลที่นายจาริกตั้งคณะขึ้น(สัมภาษณ์นายจาริก บุญมาศ,วันที่ 3 กรกฎาคม 2550)เนื่องจาก
ความชอบและมีความสนใจการร้องลำอยู่ก่อนแล้ว ดังนั้นจึงได้หัดเล่นหนังเพิ่มมากขึ้น จึงไปเรียน
วิธีการเล่นหนังกับผู้ที่รู้ในศิลปะการแสดงแขนงนี้และได้ชวนคนที่มีความชอบในด้านนี้มารวมตัว
กันเพื่อตั้งคณะขึ้นและได้มีผู้ที่สนใจมาขอเรียนเป็นศิษย์ ตัวละครที่ใช้ในการแสดงนั้นแตกต่างจาก
คณะอื่น ๆ คือทำจากหนังแก้ว แต่จะมีปัญหาคือ การเก็บรักษาจะเก็บได้ไม่นานเพราะมีหนูและ
แมลงสาบมาแทะกินหนังสัตว์จึงได้นำแผ่นพลาสติกใสหรือแผ่นฟิล์มเอ็กซ์เรย์มาทำเป็นตัวหนัง

แทน ส่วนวิธีการทำตัวหนังนั้นนายจารึกบอกว่าได้นำความรู้จากการเรียนศิลปะมาใช้ในการสร้างตัวหนังขึ้นเอง ตัวละครหนังทั้งหมดในขณะมี 100 ตัว

นายจารึก บุญมาศ หัวหน้าคณะจารึกบันเทิงศิลป์

เรื่องที่นิยมแสดง คือ เรื่องจำปาสี่ต้นหรือเรื่องสี่กุมาร ซึ่งเป็นเรื่องที่มีอยู่เดิมแล้วแต่ได้สอดแทรกคติสอนใจในการดำเนินชีวิตและรู้จักอนุรักษ์วัฒนธรรมของไทยไว้ไม่ให้สูญหายเข้าไปในการแสดงด้วย เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงในสมัยแรก ๆ นั้นได้แก่ แคน ฉิ่ง ฉิ่ง ฉาบ กลอง แต่ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนเอาเครื่องเล่นอิเล็กทรอนิกส์เข้ามาแทน เพราะสะดวกแก่การขนส่งและเป็นการลดต้นทุนในการแสดงและสามารถใช้แทนเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ ได้ทั้งหมดและใช้คนเล่นเพียงคนเดียว ปัจจุบันสมาชิกในทีมงานมีทั้งหมด 17 คน ซึ่งการไปทำการแสดงนั้นจะไม่ไปหมดทุกคน คือถือหลักเกณฑ์ว่าใครว่างก็ไป ใครไม่ว่างก็ไม่ต้องไป เพราะสมาชิกในคณะทุกคนสามารถเล่นแทนกันได้ทุกอย่าง ส่วนงานที่นิยมแสดงนั้นได้แก่ งานบุญ งานบุญกฐิน และงานอื่น ๆ แล้วแต่จะมีคนมาจ้างให้ไปทำการแสดง ซึ่งในแต่ละปีทางคณะจะมีงานเข้ามาปีละ 5-6 ครั้ง รายได้ในแต่ละครั้งก็ประมาณ 8,000-10,000 บาท ซึ่งรายได้ก็ขึ้นกับระยะทางถ้าระยะทางไกลค่าจ้างก็แพงขึ้น เฉลี่ยต่อคนก็ประมาณคนละ 200 บาท งานที่เข้ามานั้นก็ขึ้นอยู่กับฤดูกาล ถ้าเป็นช่วงเข้าพรรษานั้นจะไม่มียานแต่ถ้าหลังออกพรรษาแล้วจึงจะมีงานเข้า แต่ถ้าไม่มีงานเข้ามาทุกคนในคณะก็ไม่กังวล เพราะทุกคนต้องการที่จะอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาต่อไปในอนาคต ซึ่งเงินนั้นไม่สำคัญกับทางคณะเท่าไรเพราะทุกคนถือว่าเป็นอาชีพเสริมเงินที่ได้มาก็สามารถที่จะนำมาใช้จ่ายเล็ก ๆ น้อย ในครอบครัวได้

3.3.4 คณะ ล.รุ่งเรือง

คณะ ล.รุ่งเรือง ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2540 ที่บ้านเลขที่ 38 หมู่ที่ 1 บ้านโพนทัน ตำบลโพนทัน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม (ขณะนั้นเป็นอำเภอยโสธร จังหวัดอุบลราชธานี) โดยมีนายป๋อง ดวงศรี เป็นหัวหน้าคณะ(สัมภาษณ์นายป๋อง ดวงศรี, วันที่ 23 กรกฎาคม 2550)เมื่ออายุ 50 ปี นายป๋องเห็นคณะหนังบั้งคือคณะอาจารย์คำหมายบ้านโนนแคนมาเล่นในหมู่บ้านก็คิดอยากจะเล่น

ดนตรีและอยากเล่นหนังบั๊กต้อจึงได้จดจำคำร้องทำนองของคณะหนังบั๊กต้อแล้วนำมาหัดร้อง หัดลำ และได้ชักชวนผู้ที่สนใจที่จะเล่นหนังบั๊กต้อและได้จัดตั้งคณะขึ้นชื่อคณะ ล.รุ่งเรืองขึ้นมา และได้ฝึกการร้องการลำให้กับสมาชิกในคณะในช่วงตั้งคณะครั้งแรกมีสมาชิกในคณะทั้งหมด 16 คน ในช่วงนั้นคณะหนังบั๊กต้อกำลังได้รับความนิยม หนังบั๊กต้อจึงเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้คณะเป็นอย่างมาก ส่วนคนเชิดและคนพากย์จะเป็นคนเดียวกัน เพราะถ้าหากให้คนหนึ่งพากย์คนหนึ่งเชิดจะทำให้ไม่สัมพันธ์กัน ทำให้การแสดงไม่ลื่นไหลและที่สำคัญคนพากย์นั้นจะต้องให้ผู้หญิงพากย์เป็นผู้หญิงเท่านั้น จะไม่มีการสลับกันว่าผู้ชายต้องพากย์ผู้หญิงหรือหญิงพากย์ชาย ภาษาที่ใช้ภาคนั้นจะใช้ภาษาท้องถิ่นในการพากย์

นายป๋อง ดวงศรี หัวหน้าคณะ ล.รุ่งเรือง

เรื่องที่นำมาแสดง คือ เรื่องรามเกียรติ์ เรื่องเดียวเท่านั้น โดยจะตัดบางตอนที่เห็นว่ามีความเหมาะสมมาแสดงให้เหมาะกับเวลาที่ใช้ในการแสดงที่มีอยู่อย่างจำกัดและความชอบของคนดู เวลาในการแสดงจะเริ่มแสดงตั้งแต่เวลา 3 ทุ่ม ถึงตี 2 ส่วนตัวหนังในคณะมีทั้งหมด 40 ตัวหนังตัวหลักคือ พระราม พระลักษมณ์ หนุมาน นางสีดา ทศกัณฐ์ นางมณโฑ อินทรชิต โดยตัวหนังทั้งหมดจะทำขึ้นเอง ทำจากหนังแท้คือหนังวัวมาแช่หมักไว้เมื่อหนังอ่อนได้ที่ก็นำหนังมาทุบแล้วตากแดดให้แห้งจึงนำมาตัดเป็นตัวหนังตามแบบที่วางไว้และทาสีเพื่อให้เกิดความสวยงาม เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงมีทั้งหมด 8 ชิ้น ประกอบด้วย ระนาดเอก ฉิ่ง ฉาบ กลอง(กลองชุด กลองรำมะนา)กีตาร์ เบส คีบอร์ด แคน งานที่แสดงส่วนใหญ่จะแสดงในงานสำคัญทางศาสนา เช่น งานฟ้าป่า บุญกฐิน บวชนาค และงานคู่ขวัญ และบางทีก็แสดงตามหมู่บ้านต่าง ๆ โดยเอาค่าจ้างเป็นข้าวของ เช่น ข้าวสาร พริก จากชาวบ้านที่มาดู ในแต่ละปีคณะ ล.รุ่งเรือง มีรายได้จากการแสดงประมาณ 300,000 บาท โดยค่าจ้างจะขึ้นอยู่กับระยะทางที่ไปแสดง ในการแสดงคณะจะมีพิธีไหว้ครูขอขมาก่อน จากนั้นก็นำเอาตัวตลกออกมาแสดง โหมโรงกล่าวสวัสดิ์ที่านผู้ชมก่อนและบอก

เรื่องราวที่จะทำการแสดงในวันนี้ และต่อด้วยดนตรีโซว้างมีนักร้องมาร้องเพลงประกอบดนตรี ซึ่งเพลงที่นำมาร้องนั้นทางคณะจะเลือกมาร้องเองและตามที่คุณผู้ชมขอมมา

3.4 สภาพทั่วไปของหนังสือในจังหวัดอำนาจเจริญ

เพื่อให้เห็นความเคลื่อนไหวของสังคมหนังสือในจังหวัดอำนาจเจริญจึงขอเสนอสภาพเหตุการณ์ทั่วไปของหนังสือในเขตพื้นที่จังหวัดอำนาจเจริญแต่พอสังเขปดังนี้

3.4.1 คณะอาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง

หนังสือคณะเก่าแก่ที่สุดในเขตอีสานตอนล่างเท่าที่สืบทราบได้จากครูหนังสือที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน(สัมภาษณ์นายฤทธิ อุดมลาภ, วันที่ 10 ธันวาคม 2550) คือ คณะของอาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง บ้านโนนแคน ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน (ในสมัยนั้นขึ้นกับอำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี)

นายฤทธิ อุดมลาภ อายุ 81 ปี มีระนาดเอกในคณะอาจารย์คำหมาย

อาจารย์คำหมายมีแม่เป็นคนบ้านโนนแคนแต่ได้แต่งงานกับคนศรีสะเกษจึงได้ย้ายครอบครัวไปอยู่ที่จังหวัดศรีสะเกษและเสียชีวิตอยู่ที่จังหวัดศรีสะเกษทั้ง 2 คน ในขณะที่อาจารย์คำหมายมีอายุประมาณ 15 ปี อาจารย์คำหมายและพี่น้อง คือ นายพรมมา นายศรีทา และนายบุญมา จึงได้พากันกลับมาอยู่บ้านโนนแคน หลังจากนั้นก็ได้ตั้งคณะหนังสือขึ้นประมาณปี พ.ศ.2470 โดยนายศรีทา เป็นคนออกแบบและตัดตัวหนังสือให้ ส่วนอาจารย์คำหมายซึ่งมีพรสวรรค์ในการพากย์และการขีดทำหน้าทีเป็นนักแสดง เมื่ออายุได้ 21 ปี อาจารย์คำหมายได้รับการคัดเลือกให้เข้ารับราชการทหารโดยเข้าประจำการอยู่ที่กรุงเทพมหานครเป็นเวลา 6 ปี เนื่องจากอยู่ในช่วงสงครามอินโดจีนซึ่งเป็นกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ.2484 หลังจากปลดประจำการแล้วจึงกลับมาเล่นหนังต่อซึ่งช่วงนี้ได้รับความนิยมนานาคร ๑ ในแถบนี้รู้จักอาจารย์คำหมายเป็นอย่างดี อาจารย์คำหมายจะตัดตัวหนังสือด้วย รั้งงานในขบวนแห่ต่าง ๆ ด้วยโดยนำเอารูปแบบแถวของทหารมาประยุกต์ใช้กับวงพื้นบ้านที่มีอยู่เดิม ในขณะเดียวกันก็มีคนในท้องถิ่นต่าง ๆ มาขอเรียน

วิธีการเล่นหนังกับอาจารย์เป็นจำนวนมากทั้งจากอำเภอคำเขื่อนแก้ว คือ นายเหลา บ้านโพนทัน นายเสริม บ้านบากเรือ จากอำเภอมหาชนะชัย คือ นายหนู บ้านยางปลาบึง อำเภอเขื่อนใน นายเพย บ้านชีทวน เป็นต้น ซึ่งบุคคลเหล่านี้ต่อมาได้เป็นครูฝึกสอนให้คนอื่น ๆ ในท้องที่ของจังหวัดยโสธร จังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดอุบลราชธานี อย่างแพร่หลาย

ในช่วงเริ่มต้นตัวหนังจะทำจากสังกะสีต่อมาจึงมาตัดจากหนังคือหนังวัวจริง ๆ ในการแสดงจะใช้แสงไฟจากขี้ไต้ (ขี้กระบอง) ต่อมาจะใช้ตะเกียงเจ้าพายุ เพราะยังไม่มีไฟฟ้า ราคา ค่าจ้างเริ่มจากคืนละ 1.50-3 บาท เวลาจะเดินทางไปแสดงที่บ้านใครจะไปพร้อมกันเป็นคณะและมีการตีกลองป่าวประกาศไปด้วย ผู้คนทั้งลูกเล็กเด็กแดงและผู้สนใจต่างก็วิ่งออกไปมุงดูด้วยความสนใจเป็นอย่างมาก อย่างกรณีแม่บัว กลมเกลียว อายุ 80 ปี เล่าว่าขณะแม่มีอายุ 7 ขวบ (ประมาณปี พ.ศ.2477) ได้ยินว่าหนังอาจารย์คำหมายจะมาแสดงยังวิ่งไปลูกกลับเพื่อน ๆ เลย แม่บัวเล่าว่าอาจารย์คำหมายตัวใหญ่ สูงท่าทางสง่า เสียงดังฟังชัด มีปฏิภาณดีเวลาพากย์และร้องแม่จะร้องปากเปล่าไม่มีเครื่องขยายเสียงอะไรช่วยเลยยังได้ยินและไฟเพราะจับใจมาก จนทุกคนชื่นชมและอยากเลียนแบบอย่างอาจารย์บัว (สัมภาษณ์แม่บัว กลมเกลียว, วันที่ 10 ธันวาคม 2550) จากการแสดงหนัง ขายตัวหนังและจัดขบวนแห่ในงานต่าง ๆ ทำให้ฐานะทางการเงินของอาจารย์คำหมายจัดอยู่ในระดับมีฐานะดีและได้รับการยอมรับทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นอย่างสูง ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นให้เด็ก ๆ ที่พอมีแววศิลป์อยู่ในตัวได้มาฝากตัวเป็นศิษย์แบกกลอง ขนเครื่องในคณะเป็นจำนวนมาก ซึ่งเด็ก ๆ เหล่านี้ก็คือครูหนังในคณะต่าง ๆ ที่ช่วยกันสืบสานตำนานหนังบักตือของอาจารย์คำหมายอยู่ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะป็นนายสิทธิ กลมเกลียว หัวหน้าคณะ ส.ดำรงศิลป์ และนายสุข ประกอบแสง หัวหน้าคณะเพชร โพนทันก็ตาม อาจารย์คำหมายได้สวมวิญญาณนักแสดงไปจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตในปี พ.ศ.2516 ขณะอายุ 59 ปี

3.4.2 คณะหนังบักตือบ้านห้วยนา

คณะหนังบักตือบ้านห้วยนา ตั้งเมื่อปี พ.ศ.2501 ที่บ้านห้วยนา ตำบลห้วยไร่ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ โดยมีนายสิงห์ สีสัน เป็นหัวหน้าคณะ(ปัจจุบันนายสิงห์ได้ย้ายไปอยู่ที่อำเภอเซกา จังหวัดหนองคาย) เหตุผลในการตั้งคณะขึ้นมานั้นนายเขียน ประทุม ซึ่งเคยแสดงเป็นตัวท้าว(ตัวเอก)ในคณะหนังบักตือคณะนี้มาก่อนเล่าว่า(สัมภาษณ์นายเขียน ประทุม, วันที่ 23 ธันวาคม 2550)ในช่วงเวลานั้นหนังบักตือกำลังเป็นที่นิยมของคนในท้องถิ่น นายสิงห์และคณะจึงได้ไปฝึกการแสดงกับอาจารย์เคนแสง ที่บ้านไร่สมบูรณ ตำบลไถ่คำ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ แล้วกลับมาตั้งคณะและรับงานแสดงทั้งในพื้นที่ใกล้เคียงและต่างจังหวัด โดยได้เดินทางไปแสดงไกลที่สุด คือ ที่จังหวัดนครพนม ค่าจ้างในสมัยนั้นได้เพียงชั่วโมงละ 10 บาท และใช้ขี้ไต้(ขี้กระบอง) เป็นแสงสว่างในการแสดง จากนั้นจึงเปลี่ยนมาใช้ตะเกียงเจ้าพายุได้ค่าจ้างชั่วโมงละ 20 บาท

ทีมงานในคณะมีทั้งหมด 8 คน มีเครื่องดนตรีประกอบ 3 ชิ้น คือ แคน กลองอิเท็ง ซึ่งเป็นกลองหน้าเดี่ยวและฉิ่ง เล่นดนตรี 3 คน เชิดและพากย์ 5 คน เรื่องที่ใช้แสดงหลักของคณะมี 2 เรื่อง คือ เรื่องจำปาสี่ต้น และเรื่องชูลุนางอ้ว เนื้อเรื่องในการเล่นมีอาจารย์เคนแสงแต่งให้และผู้พากย์ได้พลิกแพลงในการเล่น โดยมีการสอดแทรกเนื้อหาเกี่ยวกับคุณธรรมเข้าไปด้วย เพื่อเป็นคติธรรมเตือนใจคนดู ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ตลอดเวลาที่เปิดการแสดงมาปรากฏว่าปีที่คนนิยมมากที่สุด คือ ปีพ.ศ.2507-2510 ซึ่งมีงานแสดงเข้ามามากจนแทบจะรับไม่ไหวทั้งนี้เพราะไม่มีการแสดงอย่างอื่นนอกจากหนังบักต้อและหมอลำกลอน จากนั้นมาคณะก็ซบเซาลงเนื่องจากปัจจัยหลายอย่างคือ มีหนังกลางแปลง มีหมอลำเข้ามาแทนและที่สำคัญคือคนในคณะต่างแยกย้ายกันไปทำมาหากินในที่ต่างถิ่น เช่น หัวหน้าคณะได้ย้ายบ้าน ไปอยู่ที่อำเภอเซกา จังหวัดหนองคาย และนอกจากนี้ความนิยมของผู้ชมก็ลดน้อยลง เนื่องจากมีหนังกลางแปลง หมอลำเพลินและหมอลำเรื่องเข้ามาแทนที่ ส่วนตัวหนังที่เคยใช้เล่นหัวหน้าคณะก็นำไปด้วยและถูกหลอกจากคนที่ไว้วางใจเอาไปขายจนหมด ดังนั้นจึงได้ยุติลงโดยสิ้นเชิงตั้งแต่ปี พ.ศ.2521 เป็นต้นมา โดยส่วนตัวแล้วนายเขียนยังอยากจะทำอยู่ถ้ามีโอกาส

นายเขียน ประทุม ผู้แสดงหลักในคณะบ้านห้วยนา

ในแง่ของเศรษฐกิจนั้น นายเขียน บอกว่าจากการเล่นหนังบักต้อของคณะนี้สามารถนำรายได้มาให้คนในคณะให้มีรายได้เสริมดีพอสมควร ซึ่งถือเป็นอาชีพที่สร้างงานและสร้างรายได้ค่อนข้างดี นอกจากนี้คนที่เล่นหนังบักต้อจะเป็นที่รู้จักกันดีของคนในสังคมที่เคยไปดูและคนในหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่ได้รับเกียรติจากสังคมเป็นอย่างดีไม่มีใครดูถูกเหยียดหยามว่าต่ำต้อยแต่อย่างใด

3.4.3 คณะพรสวัสดิ์บ้านเทิงศิลป์

จากการให้ข้อมูลเกี่ยวกับคณะพรสวัสดิ์บ้านเทิงศิลป์ของนายมูล ผลให้ ซึ่งเป็นผู้แสดงคนหนึ่งในคณะได้ความว่าคณะพรสวัสดิ์บ้านเทิงศิลป์ ตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2510 ที่บ้านนาคำ หมู่ที่ 3 ตำบลคึมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ โดยมีนายสวัสดิ์ จันทะวรรณ เป็นหัวหน้าคณะขณะมีอายุ 23 ปี นายสวัสดิ์เคยเป็นหมอลำคู่หรือหมอลำกลอนมาก่อน ซึ่งหมอลำกลอนในสมัยนั้นจะเป็นที่นิยมกันมากต่อมาก็จึงได้ไปฝึกการเล่นหนังบักต้อจากอาจารย์พวน บ้านดงสีโท ตำบลเหล่าพวน อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญและมาเล่นหนังบักต้อแต่ยังไม่ทิ้งหมอลำ คือ มีการนำเอาหมอลำมาผสมกับหนังบักต้อซึ่งนายสวัสดิ์จะมีพรสวรรค์ในด้านการลำเป็นอย่างมากสามารถแต่งกลอนสดได้ในแทบทุกเรื่อง(สัมภาษณ์นายมูล ผลให้, วันที่ 15 กันยายน 2550) ปัจจุบันคณะพรสวัสดิ์บ้านเทิงศิลป์ยังมีการแสดงอยู่ มีทีมงานอยู่ในคณะทั้งหมด 8 คน ประกอบด้วย คนพากย์ 1 คน คือนายสวัสดิ์เอง คนเชิด 3 คน คือนายสวัสดิ์ นายมูล ผลให้ นายเคน จันทะวรรณและเล่นดนตรี 4 คน แต่บางครั้งก็มีหางเครื่องไปร่วมแสดงด้วยขึ้นอยู่กับความต้องการของเจ้าภาพดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงที่สำคัญมี 5 ชิ้น คือ พิณ แคน เบส กลองชุด และอิเลคโทน เรื่องที่นำมาแสดงส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่นายสวัสดิ์แต่งขึ้นมาเอง เช่น เรื่องมารมัจฉา นื่องหวังดีที่หวังร้าย ขวัญหล่น บ้องไปถูกท้อกวาง และนางกายหอม ส่วนเรื่องจำปาสี่ต้น ซึ่งเป็นเรื่องเดิมที่มีมาก่อนแล้ว ส่วนตัวหนังที่นำมาเล่นนั้นเป็นตัวหนังที่มีมาแต่โบราณซึ่งซื้อมาจากบ้านนาอุดม อำเภอนิคมน้ำอ้อม จังหวัดมุกดาหาร

นายมูล ผลให้ (ไม่ใส่เสื้อ) และนายเคน จันทะวรรณ (เสื้อลาย)
หนึ่งในผู้แสดงของคณะพรสวัสดิ์บ้านเทิงศิลป์

สำหรับรูปแบบการแสดงนั้นเป็นการประยุกต์เอาหมอลำเข้าไปผสมกับหนังบักต้อมีทั้งลำเพลิน ลำภูไท ลำกลอน ลำตั้งหวายและบางครั้งมีหางเครื่องประกอบในขณะที่ลำตั้งหวายลำภูไท โดยจะมีเวทีเฉพาะข้างจอให้ต่างหากตามที่เจ้าภาพต้องการ ซึ่งจะตกลงกันในคณะที่ว่าข้างช่วงเวลาที่จะแสดงจะเริ่มตั้งแต่ 2 ทุ่ม ถึงตี 4 ตี 5 แต่บางครั้งก็เล่นหนังไปถึงแค่ 5 ทุ่ม เวลาที่เหลือก็แสดงหมอลำหรือจะว่าข้างเป็นรายชั่วโมงก็ได้ ส่วนราคาขึ้นอยู่กับรูปแบบการแสดง ระยะทางและ

ระยะเวลาที่แสดงโดยเฉลี่ยคืนละ 20,000 บาท โดยความสามารถส่วนตัวแล้วนายสวัสดิ์สามารถที่จะขีดและพากย์คนเดียวได้ตลอดเรื่อง แต่จะเหนื่อยมากต้องมีผู้ช่วยในการขีดตัวหนังสือด้วย ช่วงเวลาที่มีคนนิยมดูกันมากซึ่งถือว่าเป็นยุคเฟื่องฟูของหนังบักคือคณะพรสวัสดิ์บันเทิงศิลป์คือปี พ.ศ.2544 แต่ช่วงที่ถือว่าตกต่ำมากคือ ช่วงระหว่างปี พ.ศ.2545-2550 เนื่องจากคนไม่นิยมดู เพราะมีหมอลำซึ่งเข้ามาแข่งและอีกประการหนึ่งคณะผู้แสดงก็มีอายุมากแล้วการที่จะแสดงนาน ๆ และแสดงบ่อย ๆ ก็ทำไม่ได้เหมือนสมัยก่อนในปี พ.ศ.2550 ที่ผ่านมามีงานแสดง 2 งาน คิดเป็นค่าจ้างรวมประมาณ 40,000 บาท (สัมภาษณ์นายสวัสดิ์ จันทะวรรณ, วันที่ 23 ธันวาคม 2550)

3.4.4 คณะ 40 ดิกริ

คณะ 40 ดิกริตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2519 ที่บ้านดงบัง หมู่ที่ 10 ตำบลน้ำปลิก อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ (ขณะนั้นเป็นอำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี) โดยมีนายธงชัย กองงาม เป็นหัวหน้าคณะและที่ได้ชื่อว่าคณะ 40 ดิกริ เพราะได้พูดคุยเรื่องการฟื้นฟูหนังบักต่อกันในวงเหล้า ขณะนี้นายธงชัยมีตำแหน่งเป็นนักการภารโรงและเป็นครูช่วยสอนที่โรงเรียนบ้านดงบังพัฒนา โดยได้ร่วมกับคณะชาวบ้านดงบัง จำนวน 6 คน จัดตั้งคณะขึ้นมาและช่วยกันจัดทำตัวหนังสือขึ้นมาใหม่จนครบและสามารถแสดงในเรื่องรามเกียรติ์ได้ ทั้งนี้ด้วยความคิดที่ว่า “หนังบักต่อก็หายไปจากสังคมนานแล้วจึงมุ่งหวังที่จะฟื้นฟูขึ้นมาอีก” และเมื่อจัดทำตัวหนังสือครบแล้วได้เชิญอาจารย์ผาด บ้านโคงไธน์ ตำบลรัตนวาริ อำเภอหัวตะพาน ซึ่งอาจารย์ผาดเป็นคนหนึ่งในทีมงานของอาจารย์คำหมายครูหนังผู้โด่งดังแห่งบ้านโนนแคน อาจารย์ผาดมาฝึกสอนอยู่ได้ 1 เดือน โดยได้เขียนกลอน บทร้องและบทพากย์ให้ด้วย ตั้งแต่ตอนต้น คือ พระรามออกบวช จนถึงตอนสุดท้าย คือ องคตสื่อสาร ซึ่งชาวคณะทั้ง 6 คน ได้ร่วมกันฝึกซ้อมจนสามารถแสดงได้ จากนั้นได้มีคนว่าจ้างไปแสดงในงานต่าง ๆ อยู่เรื่อยมาทั้งในจังหวัดอำนาจเจริญและจังหวัดใกล้เคียง เช่น ที่จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดยโสธรและจังหวัดร้อยเอ็ด เนื่องจากในช่วงเวลานั้นมีคณะหนังบักต่อเหลืออยู่น้อยคณะแทบหาดูไม่ได้มีเหลืออยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี คือ คณะ ฟ.บันเทิง เท่านั้น ที่คนรู้จักกันเป็นอย่างดีเพราะได้รับการอนุรักษ์จากเทศบาลเมืองอุบลราชธานี (ในขณะนั้น) ให้มาแสดงในงานปีใหม่ทั่วทุกปี

นายธงชัย จอกลงาม หัวหน้าคณะ 40 ดิกรี

นอกจากได้ฝึกการแสดงจากอาจารย์ผาดแล้วยังได้นำเอาแบบอย่างที่ได้จากคณะ ฟ.บันเทิง ของนายฟาง แซ่ตัน ไปประยุกต์ใช้กับคณะ 40 ดิกรีของตนด้วย คณะ 40 ดิกรีแสดงมา จนถึงปี พ.ศ.2534 ก็ได้ยุติการแสดงไปโดยปริยายด้วยเหตุผลสำคัญ 2 ประการ คือไม่มีผู้ว่าจ้างไป แสดงและทีมงานที่เคยแสดงร่วมกันอยู่ไม่ครบ(สัมภาษณ์ นายธงชัย จอกลงาม, วันที่ 23 ธันวาคม 2550)

3.4.5 คณะ ส.ดำรงศิลป์

คณะ ส.ดำรงศิลป์ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 48 หมู่ที่ 5 บ้านโสกสว่าง ตำบลหัวตะพาน อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ โดยมีนายสิทธิ กลมเกลียว อายุ 63 ปี เป็นหัวหน้าคณะ (สัมภาษณ์นายสิทธิ กลมเกลียว, วันที่ 10 ธันวาคม 2550) ในปีพ.ศ.2540 นายสิทธิ กลมเกลียวและญาติรวม 12 คน ซึ่งทุกคนในคณะมีความสนใจและมีความชอบในด้านศิลปะการแสดง เนื่องจากในสมัยที่เป็นเด็ก นายสิทธิและนายสมซึ่งเป็นสมาชิกในคณะ ส.ดำรงศิลป์ เคยเข้าไปอยู่ในคณะของอาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง คณะหนังบักคือที่เก่าแก่ที่สุดในเขตพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ ยโสธร และอำนาจเจริญหรือในจังหวัดอุบลราชธานีในขณะนั้น ในฐานะเด็กแบกกลองด้วยความรักและความทรงจำเก่า ๆ คิดว่าพอที่จะฟื้นฟูความยิ่งใหญ่ของอาจารย์คำหมายคืนมาได้ จึงได้ปรึกษากันตามหาตัวหนังเก่าของอาจารย์คำหมาย ซึ่งทราบว่าเคยตกไปอยู่ที่บ้านหัวตะพานและท้ายสุดไปอยู่ที่บ้านหนองซอน จึงไปขอซื้อจากบ้านหนองซอนมาเป็นเงิน จำนวน 3,000 บาท ตัวหนังที่ซื่อนั้นเก่าแก่มาก จึงได้ช่วยกันซ่อมแซมและทาสีใหม่ ส่วนการแสดงได้ไปฝึกกับอาจารย์เสริม บ้านหัวตะพาน ซึ่งเคยเล่นเป็นตัวตกที่มีชื่อเสียงมากในคณะของอาจารย์คำหมาย ในขณะที่กำลังฝึกหัดอยู่นั้นก็มีคนมาจ้างไปเล่น โดยได้ค่าจ้างเพียง 1,000 บาท จากนั้นก็มีคนมาว่าจ้างไปแสดงเรื่อย ๆ แต่ขณะนั้น ยังไม่ได้ตั้งชื่อคณะว่าจะใช้ชื่ออะไร จึงได้ปรึกษากับอาจารย์สมศรี ซึ่งเป็นอาจารย์สอนประจำที่

โรงเรียนบ้านโสกสว่าง อาจารย์สมศรีจึงได้เสนอให้ใช้ชื่อว่า ส.ดำรงศิลป์ เพราะทีมงานในคณะจะมีชื่อเริ่มต้นด้วย ส.หลายคน

นายสิทธิ กลมเลีย หัวหน้าคณะ ส.ดำรงศิลป์

เรื่องที่คณะใช้แสดงมีเรื่องรามเกียรติ์ ตอน ศีกอินทรชิต เท่านั้น โดยจะใช้วิธีพากย์และร้องตามบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 อย่างเคร่งครัดจะไม่มีกรคำหรือร้องเพลงประกอบแต่อย่างใด ยกเว้นกรณีเจ้าภาพขอมาก็จะจัดให้บ้างเล็กน้อยแต่ไม่ใช่แบบฉบับของคณะ เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงได้แก่ ระนาด ฉิ่ง กลองหน้าเดียว(กลองรำมะนา) แคน พิณ และซอ (แต่ปัจจุบันไม่ได้ใช้เนื่องจากคนเล่นซอเสียชีวิตไม่มีคนสืบทอด)

รายได้จากการแสดงไม่แน่นอน เพราะไม่ได้กำหนดตายตัวแล้วแต่งบประมาณของผู้ว่าจ้าง ถ้ามีมากก็แสดงให้นานมีน้อยก็แสดงให้ไม่เกิน 3 ชั่วโมง จึงได้รับงานตั้งแต่ 3,000-7,000 บาท ยกเว้นกรณีเดินทางไปไกล ๆ ก็จะเพิ่มค่าใช้จ่ายไปตามระยะทาง เช่น กรณีไปเล่นที่จังหวัดสกลนครได้ค่าจ้าง 20,000 บาท ตลอดปี พ.ศ.2550 มีงานแสดง 7 ครั้ง มีรายได้รวมประมาณ 60,000 บาท ซึ่งไม่ถือว่ามากแต่ก็ไม่น้อยเพราะทุกคนในคณะมีอาชีพหลักของตนเองอยู่แล้ว คือการทำงาน ส่วนการแสดงเป็นการทำด้วยใจรักมุ่งเน้นที่จะฟื้นฟูสิ่งดี ๆ ที่เคยมีอยู่ในท้องถิ่นให้ตกทอดไปยังลูกหลานเป็นสำคัญ ส่วนรายได้ถือว่าเป็นผลพลอยได้ที่เกิดขึ้นจากการทำงาน ได้มาเท่าใดก็แบ่งปันกัน เพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวันซึ่งก็ดีกว่าไม่มีอะไรเลย

3.4.6 คณณน้ำปลักบันเทิงศิลป์

จากการสืบค้นความเป็นมาของคณณน้ำปลักบันเทิงศิลป์พบว่ามีความเป็นมา ยาวนานเกือบพอ ๆ กับคณณาจารย์คำหมายและมีการล้มลุกมาตลอดแต่ในที่สุดก็มีการฟื้นฟูขึ้นมา ใหม่เพื่อเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยมีที่มาที่ไปแต่พอสังเขป ดังนี้

ประมาณปี พ.ศ.2480 นายคำเบย โปธิจันทร์บางคนเรียกคำเฉย ๆ และนายทอง (กลาง) จันดีโคตร บางคนเรียกว่า ทองบั้ง หลางบั้งหรือนำไปต่อกันเป็นทองหลางบั้ง แต่จริง ๆ คือ ทองเฉย ๆ บ้านน้ำปลัก ตำบลน้ำปลัก อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ (ซึ่งขณะนั้นยังเป็นอำเภอ อำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี) ได้มีโอกาสเข้าไปร่วมในคณณาจารย์คำหมาย บ้านโนนแคน อำเภอหัวตะพาน ซึ่งในขณะนั้นนายคำเบยจะเข้าร่วมในฐานะผู้แสดง ส่วนนายทอง(กลาง)ยังเด็กอยู่ เป็นเพียงผู้ติดตามและฝึกเล่นหนังไปด้วย ในปี พ.ศ.2494 โดยเป็นผู้ช่วยติดกลองจึงมีความชำนาญ สามารถเป็นผู้เล่นได้และในสมัยนั้นหนังบักต้อจะได้รับความนิยมมากพอ ๆ กับหมอลำเพราะยังไม่ มีภาพยนตร์มาฉายในงาน โดยเฉพาะในสังคมชนบทเมื่อมีงานประเพณีหรืองานบุญต่าง ๆ ในสมัย นั้นมหรสพอย่างมากที่สุดก็จะมีเพียงหมอลำคู่ หมอลำกลอนและหนังบักต้อเท่านั้นและหนังบักต้อของ อาจารย์คำหมายจะมีชื่อเสียงที่สุดในท้องถิ่นนี้ อาจารย์คำหมายแสดงมาจนถึงปีพ.ศ.2516 ก็ได้ยุติ การแสดงเนื่องจากเสียชีวิต ต่อมาในปี พ.ศ.2542 นายคำเบย โปธิจันทร์ นายทอง(กลาง)จันดีโคตร นายบุ่น ดอกสะบาย นายสมหมาย ดอกสะบาย นายทวี ดอกสะบาย นายคำตัน(ไม่ทราบนามสกุล) และ นายแสวง สุวรรณสาร บ้านน้ำปลักได้ร่วมกันฟื้นฟูการแสดงหนังบักต้อขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งโดยมีนาย ทอง(กลาง)เป็นผู้ประสานและจำนวนนี้มี นายคำ โปธิจันทร์ และนายแสวง สุวรรณสาร เคยเป็นผู้ แสดงในคณณของอาจารย์คำหมายมาก่อน และได้ตั้งชื่อคณณะว่า คณณน้ำปลักบันเทิงศิลป์ โดยมีนาย คำเบย โปธิจันทร์ เป็นหัวหน้าคณณะ หลังจากที่ตั้งคณณะขึ้นมาแล้วก็มีโอกาสได้ไปแสดงในงาน ประเพณีต่าง ๆ อยู่เป็นช่วง ๆ แต่ก็ไม่มากนักปีละประมาณ 4-5 งาน โดยคิดค่าจ้างงานละ 4,000- 8,000 บาทเพราะขึ้นอยู่กับระยะทางแล้วแต่จะตกลงกัน จนกระทั่งมาในปี พ.ศ.2534 คณณะ 40 ดิกรี ได้ยุติการแสดงไป นายทอง(กลาง)จึงได้ไปชวนให้นายธงชัย งอกงาม นายวิจิตร ดอกไม้

นายศิริ งามงามและนายอุทิศ สันตะวงศ์ไปร่วมในคณะน้ำปลักบันเทิงศิลป์ด้วย ทั้งนี้เพื่อที่จะร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูหนังบักดีให้เป็นมรดกสืบทอดไปยังคนรุ่นหลังต่อไป

นายทอง ขันดีโคตร หัวหน้าคณะน้ำปลักบันเทิงศิลป์

รูปแบบการแสดงของคณะเป็นแบบดั้งเดิมตามบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 2 มีดนตรีประกอบ 5 อย่าง คือ พิณ (ประยุกต์ใส่คอนแตรก)แคน ระนาด ฉิ่งและกลอง ทีมงานในคณะล้วนแต่เป็นผู้สูงอายุบางคนก็เสียชีวิตไปแล้ว เช่น นายคำตัน มือพิณเสียชีวิตไปเมื่อปีพ.ศ.2544 นายคำเบย โปธิจันทร์ หัวหน้าคณะเสียชีวิตไปเมื่อปี พ.ศ.2546 และนายแสวง สุวรรณสาย คนพากย์เสียชีวิตไปเมื่อปี พ.ศ.2549 เป็นต้น ปัจจุบันทีมงานในคณะเหลืออยู่ 8 คน

ส่วนเรื่องที่แสดงเป็นเรื่องรามเกียรติ์ ตอนประชุมโยธา เป็นหลักและจะรับงานประเภทงานประเพณีทุกงาน โดยจะเล่นอยู่ประมาณ 3-4 ชั่วโมง ระหว่าง 2-6 ทุ่มหรือ 3 ทุ่ม ถึงตี 1 หรือแล้วแต่จะตกลงกับเจ้าภาพ ในปี พ.ศ.2550 ที่ผ่านมามีผู้ว่าจ้างไปเล่นในงานรื่นเริงที่เน้นให้ความสำคัญบันเทิง 2 งาน แต่ไม่รับเนื่องจากปัจจุบันคณะจะเน้นในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมเป็นหลักจึงรับเฉพาะงานในเชิงอนุรักษ์ที่เป็นงานราชการหรืองานส่วนบุคคลที่ไม่สื่อไปในเชิงทำลายวัฒนธรรม โดยคิดเป็นค่าจ้างครั้งละ 4,000-8,000 บาท ทั้งนี้ตามระยะทางที่ไปแสดงหรือตามกำลังของเจ้าภาพ(สัมภาษณ์นายทอง ขันดีโคตร, วันที่ 23 ธันวาคม 2550)

บทที่ 4 ผลการวิจัย

1. บทนำ

จากการวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบและการสื่อความหมายทางวัฒนธรรมของหนังบักค้อต่อสังคม ในเขตพื้นที่ชนบทอีสานตอนล่าง : อุบลราชธานี ศรีสะเกษ ยโสธร และอำนาจเจริญในครั้งนี้ ทำให้สามารถค้นพบคำตอบที่เป็นวัตถุประสงค์หลักของการวิจัยทั้ง 3 ข้อ คือ การสื่อความหมายของหนังบักค้อที่มีต่อสังคมในปัจจุบัน ผลสะท้อนทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของหนังบักค้อต่อสังคมปัจจุบันและปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของหนังบักค้อในกระแสสังคมปัจจุบัน ซึ่งได้นำเสนอรายละเอียดตามลำดับต่อไปนี้

2. การสื่อความหมายของหนังบักค้อต่อสังคมปัจจุบัน

ถ้าหากวิเคราะห์จากรูปแบบและเนื้อหาการแสดงรวมทั้งองค์ประกอบต่าง ๆ ของหนังบักค้อแล้วจะทำให้เข้าใจถึงสาระสำคัญที่หนังบักค้อได้สื่อสารต่อสังคมซึ่งซ่อนอยู่ในการแสดงแต่ละครั้งในหลายแง่มุมดังนี้

2.1 สื่อในด้านความบันเทิง ซึ่งเป็นเป้าหมายแรกที่ผู้แสดงต้องการที่จะนำเสนอต่อสังคม เพื่อให้เกิดความสนุกสนานซึ่งเห็นได้จากการมีดนตรีซึ่งเป็นที่นิยมในท้องถิ่นประกอบการแสดงมีตัวละครที่มีลีลาการพูดการเจรจาที่เข้าถึงจิตใจและอารมณ์ขันของผู้ชมและมีเรื่องแสดงซึ่งเป็น วรรณกรรมที่นิยมกันในท้องถิ่น เช่น เรื่องรามเกียรติ์ โดยเฉพาะตอนศึกอินทรชิต ซึ่งมีการต่อสู้กันอันเป็นที่ชื่นชอบของผู้ชม เรื่องสังข์ลิ้นจี่ เรื่องขลุ่ยนางอ้ว เรื่องการเกษ เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องเด่น ๆ ที่คณะหมอลำหมูนิยมแสดงทั้งสิ้น แม้หนังบักค้อจะสื่อความหมายในแง่ของความบันเทิงแต่เป็นความบันเทิงที่อยู่ในขอบเขตและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของท้องถิ่นเป็นหลักจะไม่เกินขอบเขตจนส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมของชุมชนแต่อย่างใด

2.2 สื่อให้เห็นถึงภูมิปัญญา ทุกครั้งที่มีการแสดงหัวหน้าคณะและทุกคนในคณะจะทำพิธีไหว้ครูหรือยกครูก่อน โดยในการไหว้ครูนั้นจะเป็นการบอกกล่าวว่ามีวันนี้มาแสดงที่ไหน ในงานอะไรขอให้ครูได้ร่วมปกป้องดูแลอย่าให้มีอุปสรรคอันใดขอให้การแสดงทุกอย่างเป็นไปโดยราบรื่น ซึ่งลักษณะดังกล่าวถือว่าเป็นวัฒนธรรมอันสูงส่งของไทยโบราณที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาแม้ในปัจจุบันจะอยู่ในยุคที่โลกเข้าไปสู่ยุคโลกไร้พรมแดนแล้วก็ตามแต่ในคณะของหนังบักค้อก็ยังยึดมั่นในวัฒนธรรมอันดีงามนี้อยู่จึงเป็นที่น่ายกย่องและชมเชยเป็นอย่างยิ่ง

2.3 สื่ให้เห็นถึงคุณค่าทางคุณธรรม จริยธรรม เรื่องที่คณะหนังบักต้อแสดงส่วนใหญ่จะเป็น เรื่อง รามเกียรติ์ หรือเป็นเรื่องอื่น ๆ ที่อยู่ ในนิทานชาดกทางพุทธศาสนาและทุกเรื่องจะเป็นวรรณกรรมเอกที่ได้รับการสืบทอดกันมาในเวลาอันยาวนาน โดยเรื่องเหล่านั้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้กันระหว่างฝ่ายธรรมะกับฝ่ายอธรรมแม้ในช่วงต้น ๆ ของเรื่องฝ่ายธรรมะจะเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำไปบ้างแต่สุดท้ายก็จะเป็นฝ่ายชนะ เพราะมีคุณความดีที่ได้ทำเอาไว้มาช่วยหนุน เช่น พระรามแม้จะพ่ายแพ้เสียทำให้กับทศกัณท์บ้างแต่ในที่สุดก็สามารถเอาชนะจนได้ ซึ่งเป็นการสอนให้คนมุ่งมั่นทำความดีและดำรงตนอยู่ในความดีแม้จะตกยากลำบากแต่ในที่สุดก็จะหลุดพ้นจากความลำบากนั้นได้

2.4 สื่ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับข้าราชการและประชาราษฎร์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องรามเกียรติ์หรือเรื่องอื่น ๆ ที่เป็นเรื่องในชาดกซึ่งนำมาแสดงในหนังบักต้อจะมีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ปกครองข้าราชการและราษฎรอยู่ด้วยเสมอ โดยสาระในเรื่องจะบอกให้เห็นถึงความเป็นคนดีมีคุณธรรม มีความรับผิดชอบต่อทุกข์สุขของราษฎรและความสัมพันธ์ระหว่างนายกับลูกน้องที่ต้องพึ่งพาเกื้อกูลกันแม้บางครั้งจะมีการต่อกันบ้างแต่ก็เป็นไปด้วยความเกื้อกูล โดยเฉพาะตัวพระราชา ตัวเจ้านายและตัวเสนาผู้รับใช้ เช่น พระราม พระลักษมณ์ ปลัดต้อ บักปอง บักแก้ว และบักแหมบ เป็นต้น ซึ่งเห็นถึงความสัมพันธ์อันดีต่อกันแบบเกื้อกูลโดยผ่านบทพากย์ของตัวหนังแต่ละตัว

2.5 สื่ให้เห็นถึงสถานะทางสังคมของคนอีสาน ในการแสดงหนังบักต้อนอกจากจะมีตัวเอก คือ พระราม พระลักษมณ์ ตัวร้าย คือ ทศกัณท์ และพิเภกแล้วยังมีตัวประกอบซึ่งเป็นตัวละครที่มีบทบาทโดดเด่นในเรื่อง คือ บักปอง บักแก้ว บักลี บักแหวและบักแหมบ โดยตัวละครเหล่านี้ได้ถูกวางบทให้เป็นผู้รับใช้เจ้านายและให้เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ภักดีต่อกันแม้จะไม่ค่อยฉลาดเท่าใดแต่ก็สามารถเอาตัวเองรอดมาได้ทุกครั้งและที่สำคัญได้วางตัวละครเหล่านี้ให้เป็นคนอีสานอีกด้วย ซึ่งคล้าย ๆ กับจะบอกว่าคนอีสานในสถานะภาพทางสังคมในขณะนั้นจะเป็นเพียงผู้รับใช้เจ้านายแต่ก็เป็นคนที่มีความซื่อสัตย์ภักดีและมีอารมณ์ขันสามารถสร้างคุณประโยชน์ให้นายได้ซึ่งคล้ายกับความเป็นจริงของชีวิตคนอีสาน

2.6 สื่ให้เห็นถึงวิถีชุมชนของคนอีสาน ถ้าสังเกตให้ดีในบทสนทนาของตัวประกอบที่พากย์ในภาษาอีสานจะเห็นว่าจะมีการพูดคุยกันสนุกสนานบางครั้งอาจเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตทั่วไปของแต่ละชุมชน แต่ละพื้นที่บางครั้งอาจมีการสอดแทรกเรื่องตลก เรื่องลามกขำขันที่คนในชุมชนเล่ากันเป็นปกติและไม่ถือว่าเป็นเรื่องเสียหายแต่อย่างใด ซึ่งเรื่องดังกล่าวได้สร้างบรรยากาศสนุกสนานให้กับผู้ชมเป็นอย่างมากแทบจะเรียกได้ว่าบรรยากาศดังกล่าวนี้คือเอกลักษณ์สำคัญของหนังบักต้อก็ว่าได้ เพราะสามารถสื่อสารอะไรต่าง ๆ ที่คณะผู้แสดงต้องการจะสื่อสารกับ

ผู้ฟังผ่านตัวตลกเหล่านี้ได้ซึ่งไม่เหมาะกับตัวเอกที่มักจะพูดอะไรอยู่ในกรอบของบทบาทตัวเองอยู่เสมอ

2.7 สื่อให้เห็นถึงลักษณะของการใช้ภาษา แม้ภาษาที่ใช้ในคณะหนังบักคือจะใช้ราชาศัพท์เหมือนกับที่แสดงในคณะลิเกแต่เป็นภาษาที่เข้าใจง่ายและแสดงออกถึงความมีสัมมาคารวะระหว่างชนชั้นในสังคม เช่นคำว่า พ่อพระยา โดยข้าน้อย ขอรับ เป็นต้น ซึ่งลักษณะการใช้ภาษาดังกล่าวได้หล่อหลอมให้คนอีสานที่ได้มีโอกาสชมหนังบักคือได้เรียนรู้การสื่อสารต่อกันระหว่างนายกับบ่าวได้ด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตนอย่างเป็นธรรมชาติ

2.8 สื่อให้เห็นถึงความสำคัญและคุณค่าของความรู้ความสามารถหรือวิชาการต่าง ๆ ในเรื่องที่แสดงทุกเรื่องจะย้ำให้เห็นถึงความสำคัญและคุณค่าของการมีวิชาความรู้และความสามารถในด้านต่าง ๆ ของตัวละคร ไม่ว่าจะเป็นหนุมานหรือพระรามก็ตามที่สามารถเอาชนะทศกัณฐ์ได้ ก็เพราะความรู้ความสามารถและความฉลาดของหนุมานและพระรามเป็นหลัก ไม่ใช่เพราะกลอุบายหรือการกระทำใด ๆ ในทางมิชอบ

2.9 สื่อให้เห็นถึงความรักความผูกพันทางวัฒนธรรมของคนอีสาน ในทุกคณะของหนังบักคือที่มีอยู่ผู้แสดงล้วนแต่เป็นผู้สูงวัยอย่าง นายสิงห์ จำเรียมก็มีอายุ 74 ปี นายเฉลิมชัย เขียวอ่อน ก็อายุ 59 ปี นายสมบูรณ์ มณีเนตร ก็อายุ 86 ปี นายเหรียญชัย วิลามาส อายุ 58 ปี นายสุขประกอบแสง อายุ 69 ปี นายฤทธิ์ อุดมลาภ อายุ 81 ปี เป็นต้นซึ่งแต่ละคนแม้จะมีอายุมากแล้วแต่มีความมุ่งมั่นพยายามที่จะคงศิลปะการแสดงแขนงนี้ไว้อย่างทรนง แม้จะถูกกระแสทรพเนตใหม่ เช่น ภาพยนตร์ และหมอลำซิ่ง หรือแม้แต่วงดนตรีเข้ามาตีจนานเพียงใดก็ตามด้วยหัวใจที่ยึดมั่นแม้พลังที่อ่อนล้าแต่ก็สามารถเปล่งเสียงลำ เสียงพากย์และเสียงดนตรีนั้นผ่านดวงใจออกมาได้อย่างไพเราะจับใจและมีพลังอย่างน่าอัศจรรย์

2.10 สื่อให้เห็นถึงภูมิปัญญาและปฏิภาณไหวพริบของคนอีสาน ผู้ที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญที่สุดในคณะของหนังบักคือ คือ ผู้พากย์ ซึ่งบางครั้งเป็นคนเดียวกันกับผู้ขีดแต่บางครั้งก็เป็นคนละคน แต่อย่างไรก็ตามการเดินเรื่องจะเป็นไปโดยราบรื่นและมีความสนุกสนานออกรสชาติเพียงใดอยู่ที่คนพากย์เป็นสำคัญ ดังนั้นผู้พากย์จึงเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีปฏิภาณไหวพริบเป็นเลิศสามารถที่จะควบคุมการเดินเรื่องของหนังได้ตลอดจนจบด้วยการพากย์สด ๆ ไปตามสถานการณ์แบบไม่ต้องมีบทพากย์ให้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวได้บ่งบอกถึงความเป็นอัจฉริยะทางบทกลอนของคนอีสานเป็นอย่างดี

2.11 สื่อให้เห็นถึงการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของคณะหนังบักคือ ภาคอีสานมีการแข่งขันทางการตลาดของมหรสพประเภทต่าง ๆ ในสังคมปัจจุบันสูงมากทำให้มหรสพแต่ละแขนงได้ทุ่มเททุนในการปรับปรุงตัวเองเป็นจำนวนมากทั้งนี้เพื่อที่จะสามารถดำรงอยู่ได้และเป็น

ผู้นำในศิลปะการแสดงประเภทนั้น ๆ หนึ่งบักตื้อก็คงอยู่ในสภาพเช่นนี้เช่นกัน เนื่องจากคนรุ่นใหม่ได้เปลี่ยนแนวคิดและค่านิยมในการเล่นมหรสพแบบใหม่โดยไม่ต้องเน้นที่สาระมากนักขอเพียงได้สนุกสนานก็เป็นพอ ดังนั้นจึงได้มีหนึ่งบักตื้อเกือบทุกคณะที่ยังมีการแสดงอยู่ในปัจจุบันซึ่งได้ปรับบทบาทของตนเองจากการเป็นศิลปินอนุรักษ์มาเป็นศิลปินประยุกต์โดยการปรับปรุงประยุกต์รูปแบบการแสดงและองค์ประกอบของวงให้มีอุปกรณ์ดนตรีที่ทันสมัยใหม่ เช่น เบส กีตาร์ ออแกน กลองชุดและบางคณะก็มีหางเครื่องประกอบด้วย ซึ่งลักษณะดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงภาวะการต่อสู้เพื่อการปรับตัวให้สามารถอยู่รอดในสังคมได้เป็นอย่างดี

2.12 สื่อบอกให้เห็นถึงความรู้ความสามารถในเชิงศิลป์ของหัวหน้าคณะหนึ่งบักตื้อ
 หัวหน้าคณะหนึ่งบักตื้อทุกคนล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่มีแนวทางด้านศิลป์มาตั้งแต่เด็กและทุกคนก็ได้อบรมฝึกฝนเรียนรู้รูปแบบการแสดง การแต่งบทกลอน การเชิด การพากย์ แม้กระทั่งการตัดตัวหนังซึ่งต้องผ่านกรรมวิธีการฟอกหนัง การฆ่าหนังให้ขาว การออกแบบและการตัดตัวหนังให้เป็นรูปร่างของตัวละครตามที่ตนต้องการ โดยตัวละครที่หัวหน้าคณะหนึ่งบักตื้อสร้างขึ้นมาเองจะสามารถสังเกตได้ถึงรูปร่างลักษณะจะคล้ายคลึงกับรูปลักษณะของคนอีสาน คือ ใบหน้าใหญ่ จมูกแบนและท่อนขาค่อนข้างใหญ่ ส่วนตัวละครชายก็จะมีบริเวณหน้าผากกว้าง ผมหาง ลำแข้งใหญ่เช่นกัน ลักษณะดังกล่าวเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงแนวศิลป์ที่ถ่ายทอดจินตนาการรูปลักษณะของคนในยุคสมัยที่ผู้สร้างตัวละครดำรงชีพอยู่

2.13 สื่อบอกให้เห็นถึงลักษณะนิสัยของคนอีสาน ในการเดินเรื่องของหนึ่งบักตื้อจะประกอบด้วยบทสนทนาที่สอดแทรกด้วยความสนุกสนานและการร้องลำในทำนองลำเตี้ย ลำล่อง ลำผญา ลำเพลิน แม้แต่การร้องเพลงซึ่งทุกฉากทุกตอนจะให้ทั้งสาระและความบันเทิงอยู่ในตัว โดยสาระและความบันเทิงเหล่านั้นจะแสดงออกโดยผ่านตัวละครที่เป็นตัวหนังแต่ละตัว โดยเฉพาะตัวตลกได้แก่ บักปอง บักแก้ว และบักแหมบ ซึ่งเป็นตัวละครที่พูดภาษาอีสานที่สามารถถ่ายทอดแบบลักษณะนิสัยของคนอีสานได้เป็นอย่างดี

3. ผลสะท้อนทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของหนึ่งบักตื้อต่อสังคมปัจจุบัน

โดยที่หนึ่งบักตื้อเป็นมหรสพที่เก่าแก่และมีมาในท้องถิ่นชนบทอีสานเป็นเวลานานประมาณตั้งแต่ปี พ.ศ.2469 ซึ่งเป็นมหรสพประเภทแรก ๆ ที่มีความสมบูรณ์ทั้งเนื้อเรื่อง ดนตรี และผู้แสดงประกอบเรื่องด้วยเหตุนี้หนึ่งบักตื้อจึงได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในสังคมชนบทอีสานก่อนปี พ.ศ.2500 โดยที่หนึ่งบักตื้อนอกจากจะให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่สังคมแล้วยังสะท้อนให้เห็นคุณค่าในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและคุณค่าในด้านอื่น ๆ อีก ที่สำคัญมีดังนี้

3.1 ด้านเศรษฐกิจ คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจที่เห็นได้อย่างชัดเจนของหนังบักคือมีอยู่ 3 ด้าน คือ ด้านผู้ว่าจ้างหรือเจ้าภาพ จะได้ว่าจ้างมหรสพราคาที่ถูก เช่น 3,000 บาท 5,000 บาท 6,000 บาท 10,000 บาทและ 20,000 บาท เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระยะเวลาในการเดินทางเพื่อไปแสดง ซึ่งเมื่อเทียบกับมหรสพประเภทอื่นจะเริ่มต้นตั้งแต่ 20,000 บาทขึ้นไปถึง 40,000 บาท 60,000 บาท ด้านผู้แสดงหรือคณะของหนังบักคือที่จะลงทุนในการตั้งคณะจะใช้ทุนน้อยมากมีเพียงตัวหนังผ้าจาก โครงเหล็กของเวที ระนาด กลอง ฉิ่ง แคน และเครื่องขยายเสียงที่ตั้งคณะได้แล้ว การเคลื่อนย้ายไปมาก็ประหยัดเพราะตั้งคณะมีเพียง 8-12 คน เท่านั้น ยกเว้นเจ้าภาพต้องการให้มีการแสดงเสริมประเภทดนตรีและหางเครื่องประกอบก็จะเพิ่มค่าจ้างให้ แม้ค่าจ้างแต่ละครั้งจะได้ถูกแต่เมื่อค่าเช่าจะถูกก็จะมีรายได้เหลือเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัวอยู่บ้างครั้งละ 300-500 บาทต่อคน บางคณะที่ลงทุนสูงมีเครื่องดนตรีสมัยใหม่ครบมีเวทีขนาดใหญ่มีหางเครื่องประกอบ รับประทานอาหาร 10,000 -13,000 บาท อย่างคณะรุ่งสุริยาบันเทิงศิลป์ปีหนึ่งรับงานระหว่าง 50-70 งานก็จะมีรายได้ประมาณ 500,000-700,000 บาท เป็นต้น และคณะเหรียญชัยพัฒนาจะรับงานเป็นรายชั่วโมง ๆ ละ 5,000 บาท แสดงครั้งละ 2-4 ชั่วโมง ก็จะมีรายได้อยู่ระหว่าง 10,000-20,000 บาท ต่อครั้ง ซึ่งรายได้จากการแสดงดังกล่าวทำให้นายเหรียญชัยสามารถมีบ้านหลังใหม่และส่งลูกสาวเรียนหนังสือจนจบปริญญาตรีและได้งานดี ๆ กันทุกคน ด้านผู้ชม ยิ่งประหยัดเพราะการไปชมหนังบักคือเป็นการชมอย่างเสรีและส่วนใหญ่จะอยู่ในหมู่บ้านนั่นเองจะไปจะมาเมื่อไรอย่างไรก็ไม่ต้องเสียค่าชมแต่อย่างใด ซึ่งฟังเสียงสะท้อนทั้งจากเจ้าภาพจากผู้แสดงและจากผู้ชมแล้วมีความรู้สึกร่วมกันว่า “แค่นี้ก็เป็นบุญและได้บุญจริง ๆ เพราะไม่ต้องยุ่งยากวุ่นวายและสิ้นเปลืองไปกับสิ่งที่ไม่จำเป็น” (สัมภาษณ์นายเหรียญชัย วิลามาศ, วันที่ 15 กรกฎาคม 2550)

3.2 ด้านสังคมและวัฒนธรรม คุณค่าที่มีความสำคัญยิ่งของหนังบักคือคือ คุณค่าทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งสามารถแยกให้เห็นเป็นเรื่อง ๆ ได้ดังนี้

3.2.1 เรื่องของคำสอนหรือคติสอนใจ เนื่องจากหนังบักคือส่วนใหญ่จะแสดงเรื่องราวเกียรติตามบทประพันธ์ในรัชกาลที่ 2 ซึ่งสาระสำคัญในเรื่องจะมีพระรามเป็นตัวเอกและมีภีม์อยู่ในเรื่องด้วย นอกจากเรื่องราวเกียรติแล้วก็มีเรื่องอื่น ๆ ที่เป็นเรื่องราวกรรมกรรมพื้นบ้านอีสาน เช่น เรื่องชูลุนางอ้ว เรื่องสังข์ลิ้นชัย เรื่องจำปาสีตัน เป็นต้น ซึ่งแต่ละเรื่องก็จะมีบทพากย์หรือบทร้องและกลอนที่ออกมาในรูปของคำสอนอาจจะสอนโดยพระฤาษีหรือเจ้านายหรือตัวละครในเรื่อง ก็ได้แล้วแต่บทหรือปฏิภาณไหวพริบของผู้พากย์ในคณะ เช่น สอนลูกน้องให้มีความรัก ความซื่อสัตย์ต่อนาย สอนนายให้มีความรัก ความห่วงใยและความรับผิดชอบต่อลูกน้อง สอนให้รู้จักทำมาหากิน ขยัน ประหยัด อุดมตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงและสอนให้มีความสามัคคี ห่างไกลยาเสพติด เป็นต้น

3.2.2 เรื่องของความสงบเรียบร้อยในงาน หนังสือคือส่วนใหญ่จะได้รับว่าจ้างไปเล่นในงานบุญ เช่น บุญประจำหมู่บ้าน บุญบวงช บุญฉลองอายุ ฉลองพัศศ บุญเก็บอัฐิ บุญอุทิศหาผู้ตาย เป็นต้น ดังนั้นเจ้าภาพจึงต้องการความสงบในงานไม่ต้องการให้มีการทะเลาะวิวาทใด ๆ เกิดขึ้น และหนังสือก็จะพากย์หรือเจรจาและขับร้องให้มีเนื้อหาสัมพันธ์กับงานนั้น ๆ โดยไม่มีการแสดงในลักษณะที่เป็นการยั่วให้เกิดความบันเทิงจนเกินขอบเขตที่จะนำไปสู่การทะเลาะวิวาทของผู้ที่มาในงาน ถ้าหากมีการทะเลาะวิวาทเกิดขึ้นผู้เชิดก็จะสลับด้วยการเชิดพระฤาษีออกมาเจรจาแทนหรือปรับทำนองการเล่น เพื่อให้บรรยากาศกลับไปสู่อีกสภาพหนึ่ง ซึ่งจะเป็นการปรับอารมณ์ของผู้ที่ตั้งใจมาหาเรื่องทะเลาะวิวาทในงานเปลี่ยนไปได้คล้าย ๆ กับการเปลี่ยนทำนองจากเพลงสดริงไปสู่เพลงไทยเดิม

3.2.3 เรื่องของการใช้ภาษาไทย มีหลายคนพูดว่าคนอยุธยาเรียนรู้การใช้ภาษาไทย โดยเฉพาะราชาศัพท์จากลิเกในทำนองเดียวกันคนในพื้นที่ชนบทอีสานก็ได้มีโอกาสเรียนรู้การใช้ภาษาไทยจากหนังสือเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นราชาศัพท์หรือภาษาที่นายใช้กับบ่าว บ่าวใช้กับนาย บ่าวใช้กับบ่าว และนายใช้กับคนในระดับเดียวกัน เป็นต้น ซึ่งเป็นภาษาที่สะดวกเหมาะสมกับกาลเทศะและสถานภาพของแต่ละคน ซึ่งลักษณะการใช้ภาษาดังกล่าวจะมีสอนเฉพาะในชั้นเรียนเท่านั้น สำหรับประชาชนทั่วไปที่ไม่ใช่ นักเรียนจะไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ในสิ่งเหล่านี้เลย แต่หนังสือคือค่อย ๆ ให้สิ่งเหล่านี้ผ่านไปยังตัวละครในเรื่องให้เป็นผู้พูดแทน ซึ่งผู้ชมจะได้ซึมซับและเรียนรู้โดยไม่รู้ตัว เช่น คำว่า ขอรับ ถวายบังคม พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้า ญาพ่อ ญาแม่ ข้าน้อย เป็นต้น

3.2.4 เรื่องการทำตนเป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์วัฒนธรรม เนื่องจากหนังสือเป็นมหรสพเชิงอนุรักษ์นอกจากจะให้ความสนุกและความเพลิดเพลินตามสมควรแล้วยังให้ตัวอย่างในทางวัฒนธรรมที่เปิดเผยและเรียนรู้กันได้ เช่น ก่อนเปิดการแสดงจะมีการไหว้ครู เพื่อรำลึกถึงครูอาจารย์ผู้มีพระคุณที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้วันนี้ลูกศิษย์จะมาแสดงขอให้เสียงดี สมองเร็ว เล่นได้อย่างคล่องแคล่วไม่ติดขัดใด ๆ ให้ผู้ชมชื่นชอบ จากนั้นได้มีการทักทายท่านผู้ชมของตัวหน้าต่าง ๆ ตามธรรมเนียมนิยมในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งทำให้ผู้ชมเห็นคุณค่า เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้ยังเป็นการอนุรักษ์ศิลป์วัฒนธรรมที่เป็นมรดกอันทรงคุณค่าของอีสานในเรื่องเกี่ยวกับการประพันธ์บทกลอน การตีระนาด การตีพิณ การเป่าแคน เป็นลายต่าง ๆ การวาดลายต่าง ๆ เพื่อตัดเป็นตัวหน้า เป็นต้น โดยในทุกขั้นตอนทุกกิจกรรมได้แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นพยายามในการอนุรักษ์วัฒนธรรมซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีในชีวิตและที่ผ่านมายังตัวหน้าเป็นต้น

4. ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของหนังสือในกระแสสังคมปัจจุบัน

การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของหนังสือที่มีเหตุปัจจัยที่สำคัญอยู่หลายประการ ที่สำคัญคือ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจซึ่งต่อไปนี้จะได้นำเสนอรายละเอียดเพื่อความชัดเจนดังนี้

4.1 การเกิดขึ้นของหนังสือ

จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับหัวหน้าคณะของหนังสือที่เพิ่งขึ้นมาเกือบทุกขณะ ได้ตอบในทำนองเดียวกันว่า “นอกจากชอบแล้วยังต้องการมีรายได้ด้วย” เพราะในสมัยก่อนปี พ.ศ.2500 มหรสพที่โดดเด่นและทำเงินให้กับผู้แสดงได้ดีที่สุดในสังคมชนบทอีสานคือ หนังสือเพราะสมัยนั้นยังไม่มีหนังกลางแปลง ยังไม่มีหมอลำหมู่ที่ล้ำกันเป็นคณะใหญ่ ๆ ยังไม่มีหมอลำเพลิน หนังสือจึงเป็นพระเอกด้านมหรสพในท้องถิ่น คนที่เป็นหัวหน้าคณะหนังสือแทบไม่มีเวลาพักผ่อนเลย เลิกงานนั้นต่องานนี้อย่างนายสิงห์ จำเริญ บอกว่า “บางครั้งเดินทางไปแสดงติดต่อกันถึง 7 วัน จนล้มป่วยก็มี” นอกจากจะได้เงินจากการแสดงแล้วยังมีชื่อเสียงมีหน้ามีตาเป็นที่นิยมยกย่องของผู้คนในสังคม อย่างอาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง แห่งบ้านโนนแคน มีชื่อเสียงโด่งดังมากใคร ๆ ก็รู้จักและอยากพบเห็น แม่บัว กลมเกลียว อายุ 81 ปี บอกว่า “ตอนแม่เป็นเด็กอายุประมาณ 7 ขวบ เวลาคณะอาจารย์คำหมายไปแสดงที่ไหนจะติดกลองหน้าหน้าไปก่อน พวกเด็ก ๆ ก็จะวิ่งตามไปดูเป็นขบวน บางครั้งก็มีผู้ใหญ่ไปด้วย” (สัมภาษณ์แม่บัว กลมเกลียว, เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2550) ส่วนนายสุข ประกอบแสง สารภาพตรง ๆ ว่า “เวลาไปแสดงกับคณะเห็นหัวหน้าคณะได้เงินมากก็อยากได้เหมือนหัวหน้าคณะจึงได้ตั้งคณะของตนขึ้นมา” และนายเหรียญชัย วัฒมาศ เล่าว่า “ผมไม่มีไรมีนา พ่อแม่ไม่มีต้องอาศัยความสามารถส่วนตัวในการหารายได้จากการเล่นหนังสือครั้งแรกที่วัดมีคนให้เงินดีใจมากแล้วจึงได้ฝึกฝนจนชำนาญและแสดงมาเรื่อย ๆ รายได้จากการเล่นทำให้สามารถดูแลครอบครัวได้อย่างมั่นคง ส่งลูกเรียนหนังสือได้ มีเงินปลูกบ้านอยู่เป็นหลังได้”

จากการประมวลคำให้สัมภาษณ์ของหัวหน้าคณะหนังสือและบุคคลในคณะที่ผ่าน มาทำให้สรุปได้อย่างชัดเจนว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เป็นแรงกระตุ้นสำคัญต่อการเกิดขึ้นของหนังสือ เพราะหัวหน้าคณะหนังสือทุกคณะจะมีแนวทางศิลป์ การแสดงอื่น ๆ เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว บางท่านก็มีความสามารถทางดนตรี บางท่านก็มีความสามารถทางหมอลำและส่วนมากจะเป็นหมอลำ เมื่อมีหนังสือเข้ามาคิดว่าตนเองมีพื้นอยู่แล้วสามารถนำมาประยุกต์เข้ากันได้และจะสร้างความแปลกใหม่ให้กับผู้ชมได้ดีก็เลยร่วมกันตั้งคณะขึ้นมาอย่างคณะ ท.รุ่งเรืองศิลป์ คณะรุ่งสุริยา บันเทิงศิลป์ เป็นต้น

4.2 การดำรงอยู่ของหนังสือ

การดำรงอยู่ของหนังสือในกระแสสังคมปัจจุบันมีอยู่หลายปัจจัยที่สำคัญมีดังนี้

4.2.1 ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ที่เห็นได้อย่างชัดเจนของหนังสือมีอยู่ 3 ด้าน คือ ด้านผู้ว่าจ้างหรือเจ้าภาพ จะได้ว่าจ้างมหรสพราคาที่ถูก เช่น 3,000 บาท 5,000 บาท 6,000 บาท 10,000 บาทและ 20,000 บาท เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระยะเวลาในการเดินทางเพื่อไปแสดง ซึ่งเมื่อเทียบกับมหรสพประเภทอื่นจะเริ่มต้นตั้งแต่ 20,000 บาทขึ้นไปถึง 40,000 บาท 60,000 บาท ด้านผู้แสดงหรือคณะของหนังสือที่จะลงทุนในการตั้งคณะจะใช้ทุนน้อยมากมีเพียงตัวหนังสือ ฝ่าฉาก โครงเหล็กของเวที กระจก กลอง ฉิ่ง แคน และเครื่องขยายเสียงก็ตั้งคณะได้แล้ว การเคลื่อนย้ายไปมาก็ประหยัดเพราะทั้งคณะมีเพียง 8-12 คน เท่านั้น ยกเว้นเจ้าภาพต้องการให้มีการแสดงเสริมประเภทดนตรีและหางเครื่องประกอบก็จะเพิ่มค่าจ้างให้ แม้ค่าจ้างแต่ละครั้งจะได้ถูกแต่เมื่อค่าใช้จ่ายถูกก็จะมีรายได้เหลือเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัวอยู่บ้างครั้งละ 300-500 บาทต่อคน บางคณะที่ลงทุนสูงมีเครื่องดนตรีสมัยใหม่ครบมีเวทีขนาดใหญ่มีหางเครื่องประกอบ รับประทานอาหาร 10,000 -13,000 บาท อย่างคณะรุ่งสุริยาบันเทิงศิลป์ปีหนึ่งรับงานระหว่าง 50-70 งานก็จะมีรายได้ประมาณ 500,000-700,000 บาท เป็นต้น และคณะเหรียญชัยพัฒนาจะรับงานเป็นรายชั่วโมง ๆ ละ 5,000 บาท แสดงครั้งละ 2-4 ชั่วโมง ก็จะมีรายได้อยู่ระหว่าง 10,000-20,000 บาท ต่อครั้ง ซึ่งรายได้จากการแสดงดังกล่าวทำให้นายเหรียญชัยสามารถมีบ้านหลังใหม่และส่งลูกสาวเรียนหนังสือจนจบปริญญาตรีและได้งานดี ๆ กันทุกคนด้านผู้ชม ยิ่งประหยัดเพราะการไปชมหนังสือเป็นการชมอย่างเสรีและส่วนใหญ่จะอยู่ในหมู่บ้านนั่นเองจะไปจะมาเมื่อไรอย่างไรก็ไม่ต้องเสียค่าชมแต่อย่างใด ซึ่งฟังเสียงสะท้อนทั้งจากเจ้าภาพจากผู้แสดงและจากผู้ชมแล้วมีความรู้สึกร่วมกันว่า “แค่นี้ก็เป็นบุญและได้บุญจริง ๆ เพราะไม่ต้องยุ่งยากวุ่นวายและสิ้นเปลืองไปกับสิ่งที่ไม่จำเป็น” (สัมภาษณ์นายเหรียญชัย วิชามาศ, วันที่ 15 กรกฎาคม 2550)

แต่อย่างไรก็ตามปัจจัยทางเศรษฐกิจอาจเป็นได้ทั้งปัจจัยแห่งการดำรงอยู่และปัจจัยแห่งการล่มสลายของหนังสือก็ได้เพราะศิลปินที่มีอยู่ในปัจจุบันจะมีอยู่ 2 ประเภท คือ ศิลปินเพื่อศิลปินและศิลปินเพื่อการค้า ซึ่งเป็นผลประโยชน์ตอบแทนในทางเศรษฐกิจ หนังสือในฐานะที่เป็นศิลปินพื้นบ้านอีกแขนงหนึ่งก็จะมีลักษณะเช่นเดียวกัน โดยมีบางคณะตั้งขึ้นมาเพื่อรับงานและหารายได้โดยเฉพาะคณะที่ตั้งขึ้นในยุคแรก ๆ ก่อนปี พ.ศ.2532 ซึ่งเป็นช่วงที่ก่อนจะมีการรณรงค์ในเรื่องของการอนุรักษ์วัฒนธรรม แต่ก็มีบางคณะที่ตั้งขึ้นมาด้วยใจรักในคุณค่าของศิลปะการแสดงประเภทนี้เพราะเคยชื่นชอบและเคยเข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะเป็นผู้แสดงของคณะหนังสือที่มีชื่อเสียงในอดีต เช่น คณะ ศ.ดำรงศิลป์ ของนายสิทธิ กลมเกลียว คณะน้ำปลีกบันเทิงศิลป์ ของนายทอง ชันติโคตร เป็นต้น ได้ร่วมกันตั้งขึ้นมาเพื่อสืบทอดคุณค่าของศิลปะการแสดงดังกล่าวเป็นหลัก

ซึ่งจะเห็นได้จากการเลือกรับงานแสดงการเลือกเรื่องที่ใช้ในการแสดงและราคาในการว่าจ้างไปแสดงในแต่ละครั้งเพียง 3,000 – 8,000 บาทเท่านั้น ยกเว้นแต่จะเดินทางไปที่ห่างไกลจึงคิดอกราคาหนึ่งและที่ผ่านมามีพบว่าคณะใดที่ตั้งขึ้นมาเพื่อรับงานและหารายได้ เมื่อไม่มีงานเข้ามาไม่มีคนจ้าง ไม่มีรายได้คณะนั้นก็แตกวงและปิดตัวเองลง เช่น คณะ 40 ดิกรี เป็นต้น และบางคณะเช่นคณะบ้านห้วยนายอมขายแม้กระทั่งตัวหนังให้คนอื่น ส่วนคณะที่ตั้งขึ้นมาด้วยใจรักและมุ่งที่จะอนุรักษ์สืบทอดศิลปะการแสดงดังกล่าวให้คงอยู่ต่อไปมีความยั่งยืนและมั่นคงมากกว่า แม้จะมีงานเข้ามาเล็กน้อยอย่างไรก็ตาม ดังนั้นปัจจัยทางเศรษฐกิจซึ่งได้แก่รายได้และเงินตราจึงเป็นทั้งปัจจัยที่ทำให้หนังบักต้อล่มสลายและปัจจัยหนุนเสริมให้หนังบักต้อดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนยิ่งถ้าหากมีปัจจัยดังกล่าวมาหนุนเสริมอย่างเหมาะสมและเพียงพอตามความจำเป็น

4.2.2 ปัจจัยอื่น ๆ

นอกจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจจะมีผลต่อการดำรงอยู่ของหนังบักต้อแล้วยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่น่าสนใจดังนี้

4.2.2.1 ปัจจัยด้านคุณลักษณะในตัวของคุณคณะหนังบักต้อ จากการสัมภาษณ์หัวหน้าคณะและผู้แสดงในคณะของหนังบักต้อทุกคนทำให้ทราบว่าผู้มีส่วนเกี่ยวข้องข้องในคณะล้วนแต่เป็นผู้มีศรัทธามีใจรักทางด้านศิลปะการแสดงไม่ว่าจะเป็นหมอลำ ดนตรีประเภทต่าง ๆ รวมทั้งหนังบักต้อด้วยและที่สำคัญยิ่งคือนอกจากจะมีศรัทธามีใจรักแล้วยังมีความสามารถพิเศษในการเรียนรู้และปฏิบัติการ ได้อย่างน่าอัศจรรย์ด้วย เช่น นายภูมิ ทองหิน อดีตหัวหน้าคณะเพชรโพ้นทันทได้เข้าไปอยู่ในคณะอาจารย์คำหมายในฐานะผู้แบกกลองชนสัมพันธ์และเรียนรู้การทำตัวหนัง การแสดง การเล่นดนตรีมาแต่ยังเด็ก คัดลอกบทพากย์ บทร้อง จากต้นฉบับของอาจารย์คำหมายและตัดตัวหนังโดยอาศัยประสบการณ์ที่เคยพบเห็นมาในสมัยที่เป็นเด็ก จนสามารถได้ตัวหนังและบทพากย์บทร้องที่สามารถแสดงในเรื่องรามเกียรติ์ได้ครบทุกตอน นายเหรียญชัย วิลามาศ หัวหน้าคณะเหรียญชัยพัฒนา เมื่ออายุได้ 12 ปี ก็ได้ฝึกเรียนกลอนลำและพากย์หนังด้วยตนเอง โดยอาศัยพื้นฐานของการลำและการพากย์หนังใหญ่(หนังกลางแปลง)เป็นพื้นฐานก็สามารถนำมาปรับปรุงการแสดงในคณะ นายป๋อง ดวงศรี ซึ่งอายุ 59 ปีแล้วก็ยังมีความตั้งใจที่จะเล่นหนังบักต้อซึ่งเมื่อเห็นคณะอาจารย์คำหมายบ้านโนนแคนมาเล่นที่หมู่บ้าน ก็คิดที่อยากจะเล่นดนตรี เพราะท่านอยากเป็นนักดนตรีและอยากเล่นหนังบักต้อเป็นบ้าง ดังนั้นจึงได้จดจำคำร้องทำนองของคณะอาจารย์คำหมายบ้านโนนแคนแล้วนำมาหัดร้อง หัดลำจนเกิดความชำนาญและได้ตั้งคณะ ล.รุ่งเรือง ขึ้นมา ซึ่งหากไม่มีศรัทธา ไม่มีใจรักและไม่มีพรสวรรค์หรือความรู้ความสามารถในศิลปะการแสดงดังกล่าวแล้ว ก็เป็นการยากที่จะดำรงรักษามรดกอันทรงคุณค่านี้ให้คงอยู่สืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ได้

4.2.2.2 ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยที่มีส่วนทำให้หนังสือต้องคงอยู่ได้ในปัจจัยอีกปัจจัยหนึ่งคือ ปัจจัยทางสังคม ซึ่งได้แก่ ความรัก ความผูกพันและการเห็นคุณค่าในทางวัฒนธรรมที่หนังสือต้องมีให้กับสังคมทั้งในแง่ของความบันเทิงและคติธรรมสอนใจประกอบกับการได้เห็นสภาพสังคม ปัจจุบันซึ่งถูกมอมเมาจากบรรดาศิลปินบาปทั้งหลายที่เน้นให้ความบันเทิงเป็นหลักแต่ขาดคุณธรรม จริยธรรมก่อให้เกิดความเสื่อมเสียต่อสังคมจึงต้องการที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟูและสืบทอดคุณค่าความดีที่สอดแทรกอยู่ในเนื้อเรื่อง บทพากย์ของตัวละครและเรื่องราวของหนังสือ เพื่อให้สังคมเรียนรู้ เพื่อจะได้แนวคิดและเป็นคติสอนใจได้บ้าง โดยเฉพาะในภาวะที่สังคมกำลังถูกรอบงำจากศิลปะการแสดงต่าง ๆ ที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดความหลงใหลแบบครั้งในอบายมุขและกามารมณ์ซึ่งจะนำไปสู่การทะเลาะวิวาทบางครั้งถึงขั้นฆ่ากันตายก็มี ซึ่งในฐานะที่ครูหนังเหล่านี้เคยเล่นหนังสือที่ให้แก่สิ่งดี ๆ กับสังคมจึงมีความมุ่งมั่นที่จะร่วมกันอนุรักษ์ฟื้นฟูให้หนังสือต้องคงอยู่คู่กับสังคมตลอดไป แม้โดยอายุและสังขารแล้วทุกคนจะอยู่ในวัย 60 ปี ขึ้นไปก็ตาม

นอกจากครูหนังทุกคนจะอยู่ได้ด้วยใจรักและอยากเห็นหนังสือคงอยู่กับสังคมรุ่นลูกรุ่นหลานต่อไป แล้วยังพบว่ามิมีประชาชนจำนวนหนึ่งแม้จะไม่ มากนักก็ตามได้ให้ความสนใจและให้โอกาสไปแสดงในงานบุญงานประเพณีต่าง ๆ ซึ่งก็พอที่จะต่อลมหายใจให้กับศิลปะการแสดงแขนงนี้อยู่บ้าง ซึ่งทำให้ครูหนังทั้งหลายมีกำลังใจที่จะดำเนินการเชิงรุกที่จะฟื้นฟูหนังสือต่อไปในรูปของการปรับประยุกต์ตัวเอง เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของเจ้าภาพและผู้ชมการแสดง โดยการเพิ่มเครื่องดนตรีสากลเข้าช่วยและเพิ่มสีสันด้วยหางเครื่องสาวสวย ร้องเพลงลูกทุ่งและเพลงสตริง เพลงร็อกใหม่ ๆ เข้าไปภายในขอบเขตที่สามารถทำได้ โดยสาระสำคัญยังคงความเป็นหนังสืออยู่เช่นเดิม

4.2.2.3 ปัจจัยหนุนเสริมจากองค์กรและหน่วยงานภายนอก การหนุนเสริมจากองค์กรและหน่วยงานภายนอกทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เห็นคุณค่าของศิลปะการแสดงดังกล่าว โดยให้การสนับสนุนในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในรูปของการหาเวทีให้มีโอกาสได้แสดง ซึ่งเป็นการเผยแพร่โดยทางอ้อม การหนุนเสริมดังกล่าวจะเป็นการกระตุ้นและการยอมรับซึ่งทำให้บุคลากรในคณะมีขวัญกำลังใจและมีปัจจัยในการขับเคลื่อนงานเพื่อการเผยแพร่หนังสือต่อไป

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

1. สรุป

การวิจัยเรื่องราวของหนังสือในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 3 ประการ คือ เพื่อศึกษาการสื่อความหมายของหนังสือที่มีต่อสังคมในปัจจุบัน เพื่อศึกษาผลสะท้อนทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของหนังสือต่อสังคม ปัจจุบัน และเพื่อศึกษาปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของหนังสือในกระแสสังคมปัจจุบัน ส่วนในด้านวิธีการวิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งจากห้องสมุดและจากอินเทอร์เน็ต จากนั้นได้มีการสืบค้นหาสาระหนังสือทั้งที่เคยมีมาในอดีตและที่ยังแสดงอยู่โดยวิธีการสอบถามแบบปากต่อปากตามเทคนิคสโนว์บอล (Snow Ball) ซึ่งได้สัมภาษณ์พูดคุยกับหัวหน้าคณะและผู้ที่เคยมีบทบาทอยู่ในขณะหนังสือในพื้นที่ 4 จังหวัดในเขตอีสานตอนล่างมาจำนวน 21 คน และสุดท้ายได้ไปสังเกตการณ์แสดงของคณะหนังสือรวมทั้งหมด 6 คณะ จำนวน 8 ครั้ง ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1.1 การสื่อความหมายของหนังสือต่อสังคมปัจจุบัน

ในทุกรูปแบบของหนังสือทั้งที่เคยมีในอดีตและที่มีอยู่ในปัจจุบันได้สื่อความหมายต่อสังคมทั้งในด้านสาระและความบันเทิง เช่น ด้านคุณธรรม คือ การละอายที่เห็นได้จากการไหว้ครูก่อนมีการแสดงและคติคำสอนต่าง ๆ ในเรื่องที่ผ่านมาทางบทพากย์หรือบทเจรจาของตัวหนังสือด้านความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ได้ปกครองที่มีความห่วงใยและความรับผิดชอบต่อกันด้านสถานะทางสังคมของคนอีสานที่ผ่านมายังตัวแสดงในเรื่อง คือ พวกเขาจะเป็นผู้รับใช้เจ้านายโดยเจ้านายจะพูดภาษากลาง แต่พวกเขาคนรับใช้จะพูดภาษาอีสาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นสภาพทางสังคมในยุคนั้น ด้านภาษาที่ใช้ในการสื่อสารต่อกันระหว่างเจ้านายกับลูกน้อง ซึ่งบางคำเป็นราชาศัพท์แม้จะถูกบ้างผิดบ้างขึ้นอยู่กับคนพากย์ แต่ก็เป็นการให้การเรียนรู้เกี่ยวกับภาษาแก่ผู้ชมได้เป็นอย่างดี ด้านคุณค่าและความสำคัญของการมีวิชาความรู้ที่สะท้อนออกมาจากชีวิตของตัวเอกของเรื่องที่เอาชีวิตรอดมาได้และก้าวไปสู่ความสำเร็จได้เพราะมีวิชาความรู้ ด้านความรักความผูกพันทางด้านวัฒนธรรมของหนังสือที่ปรากฏออกมาจากผู้ที่เกี่ยวข้องในขณะซึ่งล้วนแต่เป็นผู้มีใจรักมีความมุ่งมั่นทุ่มเท เพื่อการสืบทอดศิลปะการแสดงดังกล่าว แม้บางคนจะมีอายุ 81 ปี แล้วก็ตามด้านปฏิภาณไหวพริบและความสามารถเชิงศิลป์ของศิลปินที่สามารถแต่งเรื่อง แต่งบทกลอน บทพากย์และวาดลวดลายของหนัง ตัดตัวหนังและเล่นดนตรีประกอบได้อย่างน่าอัศจรรย์ ทั้ง ๆ ที่มีโอกาสเล่าเรียนในด้านศิลป์มาเพียงการบอกกล่าวและจดจำมาเล็กน้อยเท่านั้น นอกจากนี้ยังสื่อให้เห็นถึงการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของศิลปะการแสดงดังกล่าวโดยการปรับปรุงตัวเองให้สอดคล้องกับกระแสความต้องการของสังคมปัจจุบัน เช่น มีการนำเครื่องดนตรีสมัยใหม่เข้ามาใช้

ประกอบในการแสดงมีการเอาเพลงลูกทุ่งเข้ามาเสริมพร้อมมีหางเครื่องมาประกอบเพื่อสร้างสีสันในการแสดงของบางคณะและบางงานด้วย ซึ่งขึ้นอยู่กับเจ้าภาพเป็นสำคัญ

1.2 ผลสะท้อนทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของหนังบักต้อต่อสังคมปัจจุบัน

หนังบักต้อได้สะท้อนให้เห็นถึงผลทางด้านเศรษฐกิจที่สำคัญอยู่ 3 ด้าน คือ ด้านเจ้าภาพผู้ว่าจ้างจะประหยัดรายจ่ายมาก เพราะราคาค่าจ้างถูกเพียงครั้งละ 3,000-8,000-10,000 - 13,000 บาท เท่านั้น ยกเว้นจะเดินทางไปไกล ๆ ราคาจึงเพิ่มขึ้น นอกจากประหยัดค่าจ้างแล้วยังประหยัดในการเลี้ยงคูอีกด้วย เพราะสมาชิกในคณะมีเพียง 8-12 คน เวลาจัดหาอาหารมาเลี้ยงก็ประหยัดกว่าหมอลำและดนตรีอื่น ๆ ด้านคณะผู้แสดงแม้จะได้ค่าจ้างไม่มากแต่ก็ลงทุนต่ำ ไม่เสียต่อการขาดทุนรายได้ที่ได้มาจึงเหลือเป็นรายได้สุทธิ ซึ่งเพียงพอที่จะทำให้สามารถดำรงอยู่ได้ตามสมควรแก่อัตภาพในท้องถิ่น ส่วนผู้ชมยังประหยัดไม่ต้องเสียค่าชมแต่อย่างใด นอกจากผลสะท้อนทางเศรษฐกิจแล้วยังมีผลสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมอื่นที่สำคัญ คือ มีคติสอนใจ มีแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิตอยู่ในเนื้อหาของการแสดงด้วย ในการแสดงแต่ละครั้งก็จะไม่มีการทะเลาะวิวาทใด ๆ ในงาน ทำให้เจ้าภาพมีความรู้สึกสบายใจและงานก็บรรลุเป้าหมายด้วยความสงบเรียบร้อย ซึ่งต่างกับมหรสพอื่น ๆ ที่มักจะมีการทะเลาะวิวาทกัน นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ภาษาไทยและการทำตนเป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย

1.3 ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของหนังบักต้อในกระแสสังคมปัจจุบัน

ปัจจัยทางเศรษฐกิจมีผลทั้งต่อการเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการล่มสลายของหนังบักต้อ เพราะทุกคณะของหนังบักต้อตั้งขึ้นมาย่อมต้องอาศัยปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและมุ่งผลตอบแทนในทางเศรษฐกิจ เมื่อได้รับผลตอบแทนในทางเศรษฐกิจดีก็สามารถดำรงอยู่ได้ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่มีส่วนหนุนเสริมให้หนังบักต้อสามารถดำรงอยู่ได้ด้วย ที่สำคัญคือ ความรักความ สรัทธา และความมุ่งมั่นในการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงประเภทนี้ของคณะ การยอมรับและให้ความสำคัญของการแสดงหนังบักต้อของสังคมโดยการหาโอกาสให้มีเวทีแสดงบ่อย ๆ แม้จะได้ค่าจ้างเพียงเล็กน้อยแต่ก็มีความภาคภูมิใจ ประกอบกับกระแสของสังคมที่มีการทะเลาะวิวาทในงานทำให้เจ้าภาพหันมาให้ความสนใจที่จะนำหนังบักต้อไปแสดงในงานบุญมากขึ้น และอีกปัจจัยหนึ่งคือหน่วยงานหรือองค์กรภายนอกที่เห็นว่าวัฒนธรรมได้เสื่อมถอยลงจึงต้องการที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟูกลับมา ซึ่งการแสดงหนังบักต้อก็เป็นวัฒนธรรมอันหนึ่งที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ให้ความสนใจหนุนเสริมให้คงอยู่ในท้องถิ่นต่อไป

2. อภิปรายผล

จากผลการวิจัยที่พบสามารถนำมาอภิปรายผลในเชิงทฤษฎีได้ดังนี้

2.1 การสื่อความหมายของหยังบักต้อต่อสังคมในปัจจุบัน

หยังบักต้อแม้จะได้ตัวแบบมาจากหนังตะลุงภาคใต้แต่เมื่อเข้ามาสู่พื้นที่ในภาคอีสานแล้วก็มีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะรูปแบบของการแสดง เช่น คนตรีที่ใช้ เรื่องที่ใช้แสดง รูปลักษณะของตัวหนัง ภาษาที่ใช้ในการพากย์หรือเจรจาและการเดินเรื่อง ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกลมกลืนกับลักษณะเด่นของศิลปะการแสดงของภาคอีสาน คือ หมอลำหมู่ ซึ่งได้รับความนิยมจากสังคมอยู่แล้วและหัวหน้าคณะหยังบักต้อเกือบทุกคณะก็มีประสบการณ์และมีความสามารถในการลำเป็นทุนเดิมอยู่แล้วเมื่อมีหยังบักต้อเข้ามา ก็แสดงความคิดที่จะนำมาดัดแปลงให้เข้ากับประสบการณ์เดิมที่มีอยู่และก็สามารถทำได้เป็นอย่างดี จนเป็นที่นิยมมาถึงปัจจุบัน ลักษณะการปรับเปลี่ยนรูปแบบและเนื้อหาการแสดงให้เข้ากับสภาพสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่นดังกล่าวสามารถสื่อความหมายให้เข้ากับผู้ชมซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ทั้งด้านความสนุกสนานบันเทิงและเนื้อหาสาระในเชิงคติสอนใจและการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอีสาน ซึ่งลักษณะดังกล่าวได้เป็นไปตามแนวคิดทฤษฎีการแพร่กระจายทางสังคมที่ว่า “วัฒนธรรมที่สำคัญของโลกมีจุดกำเนิดอยู่เพียงไม่กี่แห่งแล้วค่อย ๆ แพร่กระจายออกไปยังส่วนอื่น ๆ ของโลก” ซึ่งการแพร่กระจายดังกล่าวจะแพร่ออกไปจากแหล่งที่เริ่มต้นสร้างขึ้นไปยังผู้ใช้หรือผู้ที่ยอมรับวัฒนธรรมนั้น แต่อย่างไรก็ตามการที่สังคมใดจะรับเอาวัฒนธรรมที่แพร่กระจายเข้ามาดังกล่าวจะต้องมีการปรับปรุงผสมผสานให้เข้ากับวัฒนธรรมอันเป็นผลมาจากกระบวนการผสมผสานทางวัฒนธรรม โดยที่เมื่อมีวัฒนธรรมสองวัฒนธรรมมาปฏิสัมพันธ์กันหรือแพร่กระจายเข้ามาหากัน ผู้คนที่รับเอาวัฒนธรรมใหม่นั้นจะไม่รับเอามาทั้งหมดแต่จะเลือกรับเอาเฉพาะส่วนที่มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของตนเองเท่านั้น เช่นเดียวกับเอาหนังตะลุงมาจากภาคใต้ แต่ก็ยังรับเอามาเพียงบางส่วนแต่ส่วนใหญ่ยังคงความเป็นศิลปะการแสดงแบบอีสานอยู่อย่างสมบูรณ์ เช่น การพากย์ตัวละครเป็นภาษาอีสาน การแสดงเรื่องวรรณกรรมอีสาน การใช้คนตรีอีสาน คือ พิณ แคน และหมอลำ ประกอบในการเดินเรื่อง เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีสื่อพื้นบ้านของ กาญจนา แก้วเทพ ที่กล่าวว่า “สื่อพื้นบ้านมีลักษณะการผลิตแบบ Two In One คือ ให้ทั้งสาระและความบันเทิง และรวมเอาเรื่องของทางโลกและทางธรรมอยู่ด้วยกัน เพื่อสื่อให้ผู้ชมได้รับรู้เรื่องราวที่หลากหลายได้พร้อม ๆ กัน”

2.2 ผลสะท้อนทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของหยังบักต้อต่อสังคมปัจจุบัน

จากผลการวิจัยที่พบทำให้เห็นว่า หยังบักต้อได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมกล่าวคือ เศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึงรายได้ เงินตรา เงินตราเป็น

แรงผลักดันให้เกิดมีคณะหนังบักต้อ เพราะหนังบักต้อก็เป็นศิลปะการแสดงประเภทหนึ่งเหมือนกับมหรสพอื่น ๆ แต่เป็นการแสดงในระดับท้องถิ่น ซึ่งมีมิติทางสังคมและวัฒนธรรมเข้ามาผสมอยู่ด้วย จึงมีอัตราค่าจ้างที่ต่ำกว่า ซึ่งเป็นผลดีในทางเศรษฐกิจต่อเจ้าภาพผู้ว่าจ้างไปแสดงด้วย ส่วนเรื่องที่แสดงและรูปแบบการแสดงก็จะออกมาในเชิงสังคม วัฒนธรรมที่เน้นให้เห็นถึงคุณค่าของความคิด ซึ่งผ่านมาทางบทบาทของตัวละครที่เด่น ๆ ในเรื่องจึงเป็นมหรสพที่มีความเหมาะสมกับสภาวะสังคมปัจจุบันที่มีเศรษฐกิจตกต่ำ สินค้าราคาแพง ผู้คนทะเลาะวิวาทกันในงานอันเนื่องมาจากการดื่มสุราและการเดินตามจังหวะของดนตรีและหมอลำหน้าเวทีการแสดงแต่สำหรับหนังบักต้อแล้ว จะไม่มีปรากฏการณ์ดังกล่าวให้เห็น เพราะผู้ชมส่วนใหญ่จะเป็นเด็กและผู้สูงอายุ ซึ่งถ้าหากเด็กดูบ่อย ๆ ก็จะเกิดการซึมซับ เมื่อเขาโตเป็นวัยรุ่นและเป็นผู้ใหญ่พวกเขาจะมีความรักความสนใจและเห็นคุณค่าของรูปแบบและคำสอนที่มากับการแสดงของหนังบักต้อและอีกประการหนึ่งเมื่อสังคมถูกบีบคั้นจากสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมมาก ๆ อาจจะหวนกลับมาหาหนังบักต้อเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในยุคเศรษฐกิจฝืดเคือง สังคมอ่อนแอดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ก็เป็นได้ ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีหน้าที่นิยมที่ว่า “ส่วนต่าง ๆ ที่มีอยู่ของระบบจะต้องสนองตอบความต้องการจำเป็นของสังคมและประเพณีทุกอย่าง วัตถุทุกอย่าง ความคิดทุกความคิด ความเชื่อทุกความเชื่อของวัฒนธรรมต้องทำหน้าที่สนองความต้องการจำเป็นของสังคมนั้น” เพื่อรักษาคุณภาพของสังคมให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้ในภาวะปกติต่อไป

ผู้ชมการแสดงที่อยู่ในวัยเด็ก

2.3 ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของหนังบักต้อในกระแสดังคมปัจจุบัน

การเกิดขึ้นการดำรงอยู่และการล่มสลายของหนังบักต้อจะมีความเกี่ยวพันปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างมากไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม เพราะเศรษฐกิจเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญให้หนังบักต้อมีลมหายใจอยู่ในเวทิมหรสพพื้นบ้านได้ แม้จะไม่มากมายเหมือนในอดีตหรือไม่มากเท่ากับมหรสพอื่นก็ตาม แต่ก็ยังพอพุงให้คณะหนังบักต้อยืนอยู่ได้และมีอยู่หลายคณะที่ไม่มีคนว่าจ้างและเลิกกันไปแบบต่างคนต่างไปทำมาหากินในอาชีพอื่น ๆ ที่ตนถนัดและ

พอเห็นช่องทาง ดังนั้นเศรษฐกิจจึงเป็นไปได้ทั้งปัจจัยหนุนเสริมให้มีการดำรงอยู่และเป็นปัจจัยเร่งเร้าให้มีการล่มสลายเร็วขึ้นถ้าหากขาดปัจจัยทางเศรษฐกิจมาเกื้อหนุนอย่างเพียงพอและเหมาะสม ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดในทางเศรษฐกิจที่ว่าด้วยอุปทานจะเท่ากับอุปสงค์เสมอ คือถ้าไม่มีคนต้องการที่จะจ้างหนังบักคือไปแสดง หนังบักคือก็จะอยู่ไม่ได้เช่นกัน ซึ่งวิเคราะห์ตามทฤษฎีหน้าที่นิยมได้ว่าเศรษฐกิจก็เป็นระบบย่อยระบบหนึ่งของสังคม ที่จะต้องทำหน้าที่ของตัวเอง เพื่อให้ระบบย่อยอื่นของระบบสังคมดำรงอยู่ได้ในภาวะปกติ และนอกจากปัจจัยทางเศรษฐกิจจะมีผลต่อการดำรงอยู่ของหนังบักคือแล้ว ปัจจัยทางสังคมได้แก่ ความรักความศรัทธาในการแสดงศิลปะแขนงนี้ของหัวหน้าคณะและทีมงานที่ต้องการจะอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปะการแสดงนี้ไว้เพื่อเป็นมรดกทางวัฒนธรรมให้กับรุ่นลูกหลานต่อไป การยอมรับและให้โอกาสของสังคมแก่คณะหนังบักคือทั้งโดยการให้ความสนใจไปชมการแสดงหรือว่าจ้างหรือการให้การสนับสนุนด้านการเงิน ด้านวัสดุอุปกรณ์ในการแสดงของผู้ที่เกี่ยวข้อง ศรัทธาและหน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะมีส่วนต่อการดำรงอยู่ของหนังบักคือเช่นกัน แต่ทั้งนี้หนังบักคือจะต้องทำหน้าที่ของตนเองในฐานะสื่อพื้นบ้าน เพื่อสนองตอบต่อความต้องการอันหลากหลายที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้ชมให้ได้ ไม่เช่นนั้นแล้วก็ยากที่จะดำรงอยู่ได้ในกระแสสังคมปัจจุบัน

3. ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้หนังบักคือสามารถดำรงอยู่ได้ในกระแสสังคมปัจจุบันและสามารถสื่อความหมายซึ่งมีคุณค่าต่อสังคมได้อย่างยั่งยืนในสังคมอีสานตลอดไป จึงได้นำข้อเสนอแนะเพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาเพื่อเป็นแนวทางดังนี้

3.1 ต่อหนังบักคือในภาวะปัจจุบันปัญหาหลักของหนังบักคือ คือ หากคนที่จะมาสืบทอดในแต่ละคณะยากมากแทบหาไม่ได้แม้จะพอมีคนสนใจอยู่บ้างแต่ความรู้ความสามารถในด้านไหวพริบยังไม่ได้ดีพอ ซึ่งถ้าหากเป็นเช่นนี้ในอีกไม่นานหนังบักคือก็คงจะเป็นเพียงตำนานหนังที่เล่าขานกันในรุ่นลูกหลานแนวทางที่จะสืบทอดให้คงอยู่จึงควรเป็นการหาทางกระตุ้นจิตใจให้คนรุ่นใหม่เห็นคุณค่าเห็นความสำคัญที่จะเข้ามารับการสืบทอดและมีการผสมผสานรูปแบบเนื้อหาที่จะสื่อกับผู้ชมได้หลากหลายมากขึ้นทั้งในด้านข่าวสาร ภูมิปัญญา การทำมาหากินและการให้การศึกษา มากกว่าวิธีการปรับปรุงคณะให้เป็นวงดนตรีประกอบหนังบักคือจนสาระความเป็นหนังบักคือลดน้อยลงหรือแทบไม่มีอยู่เลย ถ้าหากเป็นเช่นนี้ในที่สุดก็ไม่ต่างอะไรกับวงดนตรีทั่วไปที่ให้เพียงความสนุกสนานและความบันเทิงโดยไม่มีสาระอะไรให้กับผู้ชมเลย

3.2 ต่อผู้ชมหรือสังคม ปัจจุบันมหรสพที่เป็นมหรสพบาปมีมากขึ้นในหลายรูปแบบ โดยแต่ละแบบเน้นให้ความสนุกสนานชั่วๆให้เกิดอารมณ์ที่หลากหลายซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่อสังคม ดังนั้นในการเลือกรับมหรสพแต่ละครั้งควรให้ความสำคัญในแง่สาระที่จะให้กับสังคมและผู้ชมของ

มหรสพนั้น ๆ ด้วย มิใช่มองแต่สนองความต้องการของผู้ชมเพื่อที่จะเอาใจผู้ชมเท่านั้นแม้จะมีราคาแพงมีปัญหาตามมามากมายแต่ให้สาระเพียงน้อยนิดหรือไม่ให้อะไรเลยก็ยังคงให้ความสนใจอย่างเช่นที่นิยมกันอยู่ ในปัจจุบันมีการจ้างมหรสพมาในราคาเป็นแสน ๆ แต่มีคนมาฆ่ากันตายในงาน เป็นต้น ซึ่งไม่คุ้มค่าเลยกับการลงทุนลงแรงที่จัดขึ้น ดังนั้นจึงขอฝากทั้งผู้ที่จะเป็นเจ้าภาพและผู้ชมได้คำนึงถึงสาระสำคัญที่จะได้จากมหรสพที่จะรับด้วย เช่น ความประหยัด ความสะดวก ความรู้ ความคิด คุณธรรมและจริยธรรมที่จะได้จากการสื่อสารมาจากมหรสพนั้นด้วย

3.3 ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานทางด้านวัฒนธรรม สถาบันการศึกษา วัด หรือหน่วยงานอื่นที่มีส่วนร่วมสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมในสังคมควรให้ความสนใจ ให้การสนับสนุนให้การปรับปรุงพัฒนาหนังสือทั้งในด้านรูปแบบและสาระความรู้ในการสื่อสารกับคณะผู้แสดงหนังสือและช่วยการสนับสนุนโดยการช่วยหนังสือจัดหาเวทีแสดง ช่วยส่งเสริมในด้านเงินทุนถ้าหากพอมีงบประมาณและช่วยเป็นสื่อกลางในการประสานให้เกิดการรวมกลุ่มกันของคณะหนังสือเพื่อจะได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้และหาประสบการณ์ระหว่างกันในการหาแนวทางในการปรับปรุงพัฒนาให้หนังสือมีประโยชน์คุณค่าต่อสังคมและอยู่คู่กับสังคมอื่น ๆ ได้อย่างมีคุณค่าและมีความหมายตลอดไป

3.4 จากการสังเกตทั้งจากการสัมภาษณ์หัวหน้าคณะหนังสือทำให้พบว่าความนิยมในการแสดงของหนังสือยังมีอยู่ทั้งในหมู่ผู้สูงวัยและเด็กส่วนวัยรุ่นจะขึ้น โดยเฉพาะตอนร้องเพลงประกอบไม่ค่อยใส่ใจในเนื้อหาสาระมากนัก จากปรากฏการณ์ที่เคยเชื่อว่าถ้ามีการปรับปรุงรูปแบบและเนื้อหาในการแสดงให้ดีขึ้นแล้วการกลับฟื้นคืนมามากมายโดยคนในสังคมของหนังสืออีกครั้งหนึ่งก็มีใช้ว่าจะเป็นไปได้

3.5 แนวทางที่จะเป็นไปได้ว่าเป็นรูปธรรมก็คือ ฝึกหัดการแสดงให้กับคนรุ่นใหม่ที่มีใจรักและมีความพร้อมที่จะรับการถ่ายทอดจากครูหรืออาจารย์รุ่นเก่า แม้จะเป็นเรื่องที่มีความยากเป็นอย่างยิ่งที่จะหาคนรุ่นใหม่มาให้ความสนใจ ก็จริงแต่ถ้าหากมีวิธีการและมีแรงจูงใจดีพอก็อาจจะมีคนรุ่นใหม่อาสาสมัครต่อก็เป็นได้

3.6 การนำหัวหน้าคณะหนังสือมาพบปะพูดคุยกันถึงสถานการณ์ทั่วไปของหนังสือและหาทางปรับปรุงและพัฒนาตนเองทั้งในด้านรูปแบบและสาระสำคัญที่จะสอดแทรกเข้ามาในการแสดงที่จะสื่อความหมายในเชิงคุณค่าให้กับผู้ชมมากขึ้น ก็น่าจะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยเสริมคุณค่าให้คนหันมาสนใจในหนังสือมากขึ้น

บรรณานุกรม

- กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง. ท่องเที่ยว 4 จังหวัด กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง(อุบลราชธานี อำนาจเจริญ ศรีสะเกษ โยธาธร),2547.
- การแสดงมหรสพไทย.เรื่องรามเกียรติ์มหกรรมรามายณะนานาชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี.ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย วันที่ 5-18 เมษายน 2534.
- กาญจนา แก้วเทพ.ศาสตร์แห่งการสื่อและวัฒนธรรมศึกษา.พิมพ์ครั้งที่ 2.กรุงเทพฯ: เอดิชั่นเพรสโปรดักส์, 2549.
- ขนิษฐา ทุมมากรณ์.หนังสือพิมพ์ : ศิลปะการแสดงอีสานที่กำลังเลือนหาย.งานข้อมูลท้องถิ่น สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2550. (อ้างเมื่อ 13 พฤศจิกายน 2550) จาก <http://www.lib.ubu.ac.th/localinformation/file/pramothai.pdf>.
- ชวน เพชรแก้ว. หนังสือดูในประเทศไทย. สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ,2548.
- ชื่น ศรีสวัสดิ์.การดำรงชีพของชุมชนสองฝากฝั่งลุ่มน้ำมูลในภาวะน้ำท่วม : กรณีศึกษาชุมชนสองฝากฝั่งลุ่มน้ำมูลและลุ่มน้ำชีในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานี.มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี,2545.
- ดำรง ฐานดี.สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- เปิงวัฒนธรรมหมอลำบ้านปลาข้าว. (ออนไลน์) 21 มีนาคม 2544 (อ้างเมื่อ 2 มกราคม 2551) จาก <http://www.thairssfeed.com/news/0000003988WTOOM>.
- สุริยา สมทุคุปดี และคณะ.หนังสือพิมพ์ของอีสาน: การแพร่กระจายและการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน. ขอนแก่น : ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2535.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์.ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น.พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ :จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2536.
- เสรี พงศ์พิศ.เครือข่าย. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2537.
- หนังสือพิมพ์ตำนานที่ต้องสืบสานต่อลมหายใจ.(ออนไลน์) 24 กันยายน 2550(อ้างเมื่อ 1 ธันวาคม 2550) จาก http://www.isangate.com/entertain/pramothai_01.html.
- หมอลำเมืองอุบลฯ.(ออนไลน์) 18 ธันวาคม 2550 (อ้างเมื่อ 18 มกราคม 2551) จาก http://www.isangate.com/entertain/morlum_ubom.html.

ภาคผนวก 1

แนวในการเก็บข้อมูลหน้าบักต้อในเขตพื้นที่ 4 จังหวัดอีสานตอนล่าง

**แนวในการเก็บข้อมูลหนังสือในเขตพื้นที่ 4 จังหวัด
อีสานตอนล่าง**

ที่	วัตถุประสงค์	คำถาม	ผู้ให้สัมภาษณ์	วิธีการสัมภาษณ์	หมายเหตุ
1	ศึกษาความเป็นมาของหนังสือ	1. คณะหนังสือที่เป็นกรณีศึกษานี้มีประวัติความเป็นมาอย่างไร 2. นับตั้งแต่ก่อตั้งมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากี่ปีแล้วมีช่วงใคร่จูง โรจน์ ช่วงใดตกต่ำบ้าง เพราะสาเหตุใด	1. หัวหน้าคณะหนังสือ	1. ถามถึงประวัติส่วนตัวของหัวหน้าคณะว่าใคร มาจากไหน มีความเป็นมาอย่างไร 2. มีความคิดหรือแรงบันดาลใจอะไรจึงได้มาตั้งคณะหนังสือ และได้ดำเนินการมาอย่างไรบ้าง ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน	1.ให้ระบุชื่อ นามสกุล เลขที่บ้าน ชื่อหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ของผู้ให้สัมภาษณ์ด้วย และระบุว่าใครเป็นผู้สัมภาษณ์ และสัมภาษณ์เมื่อไหร่
2	ศึกษาองค์ประกอบในคณะของหนังสือ	1. ตัวหนังสือของคณะมีทั้งหมดกี่ตัว มีตัวอะไรบ้าง 2. เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการเล่นมีอะไรบ้าง 3. สมาชิกในคณะมีกี่คนแต่ละคนมีหน้าที่อะไรบ้าง	1. หัวหน้าคณะ 2. สมาชิกในคณะ ถ้าเป็นไปได้ให้ถามตัวหลักๆ ในคณะ	1. ถามเกี่ยวกับตัวหนังสือว่ามีกี่ตัวได้มาอย่างไร มีตัวอะไรบ้าง โดยถ่ายภาพประกอบบางตัวที่เป็นตัวหลัก 2. ถามถึงเครื่องดนตรีที่ใช้เล่นประกอบและสมาชิกในคณะว่ามีใครบ้างและใครเล่นเป็นตัวอะไร เล่นอย่างไร	1.ให้ระบุชื่อ นามสกุล เลขที่บ้าน ชื่อหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ของผู้ให้สัมภาษณ์ด้วย และระบุว่าใครเป็นผู้สัมภาษณ์ และสัมภาษณ์เมื่อไหร่

ที่	วัตถุประสงค์	คำถาม	ผู้ให้สัมภาษณ์	วิธีการสัมภาษณ์	หมายเหตุ
3	ศึกษาวิธีการเล่นหรือการนำเสนอสาระต่อผู้ชมของหนังสือ	<ol style="list-style-type: none"> 1. มีวิธีการนำเสนอสาระของเรื่องต่อผู้ชมอย่างไรระบุนั้นตอนและวิธีการด้วย 2. เรื่องที่แสดงเป็นปกคิมิเรื่องอะไรบ้าง 3. เป็นเรื่องที่มีอยู่เดิมหรือตั้งขึ้นใหม่ 4. ในการแสดงแต่ละครั้ง ทางคณะต้องการสื่อความหมายอะไรกับผู้ชมบ้างในเชิงสาระของเนื้อหา 5. ปกติไปแสดงในงานประเภทใด แสดงเรื่องอะไร อัตราค่าจ้างครั้งละเท่าใด ปีละประมาณกี่ครั้ง 	<ol style="list-style-type: none"> 1. หัวหน้าคณะ 2. ผู้แสดงหลักในคณะ 3. ผู้ที่เคยแสดงหนังสือหรือผู้ชม ในขณะที่ไปสังเกตการเล่น 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ให้ถามถึงวิธีการเล่นและขั้นตอนต่าง ๆ ในการแสดงเป็นฉาก ๆ ตั้งแต่ฉากแรกจนถึงฉากสุดท้ายว่าทำอะไรอย่างไรบ้าง 2. ให้ถามถึงเรื่องหลัก ๆ ที่ใช้แสดงว่ามีเรื่องอะไรบ้าง เรื่องเหล่านั้นมีอยู่แล้วหรือแต่งขึ้นเอง 3. ในการแสดงใครเป็นผู้เซต ใครเป็นผู้พากย์และพากย์เป็นภาษาอะไร และให้สาระอะไรกับผู้ชมบ้าง ยกตัวอย่างประกอบ 4. ให้ถามว่าในแต่ละปีได้แสดงประมาณกี่ครั้ง ได้ค่าจ้างครั้งละเท่าใด โดยประมาณ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ให้ระบุชื่อ นามสกุล เลขที่บ้าน ชื่อหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ของผู้ให้สัมภาษณ์ด้วย และระบุว่าใครเป็นผู้สัมภาษณ์ และสัมภาษณ์เมื่อไหร่
4	ศึกษาปัจจัยแห่งการดำรงอยู่ของหนังสือ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ที่คณะสามารถดำรงอยู่ได้มาถึงปัจจุบันนี้เพราะสาเหตุใดเป็นหลัก และคณะอื่น ๆ ที่ล้มเลิกไปเพราะสาเหตุใด 	<ol style="list-style-type: none"> 1. หัวหน้าคณะ 2. สมาชิกในคณะ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ให้ถามเพื่อให้คำตอบที่ชัดเจนว่าที่คณะสามารถดำรงอยู่ได้เป็นเพราะอะไรเป็นหลัก เป็นเพราะรายได้หรือความชอบ ความรักหรือเพราะสาเหตุอื่นๆ ส่วนคณะที่อยู่ไม่ได้เพราะอะไร 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ให้ระบุชื่อ นามสกุล เลขที่บ้าน ชื่อหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ของผู้ให้สัมภาษณ์ด้วย และระบุว่าใครเป็นผู้สัมภาษณ์ และสัมภาษณ์เมื่อไหร่

ที่	วัตถุประสงค์	คำถาม	ผู้ให้สัมภาษณ์	วิธีการสัมภาษณ์	หมายเหตุ
5	ศึกษาแนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูหนังสือในเขตอีสานตอนล่าง	<p>1. คิดว่าโอกาสที่หนังสือจะกลับมามีความสำคัญในสังคมได้หรือไม่ เพราะอะไร</p> <p>2. ถ้าจะให้หนังสือกลับมาหรือให้ประโยชน์สูงสุดทั้งคณะและผู้ชมควรจะทำอย่างไร</p>	<p>1.หัวหน้าคณะ</p> <p>2.สมาชิกในคณะ</p> <p>3.ผู้รู้ในชุมชนทั่วไป</p> <p>4.ภูมิปัญญาในท้องถิ่น</p>	<p>1.ให้ถามถึงแนวคิดหรือความเห็นว่าเป็นไปได้หรือไม่ที่โอกาสหนังสือจะกลับมาเฟื่องฟูอีกเหมือนในอดีต</p> <p>2.ให้ถามต่ออีกว่ามีแนวทางอะไรบ้างที่จะส่งเสริมให้หนังสือกลับมาให้คุณค่ากับสังคมได้มากที่สุด</p>	<p>1.ให้ระบุชื่อ นามสกุล เลขที่บ้าน ชื่อหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ของผู้ให้สัมภาษณ์ด้วย และระบุว่าใครเป็นผู้สัมภาษณ์ และสัมภาษณ์เมื่อไหร่</p>

ภาคผนวก 2

บุคคลสำคัญในวงการหนังสือพิมพ์ในเขตพื้นที่ 4 จังหวัดอีสานตอนล่าง

บุคคลสำคัญในวงการหนังบักต้อ ในเขตพื้นที่ 4 จังหวัดอีสานตอนล่าง

1. นายฟาง แซ่ตัน หัวหน้าคณะ ฟ.บันเทิง

นายฟาง แซ่ตัน อยู่บ้านเลขที่ 6 ซอยสุริยาตรี ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี นายฟางได้ไปดูการแสดงของนายขวัญที่นำหนังบักต้อเข้ามาแสดงครั้งแรกที่จังหวัดอุบลราชธานี ก็เกิดความชอบแล้วจำเอาบทร้อง บทพากย์มาหัดร้อง หัดเล่น หัดพากย์ ส่วนเนื้อเรื่องนั้นนายทิมเป็นผู้แต่ง การเล่นของนายฟางนั้นจะคิดบทสด ๆ จากความชอบ จึงได้ตั้งคณะหนังบักต้อขึ้นประมาณปี พ.ศ.2475 และใช้ชื่อว่า คณะ ฟ.บันเทิง เมื่อเริ่มก่อตั้งคณะมีทีมงานทั้งหมด 8 คน ส่วนตัวหนังบักต้อนั้นนายฟางนำมาจากภาคใต้ โดยเริ่มแรกนั้นตัวหนังจะทำจากสังกะสี ต่อมาเปลี่ยนเป็นกระดาษแข็ง และเปลี่ยนมาใช้หนังวัวแทน ส่วนเครื่องดนตรีนั้นได้ทำขึ้นเองทั้งหมดโดยทำจากความพยายามถึงแม้ว่าจะยากแค่ไหน ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า นายฟางนั้นได้พยายามที่จะสืบทอดศิลปะการแสดงหนังบักต้อให้คงสืบต่อไปยังรุ่นลูกรุ่นหลาน

นายภิรมณ์ ชัมภรัตน์ มีระนาดเอกของคณะ ฟ.บันเทิง

2. นายปิ่น ทับถนน หัวหน้าคณะบ้านท่ากกไธ

นายปิ่น ทับถนน อายุ 81 ปี บ้านท่ากกไธ(ปัจจุบันเป็นบ้านหนองกินเพล หมู่ที่ 8 ตำบลหนองกินเพล อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี) ตั้งคณะในปี พ.ศ.2490 นายปิ่นมีความสามารถในการลำและเล่นดนตรีพื้นบ้านอีสาน เช่น พิณ แคน เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เมื่ออายุได้ 21 ปี เห็นคณะหนังบักต้อของครูเหล่าและครูหนู บ้านโพนทันมาแสดงในหมู่บ้านเกิดความสนใจจึงรวมเพื่อน 9 คน จากนั้นก็เชิญครูเหลามาสอนบทพากย์และได้ตัวหนังมาจากครูเหล่า ซึ่งจะเล่นเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามออกบวช นายปิ่นแสดงหนังบักต้อจนถึงประมาณปี พ.ศ.2511 ก็หยุดการแสดงเนื่องจากทีมงานในคณะได้เสียชีวิตบ้างย้ายไปอยู่ที่ไกลบ้าง จึงแสดงหมอลำแทนและ

ได้ฝึกให้ลูกชาย คือ นายทองใส ทับถนน ดัดพิณให้กับคณะจนมีความเชี่ยวชาญและได้เป็นศิลปินแห่งชาติ

นายปิ่น ทับถนน อายุ 81 ปี หัวหน้าคณะบ้านท่ากกไฮ

3. นายคำผาง มณีเนตร หัวหน้าคณะ ส.สมบูรณ์มรดกอีสาน

นายคำผาง มณีเนตร หัวหน้าคณะ ส.สมบูรณ์มรดกอีสาน

นายคำผาง มณีเนตร อายุ 66 ปี บ้านเลขที่ 136 หมู่ที่ 9 บ้านโนนสว่าง ตำบลโนนค้อ อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งคณะในปี พ.ศ.2511 โดยนายคำผางได้สืบทอดหนังสือจากพี่ชาย คือ นายสมบูรณ์ มณีเนตร โดยที่นายสมบูรณ์นั้นได้ฝึกการแสดงจากอาจารย์หนู ร่วมสุข จากบ้านโพนทัน จังหวัดยโสธร เมื่อนายคำผาง อายุได้ 16 ปี ได้ฝึกเล่นเรื่องรามเกียรติ์ ตอน พระราม ออกบวช ส่วนรูปแบบการแสดงนั้นนายคำผางจะเน้นการแสดงโดยการพากย์เป็นเรื่องละครแบบโขน แบบร้อง ซึ่งร้องเป็นการแสดงแบบดั้งเดิม เพื่อเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงให้คงสืบต่อไป

4. นายเหรียญชัย วิลามาต หัวหน้าคณะเหรียญชัยพัฒนา

นายเหรียญชัย วิลามาต อายุ 58 ปี หัวหน้าคณะเหรียญชัย

นายเหรียญชัย วิลามาต อายุ 58 ปี บ้านปอจีคูน ตำบลเอือดใหญ่ อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งคณะในปี พ.ศ.2514 ในขณะนั้นนายเหรียญชัยมีอายุได้ 12 ปี ได้ฝึกกลอนลำและพากย์หนังด้วย โดยอาศัยการลำและการพากย์หนังใหญ่(หนังกลางแปลง) เมื่ออายุได้ 14 ปี นายเหรียญชัยอาศัยความสามารถส่วนตัวแต่งกลอนขายตามหมู่บ้านและพากย์หนัง ต่อมาในปี พ.ศ.2512 ได้แต่งกลอนลำหมู่ กลอนลำคู่ ลำเรื่องต่อกลอนและกลอนลำเพลิน รวมทั้งฝึกสอนลีลาการแสดงให้กับคณะหมอลำ เช่น คณะ ส.สาครศิลป์ จนโด่งดังในยุคนั้น ส่วนลักษณะการเล่นดูจากคณะ ฟ.บันเทิงเล่นจึงลองทำดูจากนั้นก็มิมีผู้มาว่าจ้างให้ไปแสดงมากมายทั้งแข่งกับมหรสพประเภทอื่น ๆ รูปแบบการแสดงนั้นยังคงเป็นรูปแบบดั้งเดิมที่ยังอนุรักษ์การแสดงแบบเก่าไว้

5. นายทวี เหลาสิ่งห์ หัวหน้าคณะ ท.ทวีศักดิ์

นายจ้อย (ลูกชายนายทวี เหลาสิ่งห์) หัวหน้าคณะท.ทวีศักดิ์

นายทวี เหลาสิ่งห์ อายุ 55 ปี บ้านเลขที่ 267 หมู่ที่ 11 บ้านห้วยยาง ตำบลหัวนา อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งคณะขึ้นในปีพ.ศ.2515 แต่ก่อนนี้นายทวีถูกบังคับให้เรียน

การล่า ล่ากลอน ล่าเพลิน โดยพ่อของนายทวินั้นเป็นลิเก แต่เมื่อลิเกไม่เป็นที่นิยมดูจึงได้มาเล่นหนัง บักคือ โดยนำสังกะสีมาตัดเป็นตัวหนังแล้วนำมาแสดงให้เด็ก ๆ ดูเมื่อเห็นว่ามีคนชอบดูจึงได้จัดตั้ง คณะหนังบักคือขึ้นใช้ชื่อว่า ท.ทวีศักดิ์ อุปกรณ์ทั้งหมดในการแสดงนั้นนายทวินำขึ้นเองทั้งหมด ส่วนตัวหนังนั้นใช้สังกะสีแล้วจึงเปลี่ยนมาเป็นกระดาษแข็งแล้วจึงทำจากหนังวัวแต่ปัจจุบันตัวหนัง ทำจากฟิวเจอร์บอร์ดแต่ยังไม่แข็งแรงเท่าที่ควรนอกจากทำตัวหนังแล้วนายทวินำเครื่องดนตรีเอง ทั้งหมด เช่น ระนาด พิณ ส่วนรูปแบบการแสดงนั้นเมื่อก่อนจะเป็นรูปแบบดั้งเดิม แล้วจึง เปลี่ยนเป็นหนังบักคือแบบประยุกต์ เพื่อให้ตรงกับความต้องการของผู้ชมหรือให้ทันสมัย ซึ่งได้เพิ่ม หางเครื่องเข้าประกอบการแสดง เพื่อให้คนดูไม่เบื่อ ปัจจุบันนายทวินได้เสียชีวิตแล้ว ผู้ที่สืบทอดคือ นายจ้อย ซึ่งเป็นลูกชายของนายทวิน เพราะนายทวินได้สอนวิชาการแสดงให้กับคนในคณะทุกคน การ แสดงหนังบักคือนั้นทำให้นายทวินได้รับการยกย่องจากชาวบ้าน ซึ่งถือว่านายทวินมีส่วนในการ อนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปะการแสดงของอีสานให้คงสืบต่อไป

6. นายโฮม ลองเมือง หัวหน้าคณะหนังบักคือบ้านขามป้อม

นายโฮม ลองเมือง อยู่บ้านเลขที่ 10/1 หมู่ที่ 1 บ้านขามป้อม ตำบลขามป้อม อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งคณะขึ้นในปี พ.ศ.2520 คณะหนังบักคือของนายโฮมนั้นได้รับการฟื้นฟูจาก ส่วนราชการหลายส่วนที่ให้การสนับสนุนงบประมาณ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบลขามป้อม โรงเรียนชุมชนบ้านขามป้อมที่ร่วมกันฟื้นฟูหนังบักคือขึ้นมาใหม่ โดยที่ นายโฮมเล่นหนังบักคือตั้งแต่ปี พ.ศ.2495 ซึ่งได้เรียนการแสดงจากอาจารย์คำ ที่มาจากคณะน้ำปลีก ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ที่เคยมาเล่นที่บ้านขามป้อม โดยที่นายโฮมนั้นเล่น เป็นพระราม ซึ่งนายโฮมจะเป็นทั้งผู้เซิดและพากย์คนเดียว นายโฮมเล่นหนังจนถึงปี พ.ศ.2520 จึง ได้ตั้งคณะขึ้นมาใหม่ใช้ชื่อว่า คณะบ้านขามป้อม ส่วนรูปแบบการแสดงนั้นเป็นแบบดั้งเดิมแต่ อนาคตอาจจะเป็นหนังบักคือประยุกต์มีหางเครื่องประกอบดนตรี เพื่อให้สอดคล้องกับ ความ ต้องการของผู้ชมและยังเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงของอีสานให้คงสืบไป

นายโฮม ลองเมือง หัวหน้าคณะหนังบักคือบ้านขามป้อม

7. นายสมถัน อินทร์น้อย หัวหน้าคณะ ท.รุ่งเรืองศิลป์

นายสมถัน อินทร์น้อย ตั้งคณะขึ้นในปี พ.ศ.2538 ที่บ้านเลขที่ 84 หมู่ที่ 6 บ้านพะไล ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี นายสมถันมีความชอบในด้านศิลปะการแสดงจึงได้ไปเรียนการเชิด การพูดจากนายโสม ลองเมือง ที่บ้านขามป้อม ตำบลขามป้อม อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี และได้ดูการแสดงของคณะหนังบักค้อที่เข้ามาแสดงในหมู่บ้านแล้วนำมาปรับปรุงการแสดงและได้ตั้งคณะ ขึ้นใช้ชื่อว่า ท.รุ่งเรืองศิลป์ รูปแบบการแสดงนั้นได้ประยุกต์เอาหมอลำซิ่งและหางเครื่องเข้ามาประกอบในช่วงร้องเพลงเร็ว ส่วนตัวหนังนั้นทำเองโดยทำจากหนังวัวและนำเครื่องดนตรีสมัยใหม่เข้ามา เช่น เบส กีตาร์ กลองชุด คีบอร์ด และแคน เพื่อให้ทันสมัยของผู้ชม ซึ่งนายสมถันมีส่วนในการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงของอีสานให้คงสืบต่อไป

นายสมถัน อินทร์น้อย หัวหน้าคณะ ท.รุ่งเรืองศิลป์

8. นายวิสุทธิ แสงแดง หัวหน้าคณะรุ่งสุริยบันเทิงศิลป์

นายวิสุทธิ แสงแดง ตั้งคณะขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2540 ที่บ้านเลขที่ 61 หมู่ที่ 6 บ้านหินดาน ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี โดยนายวิสุทธินั้นมีความชอบในด้านศิลปะการแสดงอยู่แล้วจึงได้จัดทำตัวหนังกับนายปรีชา สุขใจ แต่นายปรีชานั้นเป็นคนความจำไม่ดี จึงได้ให้นายวิสุทธิท่องตัวบทละครทุกตัว แล้วจึงได้แยกวงออกมาตั้งคณะขึ้น ส่วนรูปแบบการแสดงนั้นนายวิสุทธิได้เปลี่ยนรูปแบบมาเป็นหนังบักค้อประยุกต์โดยการนำเอาหางเครื่องหรือหมอลำซิ่งมาผสมผสานเข้ากับการแสดงเพื่อให้สอดคล้องต่อความต้องการของผู้ชมในสมัยปัจจุบัน

นายวิสุทธิ แสงแดง หัวหน้าคณะรุ่งสุริยาบ้านเทิงศิลป์

9. นายสิงห์ จำเริญ หัวหน้าคณะ ส.ร่วมมิตร

นายสิงห์ จำเริญ หัวหน้าคณะ ส.ร่วมมิตร

นายสิงห์ จำเริญ อายุ 74 ปี บ้านเลขที่ 9 หมู่ที่ 4 บ้านฝั่ง ตำบลหนองแค อำเภอรามิไสล จังหวัดศรีสะเกษ โทร(045)600102 นายสิงห์มีความสนใจนั่งบักต้อมมาตั้งแต่อายุ 17 ปี ประมาณปี พ.ศ.2493 ได้ฝึกหัดการเล่นนั่งบักต้อมมาจากอาจารย์หนู บ้านยางปลาบึง ตำบลพระเสาร์ อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันเป็นจังหวัดยโสธร) ปัจจุบันยังมีการแสดงอยู่แต่ได้มีการประยุกต์โดยมีดนตรีและหางเครื่องประกอบตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา

10. นายเฉลิมชัย เขียวอ่อน หัวหน้าคณะเฉลิมศิลป์

นายเฉลิมชัย เขียวอ่อน หัวหน้าคณะเฉลิมศิลป์

นายเฉลิมชัย เขียวอ่อน อายุ 59 บ้านเลขที่ 94 หมู่ที่ 14 บ้านฝิ่ง ตำบลหนองแค อำเภอรามิไศล จังหวัดศรีสะเกษ โทร(086)2576050,(081)9763006 นายเฉลิมชัยมีความสนใจเล่นหนังบักต้อมมาตั้งแต่วัยเด็กและได้ร่วมเป็นทีมงานในคณะ ส.ร่วมมิตรกับนายสิงห์มาตั้งอายุ 11 ปี (ป.3) ปี พ.ศ.2504 และได้แยกไปตั้งคณะเป็นของตนเองชื่อว่า คณะเฉลิมศิลป์ ในปีพ.ศ.2544 ด้วยเหตุผลที่ต้องการประยุกต์เข้ากับวงดนตรีที่ลูกเขยของนายเฉลิมชัยดูแลอยู่ เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดในวงการมหรสพปัจจุบัน

11. นายหิน พรมดี

นายหิน พรมดี

นายหิน พรมดี อายุ 71 ปี บ้านเลขที่ 121 หมู่ที่ 1 ตำบลหนองแวง อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ มีความสนใจในหนังบักต้อมมาตั้งแต่อายุ 20 ปี ประมาณปี พ.ศ.2499 มีโอกาสการแสดงของอาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง ที่บ้านโพนทัน มีความสนใจอยากจะได้เล่นเป็นอย่างอาจารย์

คำหมายบ้าง เพราะตนเองมีแนวทางศิลป์อยู่ก่อนแล้ว ต่อมาทางผู้ใหญ่ในหมู่บ้านจึงได้ชวนกันไปฝึกหัดเล่นหนังบักตื้อกับอาจารย์เผย และอาจารย์เบยที่บ้านหนองฮี เรียนอยู่ 3 เดือน ก็กลับมา ร่วมกันตั้งคณะหนังบักตื้อขึ้นที่บ้านหนองแวงในปี พ.ศ.2500 ชื่อว่า คณะ ส.บันเทิงศิลป์ เนื่องจาก หัวหน้าคณะชื่อสุวรรณและเล่นมาจนถึงสมัยปี พ.ศ.2544 จึงหยุดการเล่น เนื่องจากคนในคณะ เสียชีวิตไปหมดจึงได้มอบตัวหนังให้กับโรงเรียนบ้านหนองแวง ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำหมู่บ้าน ส่วนนายหินก็จะเป็นผู้ฝึกสอนให้กับนักเรียน เป็นผู้แสดงตั้งแต่ปี พ.ศ.2545 เป็นต้นมาและปัจจุบันที่ โรงเรียนยังมีการสืบทอดกันอยู่

12. นายคำสิงห์ โสภภาพรม หัวหน้าคณะดอกฟ้าสามัคคี

นายคำสิงห์ โสภภาพรม ตั้งคณะขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2496 ที่บ้านเลขที่ 7 หมู่ที่ 8 บ้านคำแก้ง ตำบล โศกสำราญ อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร ผู้ที่ก่อตั้งคณะขึ้นครั้งแรก คือ พ่อใหญ่จารย์หอม เป็น พ่อของนายคำสิงห์ ซึ่งเคยเป็นหมอลำมาก่อนและมีความชอบในด้านศิลปะการแสดง จึงได้จัดตั้ง คณะหนังบักตื้อขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ชม โดยจะฝึกร้อง ฝึกพากย์ด้วย ตนเอง จากนั้นจึงได้สอนให้นายคำสิงห์ร้อง และพากย์ รูปแบบการแสดงจะเป็นแบบดั้งเดิมแต่ ปัจจุบันได้เปลี่ยนรูปแบบการแสดงมาเป็นหนังบักตื้อประยุกต์โดยการเพิ่มเครื่องดนตรีสมัยใหม่ และนำเอาหมอลำเข้ามาผสมผสานกับหนังบักตื้อ เช่น ลำล่อง ลำยาว ลำภูไทใหญ่ ลำภูไทน้อย เพื่อให้เข้ากับสมัยนิยมของผู้ชม

นายเฉลิม โสภภาพรม ผู้พากย์และเชิดหนัง

13. นายสุข ประกอบแสง หัวหน้าคณะเพชรโพนทัน

นายสุข ประกอบแสง ตั้งคณะขึ้นในปี พ.ศ.2523 ที่บ้านเลขที่ 73 หมู่ที่ 1 บ้านโพนทัน ตำบลโพนทัน อำเภอกำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร นายสุขมีความชอบในศิลปะการแสดงตั้งแต่เด็ก เคยเข้าไปช่วยงานในคณะอาจารย์คำหมาย ที่บ้านโนนแคน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอำนาจเจริญใน

ฐานะคนแบกกลองได้ค่าจ้างเพียง 40-50 บาทเท่านั้นแต่เมื่อเห็นอาจารย์คำหมายได้ค่าจ้างมากจึงอยากก่อตั้งคณะเป็นของตนเอง จึงได้ก่อตั้งคณะขึ้น โดยใช้ชื่อว่า คณะเพชร โพนทัน ส่วนรูปแบบการแสดงนั้นได้นำเครื่องดนตรีที่ทันสมัยเข้าประกอบการแสดงด้วยซึ่งเป็นการปรับปรุงเพื่อเพิ่มความสนุกสนานให้มากขึ้น

นายสุข ประกอบแสง หัวหน้าคณะเพชรโพนทัน

14. นายจารึก บุญมาศ หัวหน้าคณะจารึกบ้านเทิงศิลป์

นายจารึก บุญมาศ ตั้งคณะขึ้นในปี พ.ศ.2529 ที่บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 3 บ้านดอนม่วง ตำบลกุดแห่ อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร นายจารึกมีความชอบและมีความสนใจการร้องลำอยู่แล้ว จึงได้หัดเล่นหนังเพิ่มขึ้นโดยไปเรียนวิธีการเล่นหนังกับผู้รู้ในศิลปะการแสดงแขนงนี้ ปัจจุบันยังมีการแสดงอยู่แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนเอาเครื่องเล่นอิเล็กทรอนิกส์เข้ามาแทน

นายจารึก บุญมาศ หัวหน้าคณะจารึกบ้านเทิงศิลป์

15. นายป๋อง ดวงศรี หัวหน้าคณะ ล.รุ่งเรือง

นายป๋อง ดวงศรี อายุ 59 ปี ตั้งคณะขึ้นในปี พ.ศ.2540 ที่บ้านเลขที่ 38 หมู่ที่ 1 บ้านโพนทัน ตำบลโพนทัน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม เมื่อนายป๋องอายุ 50 ปี ได้ชมการแสดงของคณะอาจารย์คำหมายบ้านโนนแคนก็คิดอยากจะเล่นหนังบักต้อจึงได้จำคำร้อง ทำนองแล้วนำมาหัดร้องหัดเล่า แล้วจึงได้ชักชวนผู้ที่สนใจเข้าร่วมและตั้งคณะหนังบักต้อขึ้น โดยใช้ชื่อว่า คณะ ล.รุ่งเรือง ปัจจุบันยังมีการแสดงอยู่แต่มีการประยุกต์โดยมีเครื่องดนตรีสมัยใหม่เข้ามาประกอบการแสดง เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ชม

นายป๋อง ดวงศรี หัวหน้าคณะ ล.รุ่งเรือง

16. นายคำหมาย บุญเพ็ง

นายคำหมาย บุญเพ็ง อายุ 59 ปี บ้านโนนแคนหมู่ที่ 7 ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอดุสิต จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันเป็นจังหวัดอำนาจเจริญ) อาจารย์คำหมายอายุได้ประมาณ 15 ปี ก็ได้ตั้งคณะหนังบักต้อขึ้นประมาณปี พ.ศ.2470 โดยพ่อศรีทา เป็นคนออกแบบและตัดตัวหนังให้ อาจารย์คำหมายมีพรสวรรค์ในการพากย์และการเชิดทำหน้าที่เป็นผู้แสดง เมื่ออายุ 21 ปี อาจารย์คำหมายได้รับคัดเลือกเข้ารับราชการทหารที่กรุงเทพฯเป็นเวลา 6 ปี เมื่อปลดประจำการแล้วจึงกลับมาเล่นหนังต่อ โดยอาจารย์คำหมายจะตัดตัวหนังขาย รับงานในขบวนแห่ต่าง ๆ ปัจจุบันได้หยุดแสดงไปแล้วเนื่องจากเสียชีวิต อาจารย์คำหมายได้สวมวิญญาณนักแสดงไปจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตในปี พ.ศ.2516 อาจารย์คำหมายได้ฝึกสอนการร้อง การพากย์ การตัดตัวหนังและการเล่นหนังให้กับลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก หนังบักต้อที่เล่นอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดนครปฐม จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานีในปัจจุบันล้วนเป็นศิษย์รุ่นหลานของอาจารย์คำหมายทั้งสิ้น

นายฤทธิ อุดมลาภ อายุ 81 ปี มีขนาดเอกประจำคณะอาจารย์คำหมาย

17. นายสิงห์ สีสัน หัวหน้าคณะหนังบักต้อบ้านห้วยนา

นายสิงห์ สีสัน บ้านห้วยนา ตำบลห้วยไร่ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ (ปัจจุบันนายสิงห์ได้ย้ายไปอยู่ที่ อำเภอเซกา จังหวัดหนองคาย) ตั้งคณะในปี พ.ศ.2501 นายสิงห์และคณะจึงได้ไปฝึกการแสดงกับอาจารย์เคนแสง ที่บ้านไร่สมบูรณ์ ตำบลไค้คำ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ แล้วกลับมาตั้งคณะตลอดเวลาที่เปิดทำการแสดงปีที่คนนิยมมากที่สุดคือ ปี พ.ศ.2507-2510 หลังจากนั้นคณะก็ซบเซาลงเนื่องมาจากเหตุผลหลายอย่าง จึงยุติการแสดงลงโดยสิ้นเชิงตั้งแต่ปี พ.ศ.2521 เป็นต้นมา

นายเจียน ประทุม อายุ 67 ปี ผู้แสดงเป็นตัวเอกในคณะของนายสิงห์ สีสัน

18. นายสวัสดิ์ จันทะวรรณ หัวหน้าคณะพรสวัสดิ์บ้านเทิงศิลป์

นายสวัสดิ์ จันทะวรรณ หัวหน้าคณะพรสวัสดิ์บ้านเทิงศิลป์

นายสวัสดิ์ จันทะวรรณ อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 78 หมู่ที่ 3 บ้านนาคำ ตำบลคึมใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ตั้งคณะในปี พ.ศ.2510 ขณะที่นายสวัสดิ์ จันทะวรรณ อายุ 23 ปี นายสวัสดิ์เคยเป็นหมอลำคู่หรือหมอลำกลอนมาก่อนต่อมาจึงได้ไปฝึกการเล่นหนังบักต้อจากอาจารย์พ่วน บ้านดงสีโท ตำบลเหล่าพวน อำเภอมือง จังหวัดอำนาจเจริญ และมาเล่นหนังบักต้อแต่ยังไม่ทิ้งหมอลำ โดยการนำเอาหมอลำมาผสมกับหนังบักต้อ ซึ่งนายสวัสดิ์มีพรสวรรค์ในด้านการลำเป็นอย่างมากปัจจุบันคณะพรสวัสดิ์บ้านเทิงศิลป์ยังมีการแสดงอยู่ โดยการประยุกต์เอาหมอลำเข้าไปผสมกับหนังบักต้อมีทั้งลำเพลิน ลำภูไท ลำกลอน ลำตั้งหวายและมีหางเครื่องประกอบในขณะลำตั้งหวาย

19. นายธงชัย จอกลง หัวหน้าคณะ 40 ดิกรี

นายธงชัย จอกลง หัวหน้าคณะ 40 ดิกรี

นายธงชัย งอกงาม อายุ 61 ปี บ้านเลขที่ 59 บ้านดงบัง หมู่ที่ 10 ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ (ขณะนั้นเป็นอำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี) ตั้งคณะในปี พ.ศ.2519 ในขณะนั้นนายธงชัยมีตำแหน่งเป็นนักการภารโรงและครูช่วยสอนที่โรงเรียนบ้านดงบังพัฒนาได้ ร่วมกับคณะชาวบ้านดงบัง จำนวน 6 คน จัดตั้งคณะขึ้นมาและช่วยกันจัดทำตัวหนังสือขึ้นมาและแสดงในเรื่องรามเกียรติ์ โดยเชิญอาจารย์ผาด บ้านโคงโต้น ตำบลรัตนวาริ อำเภอหัวตะพาน มาฝึกสอนในเรื่องของการเขียนกลอน บทร้องและบทพากย์ให้ตั้งแต่ตอนต้น คือ พระรามออกบวช จนถึงตอนสุดท้าย คือ องคตสื่อสาร แล้วนอกจากนี้นายธงชัย ได้นำแบบอย่างที่ได้จากคณะ ฟ.บ้านเทิง ของนายฟางไปประยุกต์ใช้กับคณะ 40 ดิกรี้ด้วย ปัจจุบันคณะ 40 ดิกรี้ได้ยุติการแสดงตั้งแต่ปีพ.ศ.2534 เป็นต้นมา

20. นายสิทธิ กลมเกลียว หัวหน้าคณะ ส.ดำรงศิลป์

นายสิทธิ กลมเกลียว หัวหน้าคณะ ส.ดำรงศิลป์

นายสิทธิ กลมเกลียว อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 48 หมู่ที่ 5 บ้านโสกสว่าง ตำบลหัวตะพาน อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ ตั้งคณะในปี พ.ศ.2540 โดยนายสิทธิมีความสนใจและมีความชอบในด้านศิลปะการแสดง ในสมัยที่เป็นเด็กนายสิทธิเห็นการแสดงของคณะของอาจารย์คำหมาย บุญเพ็ง และมีความประทับใจมาก ด้วยความรักและความทรงจำเก่า ๆ จึงได้ตามซื้อตัวหนังสือเก่า ๆ ของอาจารย์คำหมายที่บ้านหนองขอนมาเป็นเงิน 3,000 บาท ส่วนการแสดงได้ฝึกจากอาจารย์เสริม บ้านหัวตะพาน ซึ่งเคยเล่นเป็นตัวตลกในคณะอาจารย์คำหมาย เรื่องที่ใช้แสดง คือ เรื่องรามเกียรติ์ ตอนศึกอินทรชิต โดยจะพากย์และร้องตามบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ปัจจุบันคณะ ส.ดำรงศิลป์ยังแสดงอยู่เพื่อที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟูหนังบั้งคือให้สืบทอดต่อไป

21. นายทอง ชันติโคตร หัวหน้าคณะนำปลีกบ้านเทิงศิลป์

นายทอง ชันติโคตร หัวหน้าคณะนำปลีกบ้านเทิงศิลป์

นายทอง ชันติโคตร อายุ 70 ปี บ้านเลขที่ 219 หมู่ที่ 2 บ้านน้ำปลีก ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ(ขณะนั้นเป็นอำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี) ตั้งคณะขึ้นในปี พ.ศ.2542 นายทองเคยไปร่วมกับคณะอาจารย์คำหมายในฐานะผู้ติดตามและฝึกเล่นหนังไปด้วยปี พ.ศ.2494 โดยเป็นผู้ช่วยฝึกสอนจึงมีความชำนาญสามารถเป็นผู้เล่นได้ ปัจจุบันยังแสดงอยู่เพื่อที่จะร่วมกันอนุรักษ์หนังบักต้อให้เป็นมรดกสืบทอดไปยังคนรุ่นหลังต่อไป

ภาคผนวก 3

เอกสารเชิญชวนให้การสนับสนุนหนังสือ

หนังสือ : หนังสืออีสาน
โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชั้น ศรีสวัสดิ์
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

มีหลายคนกำลังเบื่อกับมรสุมพายุที่มีแต่ช่วยให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมาในอารมณ์จนขาดสติและนำไปสู่การทะเลาะวิวาทและการมั่วสุมทางกามารมณ์จนก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมาและในภาวะเช่นนี้ก็มีอีกหลายคนที่กำลังหวนคิดถึงมรสุมคุณธรรมที่ทรงคุณค่าในสังคมอีสาน ซึ่งกำลังจะเป็นตำนานไปแล้ว แต่ก็ยังโชคดีที่ผู้เขียนซึ่งได้พยายามสืบค้นโดยใช้วิธีการตามแกะรอยไปตามจุดต่าง ๆ ที่พอมีเบาะแสและในที่สุดก็พบว่ายังมีเหลืออยู่หลายคณะเฉพาะในเขตพื้นที่ 4 จังหวัดในเขตอีสานตอนล่าง คือ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดยโสธรและจังหวัดอำนาจเจริญ ขณะนี้พบว่ายังมีคณะที่ยังแสดงอยู่ถึง 16 คณะดังนี้

ที่	ชื่อคณะ	ที่อยู่ปัจจุบัน	หัวหน้าคณะ	เบอร์โทรศัพท์
1	คณะส.สมบูรณัมรดกอีสาน	บ้านโนนสว่าง ตำบลโนนค้อ อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี	นายคำผาง มณีเนตร	089-7866713 087-6549510
2	คณะเหรียญชัยพัฒนา	บ้านปอจีตุ่น ตำบลเอือดใหญ่ อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี	นายเหรียญชัย วิลามาศ	045-346084
3	คณะ ท.ทวิศักดิ์	บ้านห้วยยาง ตำบลห้วยนา อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี	นายทวี เหล่าสิงห์	-
4	คณะหนังสือบ้านขามป้อม	บ้านขามป้อม ตำบลขามป้อม อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี	นายโสม ลองเมือง	-
5	คณะ ท.รุ่งเรืองศิลป์	บ้านพะไล ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี	นายสมถัน อินทร์น้อย	089-2832342

ที่	ชื่อคณะ	ที่อยู่ปัจจุบัน	หัวหน้าคณะ	เบอร์โทรศัพท์
6	คณะรุ่งสุริยาบันเทิงศิลป์	บ้านหินदान ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบล ราชธานี	นายวิสุทธิ แสงแดง	084-8236952
7	คณะเพชรโพนทัน	บ้านโพนทัน ตำบลโพนทัน อำเภอ คำเขื่อนแก้ว จังหวัด ยโสธร	นายสุข ประกอบแสง	081-5728097
8	คณะ ล.รุ่งเรือง	บ้านโพนทัน ตำบลโพนทัน อำเภอ คำเขื่อนแก้ว จังหวัด ยโสธร	นายป๋อง ดวงศรี	-
9	คณะดอกฟ้าสามัคคี	บ้านคำแก้ง ตำบลโคกสำราญ อำเภอเลิงนกทา จังหวัด ยโสธร	นายคำสิงห์ โสภภาพรม	085-1979037
10	คณะจารึกบันเทิงศิลป์	บ้านคอนม่วง ตำบลกุดแห่ อำเภอเลิงนกทา จังหวัด ยโสธร	นายจารึก บุญมาศ	042-689028
11	คณะ ส.ร่วมมิตร	บ้านฝั่ง หมู่ที่ 4 ตำบลหนอง แคน อำเภอรามิไสล จังหวัด ศรีสะเกษ	นายสิงห์ จำเริญ	045-689202 089-2415876
12	คณะเฉลิมศิลป์	บ้านฝั่ง หมู่ที่ 14 ตำบลหนอง แคน อำเภอรามิไสล จังหวัด ศรีสะเกษ	นายเฉลิมชัย เขียวอ่อน	086-2576050 081-9763006
13	คณะนั้บักคือโรงเรียน บ้านหนองแวง(หนอง แวงโสภาธรรม)	บ้านหนองแวง ตำบลหนอง แวง อำเภอกันทรารมย์ จังหวัด ศรีสะเกษ	ผู้อำนวยการโรงเรียน	-
14	คณะพรสวัสดิ์บันเทิง ศิลป์	บ้านนาคำ ตำบลคึมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัด อำนาจเจริญ	นายสวัสดิ์ จันทะวรรณ	087-8094847 084-9605397
15	คณะ ส.ดำรงศิลป์	บ้านโสกสว่าง ตำบลหัว ตะพาน อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ	นายสิทธิ กลมเกลียว	045-479219 084-8271672
16	คณะน้ำปลีกบันเทิงศิลป์	บ้านน้ำปลีก ตำบลน้ำปลีก อำเภอเมือง จังหวัด อำนาจเจริญ	นายทอง ชันติโคตร	085-3037146

ขอขอบพระคุณท่านเจ้าภาพและผู้ชมทุกท่านที่ได้ให้โอกาสแก่ศิลปินคุณธรรม ซึ่งได้ให้ทั้งสาระและความบันเทิงกับท่านผู้ชมด้วยความสงบเรียบง่ายและประหยัด ทำให้งานบุญเป็นบุญจริง ๆ จึงขอเชิญชวนพี่น้องชาวอีสานทุกท่านที่ต้องการมหรสพไปสมโภชในงานบุญต่าง ๆ ได้ช่วยกันส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของสังคมอีสาน เราให้คงอยู่ต่อไปด้วยการให้โอกาสแก่คณะหนังบั้งคือคณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ไปแสดงเพื่อต่อลมหายใจให้กับศิลปะการแสดงอันมีค่านี้ต่อไป

หมายเหตุ : ข้อมูลเท่าที่สืบค้นได้ถ้าพบว่ามีคณะอื่น ๆ อีกขอความกรุณาแจ้งข่าวที่ (086-2545544) จะเป็นพระคุณยิ่ง

บุคลากรกรม

เจียน ประทุม ผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่น ศรีสวัสดิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 173 หมู่ที่ 3 บ้านหนองตา
ไกล่ ตำบลห้วยไร่ อำเภอมือง จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2550.

คำผาง มณีเนตร ผู้ให้สัมภาษณ์, พิมพีใจ การ์ตัน เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 136 หมู่ที่ 9 บ้าน
โนนสว่าง ตำบลโนนค้อ อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม
2550.

จารึก บุญมาศ ผู้ให้สัมภาษณ์, เกศริน ลือนาม เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 47 หมู่ที่ 3 บ้านดอนม่วง
ตำบลกุดแห่ อำเภอลือโขง จังหวัดยโสธร เมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2550.

เฉลิม โสภภาพรม ผู้ให้สัมภาษณ์, สุภารัตน์ บุญชะโด เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 7 หมู่ที่ 8 บ้าน
คำแก้ง ตำบลโคกสำราญ อำเภอลือโขง จังหวัดยโสธร เมื่อวันที่ 26 มกราคม 2551.

เฉลิมชัย เขียวอ่อน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่น ศรีสวัสดิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ที่ 14
บ้านผึ้ง ตำบลหนองแค อำเภอรำไพไศล จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อวันที่ วันที่ 6 กรกฎาคม
2550.

ทอง ชันติโคตร ผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่น ศรีสวัสดิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 219 หมู่ที่ 2 บ้านน้ำปลีก
ตำบลน้ำปลีก อำเภอมือง จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2550.

ธงชัย งอกงาม ผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่น ศรีสวัสดิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 59 หมู่ที่ 10 บ้านดงบัง
ตำบลน้ำปลีก อำเภอมือง จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2550.

บัว กลมเกลียว ผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่น ศรีสวัสดิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านโนนแคน ตำบลสร้างถ่อน้อย
อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2550.

บุญเพ็ง เหล่าสิงห์ ผู้ให้สัมภาษณ์, เกศริน ลือนาม เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 267 หมู่ที่ 11 บ้าน
ห้วยยาง ตำบลหัวนา อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2550.

ประดิษฐ์ นรสาร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, รังสิต ประรามย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ที่ 14
ตำบลหนองแค อำเภอรำไพไศล จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อวันที่ วันที่ 6 กรกฎาคม 2550.

ปิ่น ทับถนน ผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่น ศรีสวัสดิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 85 หมู่ที่ 8 บ้านหนอง
กินเพล ตำบลหนองกินเพล อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ
วันที่ 5 ธันวาคม 2550.

ป๋อง ดวงศรี ผู้ให้สัมภาษณ์, เกศริน ลือนาม เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 38 หมู่ที่ 1 บ้านโพนทัน
ตำบลโพนทัน อำเภอกำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2550.

- ภิรมย์ ชัมภรัตน์ ผู้ให้สัมภาษณ์, เกศริน ลื่อนาม เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 120/3 ถนนเขื่อนธานี 5 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2550.
- มุด ผลให้ ผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่น ศรีสวัสดิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านนาคำ ตำบลคึมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2550.
- ฤทธิ์ อุดมลาภ ผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่น ศรีสวัสดิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ที่ 7 บ้านโนนแคน ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2550.
- วิสุทธิ แสงแดง ผู้ให้สัมภาษณ์, เกศริน ลื่อนาม เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 61 หมู่ที่ 6 บ้านหินดาน ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม 2550.
- ศรีจันทร์ วิรุณพันธ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ก้าน คำอ้วน เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 11 ตำบลกุง อำเภอศีลาจาด จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อวันที่ วันที่ 4 กรกฎาคม 2550.
- สมถัน อินทร์น้อย ผู้ให้สัมภาษณ์, เกศริน ลื่อนาม เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วัดป่าหินดาน ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2550.
- สวัสดิ์ จันทะวรรณ ผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่น ศรีสวัสดิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 78 หมู่ที่ 3 บ้านนาคำ ตำบลคึมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2550.
- สิงห์ จำเริญ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่น ศรีสวัสดิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 9 หมู่ที่ 4 บ้านฝั่ง ตำบลหนองแค อำเภอรำไพไศล จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อวันที่ วันที่ 5 ธันวาคม 2550.
- สิทธิ กลมเกลียว ผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่น ศรีสวัสดิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 48 หมู่ที่ 5 บ้านโสกสว่าง ตำบลหัวตะพาน อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2550.
- สุข ประกอบแสง ผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่น ศรีสวัสดิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 73 หมู่ที่ 1 บ้านโพนทัน อำเภอกำเขื่อนแก้ว จังหวัดยโสธร เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2550.
- สุพัตรา สังข์ทอง ผู้ให้สัมภาษณ์, เกศริน ลื่อนาม เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 6 ซอยสุริยาตรี 8 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2550.
- สุมาลัย ต้นสันติ ผู้ให้สัมภาษณ์, เกศริน ลื่อนาม เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 6 ซอยสุริยาตรี 8 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2550.
- สุริยงค์ นรสาร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, รังสิต ปรารมย์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ที่ 14 ตำบลหนองแค อำเภอรำไพไศล จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อวันที่ วันที่ 16 กรกฎาคม 2550.
- หิน พรมดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่น ศรีสวัสดิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 121 หมู่ที่ 1 บ้านหนองแวง ตำบลหนองแวง อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อวันที่ วันที่ 5 ธันวาคม 2550.

เหรียญชัย วัฒนาศ ผู้ให้สัมภาษณ์, ชื่น ศรีสวัสดิ์ เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านปอจีตุ่น ตำบลเอืยคใหญ่
อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2550.

โฮม ทองเมือง ผู้ให้สัมภาษณ์, เกศริน ลือนาม เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 10/1 หมู่ที่ 10
บ้านขามป้อม ตำบลขามป้อม อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อ
วันที่ 20 สิงหาคม 2550.